

บทที่ 2

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิจัยเรื่อง “การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาการทอผ้าเกาะยอ จ.สงขลา และการทอผ้านาหมื่นศรี จ.ตรัง” มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ทฤษฎีการเรียนรู้และทักษะปฏิบัติ
3. ผ้าทอเกาะยอ จ.สงขลา
4. ผ้าทอนาหมื่นศรี จ.ตรัง
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาตรงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Wisdom ซึ่งหมายความว่าความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ ส่วนคำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” เป็นคำที่ใช้ในความหมายที่ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Local wisdom” หรือบางครั้งเราเรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (Indigenous knowledge) มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้แตกต่างกันดังนี้

กรมวิชาการ (2538) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราที่ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์ จนเกิดปัญหาและตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่องโดยไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ จึงจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิต

นันทสาร สีสลับและคณะ (2541) กล่าวว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึง ความสามารถ ทักษะ และเทคนิค อันเกิดจากการสะสมองค์ความรู้ มวลรวมทุกด้านที่ผ่านกระบวนการสืบทอด ปรับปรุง พัฒนา และเลือกสรรมาเป็นอย่างดี ในการสร้างผลงาน แก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตของคนไทยอย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

รุ่ง แก้วแดง (2542) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านว่าหมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร ประยุกต์ พัฒนา และถ่ายทอดสืบทอดกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตของคนไทยให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาท้องถิ่นมี

ลักษณะเป็นองค์รวม มีคุณค่าทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในวิถีชีวิตไทย ลักษณะองค์รวมของภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความเด่นชัดในหลายด้าน เช่น ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี และด้านโภชนาการ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงหมายถึง พื้นความรู้ องค์กรความรู้ ความสามารถและทักษะของประชาชนในสังคมนั้น ๆ ที่สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม และในสภาพสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม ช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิต

ขอบข่ายหรือสาขาของภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการรวบรวมสาขาหรือขอบข่ายที่เกี่ยวข้องด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่ามีผู้ได้จำแนกสาขาหรือขอบข่ายของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ต่าง ๆ กันดังนี้

เอกวิทย์ ฤ ฤกลาง และคณะ (2539) วิจัยเรื่องภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทยในโครงการกิตติเมธี สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช โดยได้กำหนดหัวข้อในการวิจัยภูมิปัญญา 4 ลักษณะ คือ

- 1) ความเชื่อ โลกทัศน์ที่บ่งบอกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ เนื้อธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ด้วยกัน
- 2) วิธีการดำเนินชีวิต การแก้ปัญหา และการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมและกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม
- 3) ศิลปหัตถกรรม ประติมากรรม ในรูปเครื่องมือ ของใช้ ศิลปวัตถุ ที่มีแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมตามพื้นภูมิที่หลากหลยระหว่างภูมิภาค
- 4) กระบวนการและพฤติกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญา ประสบการณ์ การให้การศึกษาอบรมและการแก้ปัญหาตามพื้นฐานวัฒนธรรมและปรัชญาของชาวบ้าน

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) ได้กล่าวถึงการศึกษาสาขาหรือประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่าสามารถแยกประเภทเป็นสาขาต่าง ๆ ได้ทั้งสิ้น 11 สาขา ดังนี้

- 1) สาขาเกษตรกรรม
- 2) สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม
- 3) สาขาการแพทย์แผนไทย
- 4) สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 5) สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน
- 6) สาขาสวัสดิการ
- 7) สาขาศิลปกรรม
- 8) สาขาการจัดการองค์กร

- 9) สาขาภาษาและวรรณกรรม
- 10) สาขาศาสนาและประเพณี
- 11) สาขาการศึกษา

จารีรัตน์ ปรกแก้ว และคณะ (2542) ทำการวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่นในวิถีชีวิตท้องถิ่นบุรีรัมย์” ได้แบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ โดยมีแนวเหตุผลว่าวิถีชีวิตโดยทั่วไปของมนุษย์ประกอบด้วย 2 องค์ประกอบหลัก องค์ประกอบแรกเป็นโครงสร้างส่วนล่างที่เกี่ยวข้องกับพลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตอันประกอบด้วยปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่างๆ เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ได้ องค์ประกอบหลังเป็นโครงสร้างส่วนบนที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึนึกคิดทางสังคม อันประกอบด้วยปัจจัยต่างๆ เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มสังคม ซึ่งอาศัยรากฐานจาก 2 องค์ประกอบนี้มาพิจารณาจัดจำแนกและจัดประเภทต่างๆ ของภูมิปัญญาในวิถีชีวิตดังนี้

1) ประเภทของภูมิปัญญาในวิถีชีวิตจากโครงสร้างส่วนบนที่เกี่ยวกับพลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตหรือปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ได้ ประกอบด้วย

1.1) วิธีการผลิตที่เป็นอาชีพของตนในท้องถิ่น – การเกษตรแบบยั่งยืน

1.2) ทัศนคติเพื่อการดำรงชีพ ได้แก่ เครื่องทอถุงหม-ผ้าไหม เครื่องปั้นดินเผา การทอเสื่อ เครื่องดักสัตว์ เครื่องจักสาน การแกะสลักหิน

2) ประเภทของภูมิปัญญาในวิถีชีวิตจากโครงสร้างส่วนบนที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึนึกคิดทางสังคม เพื่อการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มสังคม ประกอบด้วย สถาปัตยกรรมทางศาสนา สถาปัตยกรรมทางการปกครอง ประเพณีทางสังคม การละเล่นพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ฯลฯ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีขอบข่ายที่กว้างขวางครอบคลุมวิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นสำหรับประเภทสาขาของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น พบว่าได้มีหน่วยงานหรือบุคคลต่างๆ ได้จำแนกกันไว้แตกต่างกัน แต่โดยสรุป การจำแนกสาขาภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถแบ่งกลุ่มได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

กลุ่มที่ 1	ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำมาหากินในชุมชนรวมถึงภูมิปัญญาด้านการเกษตร ธุรกิจชุมชนขนาดย่อม
กลุ่มที่ 2	ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน รวมถึงเรื่องศาสนา ความเชื่อ วรรณกรรมพื้นบ้าน การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ ดนตรี กีฬา สุนทรียศาสตร์
กลุ่มที่ 3	ภูมิปัญญาด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิต และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมชุมชน

ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญและมีความหมายอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตและความอยู่รอดของผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ ดังที่บุคคลดังต่อไปนี้ได้กล่าวไว้

เอนก นาคะบุตร (2536) มีความคิดเห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่น การพัฒนาท้องถิ่นที่อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ประกอบมีลักษณะ ดังนี้

1) มีความรู้และภูมิปัญญาของชาวบ้านที่เอื้ออำนวย ชี้นำ และเป็นทางเลือกที่เหมาะสมต่อสภาวะท้องถิ่นและเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของภายนอกที่มากกระทบ

2) ประเด็นสำคัญ ความรู้ภูมิปัญญา ตลอดจนระบบคุณค่าเหล่านี้ได้รับการประยุกต์ (Reproduction) และการสืบสานต่อเนื่องโดยคนในชุมชนด้วยกระบวนการเรียนรู้หลายรูปลักษณะ ผ่านประเพณี พิธีกรรม ตัวบุคคล และการปฏิบัติซ้ำ ตลอดจนการเลือกผสมผสานกับความรู้ที่เข้ามากระทบจากภายนอก

3) ผู้นำ ปัญญาชนชาวบ้าน นักเทคนิคพื้นบ้าน และเครือข่ายของกลุ่มบุคคล ตลอดจนองค์กรชุมชนในรูปแบบต่างๆ คือ สถาบันสำคัญของกระบวนการปฏิบัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ยิ่งกว่านั้น เครือข่ายขององค์กรชุมชน ในหลายกรณีได้มีส่วนต่อบทบาทใน 3 ด้าน คือ

3.1) ด้านพัฒนา

3.2) ด้านพิทักษ์ปกป้อง

3.3) ด้านการขยายแนวร่วมสู่ญาติมิตร ลูกหลาน เพื่อนบ้าน

องค์ประกอบทั้ง 3 ดังกล่าวเปรียบเสมือน “ระบบภูมิคุ้มกันที่ยั่งยืนของชุมชน” ภูมิคุ้มกันดังกล่าว จะเป็นขีดความสามารถและหลักประกันในการจัดการแก้ปัญหา พัฒนาตนเองของชาวบ้าน และชุมชนในระดับท้องถิ่นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอันรวดเร็ว และซับซ้อนของสังคมใหญ่

ประกอบ ไจมัน (2539) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้ คือ

1) ช่วยให้สมาชิกในชุมชน หมู่บ้านดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

2) ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อม

3) ช่วยให้ผู้คนดำรงตนและปรับเปลี่ยนทันต่อความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบอันเกิดจากสังคมภายนอก

4) เป็นประโยชน์ต่อการทำงานพัฒนาชนบทของเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ เพื่อที่จะได้กำหนดทำที่การทำงานให้กลมกลืนกับชาวบ้านมากยิ่งขึ้น

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้ คนไทยได้สร้างชาติ สร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของบ้านเมือง มีการดำรงวิถีชีวิตด้วยความสุขร่มเย็นอยู่ได้จนถึงทุกวันนี้ เพราะได้ใช้ภูมิปัญญาของตนมาตลอด ภูมิปัญญาไทยจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง มีสาระพอสรุปได้ดังนี้

- 1) ช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง
- 2) สร้างความภาคภูมิใจ และศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย
- 3) สามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนามาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม
- 4) สร้างความสมดุระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน
- 5) ช่วยเปลี่ยนแปลงปรับปรนวิถีชีวิตของคนไทยให้เหมาะสมได้ตามยุคสมัย

ไพพรรณ เกียรติโชคชัย (2541) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นมีคุณค่า และมีความสำคัญน่านับต่อการพัฒนาท้องถิ่นไทย ดังนี้

- 1) ภูมิปัญญาชาวบ้านนับเป็นรากเหง้าของวัฒนธรรมไทยที่ถ่ายทอดกันมาเป็นเวลายาวนานและมรดกไทยที่คนไทยทุกวันนี้ภูมิใจ
  - 2) ความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และเปลี่ยนแปลงในทางที่เสื่อมโทรม “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ของชาวไทยได้ช่วยให้คนไทยใช้สติปัญญา ความสามารถ และภาวะสร้างสรรค์มาใช้ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้ลุล่วงมาโดยตลอด
  - 3) ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์ความรู้ที่มีขอบเขตกว้างขวางและลึกซึ้งมาก ซึ่งครอบคลุมคตินิยม ความรู้ ความสันทัด การรู้เท่าเทียมธรรมชาติของสรรพสิ่งรอบตัว และการเลือกเฟ้นความคิดวิธีการมาใช้ในชีวิตประจำวัน
  - 4) การเชื่อมโยงความรู้ประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง และจากชุมชนหนึ่งสู่อีกชุมชนหนึ่งอย่างไม่ขาดสาย
  - 5) ภูมิปัญญาชาวบ้านล้วนแต่เป็นการศึกษาค้นคว้าและเรียนรู้แบบเชิงประจักษ์จากปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเสมอ ๆ ในการดำเนินชีวิตประจำวัน มีการทดสอบจากประสบการณ์จริงจนกว่าจะหาข้อสรุปที่ชัดเจนและสืบทอดต่อ ๆ กันไป
  - 6) การถ่ายทอดความรู้ความสามารถประสบการณ์ และการปฏิสัมพันธ์รูปแบบต่าง ๆ ในหลายสาขามาดผสมผสานกัน “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ซึ่งนับเป็นการเรียนรู้แบบองค์รวมที่ปัจจุบันนี้เรียกว่าการเรียนรู้แบบบูรณาการ (Integrated)
  - 7) วิธีการถ่ายทอดประสบการณ์ตรงจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยการทำให้ดูให้ลงมือทำและเลียนแบบอย่างที่ดีของภูมิปัญญาชาวบ้านที่ยึดถือปฏิบัติมา
- สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีความสำคัญต่อการสืบทอดมรดกวัฒนธรรมของชุมชน ส่งเสริมการจัดการศึกษาชุมชน และเสริมสร้างศักยภาพในการพัฒนาของชุมชน

ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

การศึกษาเรื่องราวของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ประเทศต่าง ๆ ได้ให้ความสนใจเช่นกัน และได้ทำการศึกษาในหลายลักษณะ เช่น การประกอบอาชีพ การรักษาสุขภาพอนามัย และ

วิถีชีวิตของชาวบ้าน สำหรับในประเทศไทยได้มีนักการศึกษาและบุคคลต่าง ๆ กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ต่าง ๆ ดังนี้

รุ่ง แก้วแดง (2542) แบ่งภูมิปัญญาไทยออกได้เป็น 2 ระดับ คือ ภูมิปัญญาชาติหรือภูมิปัญญาไทย กับภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยมีระดับดังนี้

1) ภูมิปัญญาชาติ เป็นภูมิปัญญาที่ช่วยรักษาชาติให้ปลอดภัย อยู่รอดได้จนถึงปัจจุบัน และเป็นภูมิปัญญาที่ช่วยสร้าง “ภาพแห่งความมีอารยธรรม” ให้แก่ชาติ

2) ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้ที่เกิดขึ้นเฉพาะ “ท้องถิ่น” ใดท้องถิ่นหนึ่ง ซึ่งทั่วไปก็เป็นภูมิปัญญาที่ใช้แก้ปัญหาของผู้คนในท้องถิ่นหรือท้องถิ่นนั้นเป็นหลัก โดยอาจเรียก “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” นี้ว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ก็ได้

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ค่อนข้างจะมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างไปจากภูมิปัญญาชาติพอสมควร คือ โดยปรกติแล้วจะแสดงออกในรูปของการนำภูมิปัญญาที่สร้างขึ้นไปใช้ในการเอื้ออำนวยให้การดำเนินชีวิตในกลุ่มเป็นไปอย่างราบรื่น และสงบสุขภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น เนื่องจากเป็นเรื่องของชุมชน ชาวบ้าน และชนบทมาก ดังนั้นจึงไม่แปลกนักที่การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีความเกาะเกี่ยวอยู่กับธรรมชาติ ต้นไม้ ป่าเขา ลำเนาไพร ผืนฟ้า สิ่งสารพัดต่าง ๆ ชาวบ้านส่วนมากจะนำเอาสิ่งที่ทำได้ และมีอยู่ในพื้นถิ่นมาช่วยในการอยู่กินตลอดเวลา (ศรีณย์ เลิศรักษ์มงคล, 2543)

ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคมในสภาพแวดล้อมที่ต่างต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะสำคัญบางประการ ซึ่ง ประเวศ วะสี (อ้างถึงในเสรี พงศ์พิศ, 2536) ได้กล่าวไว้ ดังนี้

- 1) มีความจำเพาะกับท้องถิ่น
- 2) มีบูรณาการสูง
- 3) มีความเคารพผู้อาวุโส
- 4) มีวัฒนธรรมเป็นฐานไม่ใช้วิทยาศาสตร์
- 5) มีความเชื่อมโยงสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง
- 6) เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตรธรรม

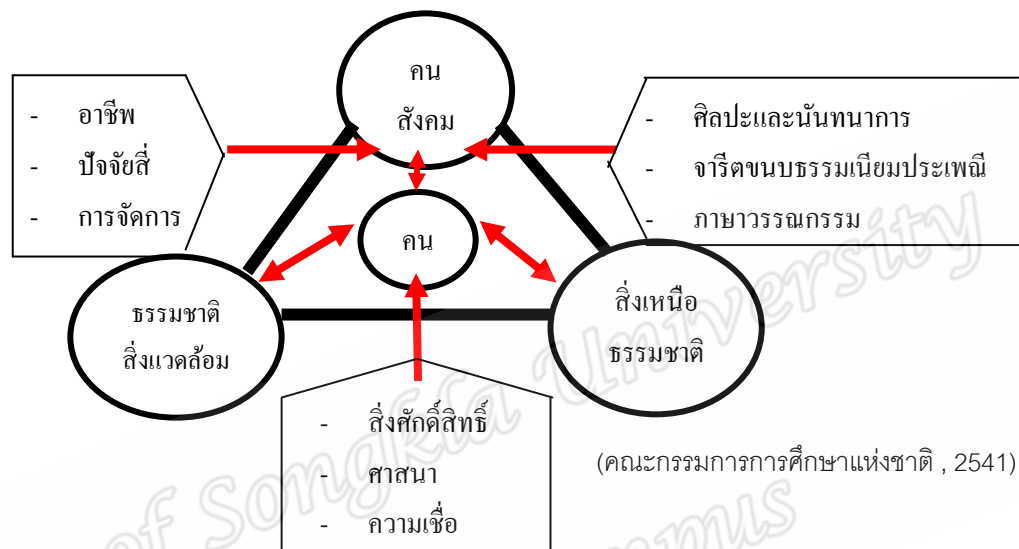
ภูมิปัญญา มี 2 ลักษณะ คือ

1) มีลักษณะเป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่เจ็บตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

2) มีลักษณะเป็นรูปธรรม เกี่ยวข้องกับเรื่องเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่น ๆ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ซึ่ง สามารถ จันทรสุรีย์ (2533) กล่าวว่า เป็นลักษณะสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่อไปนี้ คือ

- 1) ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างคนกับโลกสิ่งแวดล้อม สัตว์ พืชธรรมชาติ
- 2) ความสัมพันธ์ของคนกับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน
- 3) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดทั้งสิ่งที่ไม่สามารถ สัมผัสได้ทั้งหลาย

ภาพที่ 3 ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่าลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า มี 2 ระดับ คือ ภูมิปัญญาชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีลักษณะของภูมิปัญญาแบบนามธรรม และรูปธรรม เป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จะแสดงออกมาใน ลักษณะภูมิปัญญาในการดำเนินวิถีชีวิตขั้นพื้นฐานด้านปัจจัยสี่ การบริหารจัดการองค์กร ตลอด ทั้งการประกอบอาชีพต่างๆ เป็นต้น ส่วนภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่น ในสังคม จะแสดงออกมาในลักษณะจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะและนันทนาการ ภาษา และวรรณกรรม ตลอดจนการสื่อสารต่างๆ เป็นต้น และภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา ความเชื่อต่างๆ เป็นต้น ทั้ง 3 ลักษณะนี้ คือ สามมิติของเรื่อง เดียวกัน คือ ชีวิตของชาวบ้านสะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ เหมือนนวมของสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ถ้าเรามองย้อนไปในอดีตพบว่า การศึกษาของไทยนับย้อนหลังตั้งแต่ พ.ศ. 2411 เป็นต้นไปนั้น เป็นการศึกษาที่ไม่มีแบบแผน เป็นการศึกษาแบบไม่มีระบบโรงเรียน ไม่มีสถาบันใด

รับผิดชอบโดยตรง ตลอดระยะเวลาก่อนที่จะมีการศึกษาในระบบโรงเรียนนั้น สถาบันที่ทำหน้าที่อบรมสั่งสอน ถ่ายทอดความรู้ความชำนาญ ตลอดจนทัศนคติและประสบการณ์ให้แก่บุตรธิดา คือ บ้าน วัง และวัด บ้านจะเป็นสถานศึกษาแห่งแรกที่ทำให้การศึกษาอบรมในแบบธรรมดาศิลป์ (Informal education) และได้ทำหน้าที่นี้มาโดยตลอด ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี ตลอดจนถึงปัจจุบัน กล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไปยังบุตรหลานของตน หรือบุคคลที่อยู่ใกล้เคียง โดยบุคคลที่ถ่ายทอดนั้นมิได้มีอาชีพเป็นครู แต่จะใช้เวลาว่างของตนให้เป็นประโยชน์ในการถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีการสอนที่น่าศึกษา กล่าวคือ เป็นการเรียนการสอนด้วยการกระทำ อาจกล่าวได้ว่า บ้านหรือสถาบันครอบครัวจะมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการส่งเสริมการเรียนรู้ เพื่อประกอบอาชีพ โดยมีพ่อแม่เป็นครู อาศัยความชำนาญที่ฝึกฝนและจากประสบการณ์ที่ถ่ายทอดกันมา เป็นการศึกษาวิธีปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อม นำเอาทรัพยากรธรรมชาติที่มีในท้องถิ่นมาดัดแปลงให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง สอนไปตามความรู้ที่มี เรียนมากน้อยแค่ไหนไม่มีกำหนด เวลาเรียนรู้ขึ้นอยู่กับว่าจะสะดวกเวลาใดก็เรียนเวลานั้น ไม่มีใบรับรองวิทยฐานะ แต่การศึกษาก็ยังมีประสิทธิภาพ เพราะเป็นการสืบทอด และสร้างสรรค์วัฒนธรรม (อุษณีย์ เสือดี, 2549)

ความหมายของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 มีคำอื่นที่ใช้เทียบเคียง ดังนี้

- 1) ถ่ายทอด ก. กระจายเสียง หรือแพร่ภาพรายการที่รับจากสถานีหรือสถานที่อื่น (ได้แก่วิทยุและทัศน์) โดยปริยายหมายความว่านำเรื่องที่อยู่ไปเล่าต่อ
- 2) สอน ก. บอกวิชาความรู้ให้ แสดงให้เข้าใจด้วยวิธีบอก หรือทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง เพื่อให้รู้ดีหรือชั่ว เป็นต้น เช่น สอนเท่าไรไม่รู้จักจำ
- 3) สั่งสอน หมายถึง การชี้แจงให้เข้าใจและบอกให้ทำ
- 4) อบรม ก. แนะนำพร่ำสอนให้ซึมซับไปจนติดเป็นนิสัย แนะนำชี้แจงให้เข้าใจเรื่องที่ต้องการ, บ่มนิสัย, ชัดเกลานิสัย
- 5) ฝึก ก. ทำ (เช่น บอก แสดง หรือปฏิบัติ เป็นต้น) เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ จนเป็นหรือมีความชำนาญ
- 6) ฝึกงาน ก. สอนให้ทำงานจนทำได้
- 7) ฝึกปรือ ก. ฝึกให้ทำงานเป็น หัดให้ทำงานดี
- 8) ฝึกฝน ก. เพียรฝึก พยายามฝึก
- 9) ฝึกสอน ก. ฝึกหัดการสอนในโรงเรียนตามหลักสูตรวิชาการศึกษา, สอนให้ทำงานเป็น, สอนให้เป็นคนดี เช่น ฝึกสอน
- 10) ฝึกหัด ก. ฝึกให้ชำนาญ, หัดให้ทำงานชำนาญ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2535) กล่าวว่า ความหมายของการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนว่า หมายถึงกระบวนการหนึ่งซึ่งเป็นแหล่งที่ปัจเจกบุคคลได้อาศัยพัฒนาบุคลิกภาพของตน และเป็นแหล่งที่เขาอาศัยเรียนหรือฝึกฝนการเป็นสมาชิกของสังคม ที่กล่าวว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ภาษาค่านิยม บรรทัดฐานของสังคม ความเชื่อ อาชีพและเทคโนโลยีต่างๆ เป็นต้น

ปฐม นิคมานนท์ (2539) กล่าวว่า การถ่ายทอดความรู้ หมายถึง วิธีการส่งต่อความรู้ ความชำนาญ หรือค่านิยมที่อยู่ไปยังบุคคลอื่น อาจเป็นครูญาติหรือสมาชิกคนอื่นในชุมชนก็ได้ อาจจะเป็นการถ่ายทอดโดยตรง โดยทางอ้อมด้วยการตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ มีการเรียกค่าตอบแทนหรือไม่ก็ได้

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2540) ให้ความหมาย การถ่ายทอดความรู้ใน 2 ลักษณะคือ การที่ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้เรียนไปแล้วไปใช้ได้กับความรู้ที่จะเรียนใหม่หรือที่เรียกว่าการถ่ายโยงความรู้ (Transfer of learning) กับอีกความหมาย หมายถึงครูสามารถนำความรู้ที่นำมาสู่ผู้เรียน

เอลคิน (Elkin, 1987 อ้างถึงใน อุษณีย์ เสือดี, 2549) ได้กล่าวถึง การถ่ายทอดทางสังคม หมายถึง การถ่ายทอดทุกสิ่งที่สังคมมีอยู่แก่บุคคลโดยมีกระบวนการถ่ายทอดที่มีลักษณะเป็นขั้นตอน เกิดแก่บุคคลตั้งแต่ในวัยต้นของชีวิต และอีกความหมายหนึ่งของการถ่ายทอดทางสังคม หมายถึง กระบวนการที่บุคคลรับเอาแนวคิด ความเชื่อ แนวปฏิบัติ และทักษะในการดำรงชีวิตจากสังคม โดยการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น เพิ่มจากบุคคลในครอบครัว โรงเรียน ชุมชน และสังคม จนในที่สุดบุคคลจะมีลักษณะต่างๆที่เหมาะสม สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างดีในสังคม และการถ่ายทอดทางสังคมยังมีผลต่อสังคมโดยรวมคือทำให้เกิดการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในบุคคล

อบเชย แก้วสุข (2543 อ้างถึงใน อุษณีย์ เสือดี, 2549) ให้ความหมายของการถ่ายทอดความรู้ว่า คือ การบอกวิชาความรู้ให้กับผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมาย โดยวิธีบอกหรือทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง โดยผู้สอนไม่ได้เรียนจากสถาบันใดๆ แต่จะใช้สามัญสำนึกแบบสังคมประกิต คือ การเรียนการสอน ที่เกิดขึ้นจากการเลียนแบบและจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัวและใช้การถ่ายทอดโดย

1) วิธีสาธิต คือ ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอน ให้ผู้เรียนทำให้เข้าใจ แล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม

2) ใช้วิธีปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิต แล้วนำไปปฏิบัติจริงและเอาไปปฏิบัติซ้ำๆ จนเกิดความชำนาญ เพราะผลงานที่ใช้ดำรงชีวิตได้ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริงนำเอาไปใช้ได้จริง

การถ่ายทอดภูมิปัญญา จึงหมายถึง รูปแบบการให้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ เป็นการสอนทั้งโดยทางตรง เช่น พ่อสอนลูก หรือโดยทางอ้อม เช่น การฝึกฝนด้วยตนเอง

การเป็นลูกมือจนเกิดความชำนาญ ครูพักลักจำ เป็นต้น ซึ่งเป็นการถ่ายทอดและเรียนรู้ที่ประสานกลมกลืนอยู่ในวิถีชีวิตและการทำงาน

ภูมิปัญญาการถ่ายทอดของช่างไทย

การถ่ายทอดวิชาช่างศิลปะของไทยมีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวซึ่งมีรากฐานมาจากการที่ช่างศิลปะไทยในสมัยโบราณจำแนกได้เป็นสองกลุ่มใหญ่คือ กลุ่มแรกได้แก่ช่างที่เป็นพระสงฆ์และกลุ่มที่สองคือช่างที่เป็นคฤหัสถ์ สำหรับช่างที่เป็นพระสงฆ์นั้นกล่าวได้ว่าเป็นผู้ที่มีอิทธิพลในการสร้างสรรค์ศิลปะไทย ทั้งในด้านความคิด รูปแบบตลอดจนวิธีการสร้างสรรค์รวมถึงการอบรมวิชาช่างต่างๆให้แก่คนในพื้นที่บ้านให้มีความรู้ความสามารถเป็นช่างต่างๆอย่างแพร่หลายต่อไป (จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์, 2542)

จากการวิเคราะห์ปรัชญาตามทางแนวคิด และกิจกรรมการสอนของครูช่างไทยชี้ให้เห็นว่าการถ่ายทอดความรู้ของไทยมีจุดเด่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะอยู่เป็นหลายประการซึ่งสามารถแบ่งเป็นเอกลักษณ์ในเชิงแนวคิดและเอกลักษณ์ในเชิงวิธีการได้ 7 ประการดังนี้

สุนทร อมรวิวัฒน์ และคณะ (2538) ทำการวิจัยเรื่อง”ความคิดและภูมิปัญญาไทยด้านการศึกษา” พบว่า แนวความคิดและภูมิปัญญาของครูไทย มีลักษณะดังนี้

1) วัด บ้าน เป็นแหล่งวิทยาการที่เด็กได้รับการศึกษาอบรม เจ้านาย พระสงฆ์ผู้รู้ในศิลปะวิทยาต่าง ๆ ทำหน้าที่เป็นครูสอน กุลบุตรทั้งหลายจึงได้เรียนรู้จากแบบอย่างที่คุณปฏิบัติได้อยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติเป็นแหล่งวิทยาการและสอดคล้องกลมกลืนกับวิถีชีวิต

2) ความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ เป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งในกระบวนการเรียนการสอน ครูมีเจตคติต่อตนเองว่าเป็นผู้รู้และผู้ให้ ส่วนศิษย์มีเจตคติต่อตนเองว่าเป็น “ผู้รับความรู้” และเป็นความเมตตาอย่างยิ่งที่ครูได้”ให้” ความรู้แก่ตน ศิษย์จึงบูชายกย่องครูและถือเป็นหนี้บุญคุณซึ่งศิษย์ต้องมีความกตัญญูรู้คุณอย่างยิ่ง

2.1) บทบาทของครูในการสอนจึงเป็น 1) การสั่ง 2) การบอก 3) การเตือน 4) การชี้แนะให้ปฏิบัติ 5) การฝึกฝนและ 6) การอบรมบ่มนิสัย

2.2) ในขณะที่บทบาทของศิษย์ คือ 1) การตั้งใจรับคำสั่งสอน 2) การเชื่อฟัง 3) ขยันพากเพียร เอาใจใส่และ 4) เลียนแบบอย่างครู

2.3) วิธีการสอนของครูได้แก่ 1) การฝึกหัด 2) ฝึกปรือ 3) ฝึกฝน หากศิษย์เรียนไม่ได้ตั้งใจก็มีการลงโทษ “เคียว”และ”เข็น” จนศิษย์มีความคล่องทั้งอ่านเขียนเรียนเลข

2.4) ความรู้ของศิษย์ได้แก่ 1) รู้แน่น 2) แม่นยำ 3) ทำเป็น และ 4) เห็นแบบอย่างที่ดี

3) ด้านสาระและกระบวนการเรียนรู้ พบว่า การสั่งสอนของคนไทย มีลักษณะ 5 ประการ

3.1) เป็นกระบวนการบ่มเพาะซึมซับลักษณะนิสัย

3.2) เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมและศิลปะด้านต่าง ๆ

3.3) ให้ความรู้และฝึกปฏิบัติจนชำนาญ

3.4) เป็นการอบรมกิจกรรมรายท

3.5) เป็นกระบวนการสร้างเสริมคุณธรรมและพัฒนาจิตใจ

เมื่อพิจารณาการสอนดังกล่าว พบว่า การศึกษาของคนไทยแต่เดิมนั้นมิได้เป็นการสอนหนังสือเท่านั้นแต่เป็นการสอนคนไปพร้อม ๆ กันด้วย

4) หนังสือเรียนวิชาต่าง ๆ พบว่ามีวิธีการแต่งมีการเสนอเนื้อหาเป็นการประพันธ์ ตั้งโจทย์ปัญหาโดยใช้ธรรมชาติแวดล้อมเป็นสื่อให้ผู้เรียนได้รู้จักคิดตามไป พร้อมกับการที่ครูอธิบายและฝึกปฏิบัติควบคู่กัน นอกจากนี้ยังมีการอิงหลักธรรมะของพระพุทธศาสนา

5) แนวทางการศึกษา ที่ยังคงคุณค่าอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่

5.1) การผสมผสานเนื้อหาสาระ การฝึกปฏิบัติ และวัฒนธรรม คุณธรรมในการสอน

5.2) เน้นให้เห็นความสำคัญและคุณค่าของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและประเพณี พิธีกรรมในท้องถิ่น

5.3) การเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างวิชาการ วิชาชีพ และศีลธรรมจรรยา

5.4) การฝึกฝนและสนใจผู้เรียนเป็นรายบุคคล

5.5) การลงโทษทางกายและการลงโทษทางใจ ต้องใช้วิธีการ “ทำเมื่อจำเป็น ช้โทษให้เห็น เยือกเย็นกรุณา”

5.6) การปลูกฝังนิสัยและเจตคติที่ดีในการทำงาน

6) อุบายการสอนของไทย

ในการถ่ายทอดความรู้ของไทย ครูไทยมีวิธีการสอนที่ทำให้การสอนดำเนินไปได้ซึ่งนับเป็นอุบายอันหลักแหลม ซึ่งเปรียบได้กับจิตวิทยาทางการศึกษาตามหลักการศึกษาสมัยใหม่ซึ่งมีดังนี้

6.1) อุบายการสร้างศรัทธาต่อวิชาชีด้วยพิธีกรรม ในสมัยโบราณนั้นผู้สอนใช้วิธีการต่าง ๆ กำกับให้ผู้เรียนเป็นคนดีไม่นำความรู้ที่ได้ไปใช้ในทางที่ผิด ครูจึงหาทางกำกับพฤติกรรมโดยการให้ผู้เรียนผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีการยกครู โดยอาศัยความเชื่อที่เป็นวิถีชีวิตของคนไทยกำกับดูแลความประพฤติของผู้เรียน

6.2) อุบายการจูงใจผู้เรียน คือ การทำให้ผู้เรียนมีความรู้สึกรักอยากเรียน การจูงใจเป็นการสอนหรือการถ่ายทอดความรู้สึกรู้เรื่อง เข้าใจ สนุกสนานกับสิ่งที่เรียน และยังทำให้เด็กอยากเรียนมีทัศนคติที่ดีต่อการเรียนว่าไม่ใช่เรื่องยากเกินไป ขณะเดียวกันผู้สอนก็พยายามทำเรื่องยากให้ดูง่ายด้วยการใช้ถ้อยคำ ภาษา อธิบาย ถ่ายทอดให้เกิดความเข้าใจได้ เพราะเมื่อผู้เรียนเรียนรู้เรื่องเข้าใจ สนุกสนานจะทำให้เด็กมีความกระตือรือร้น สนใจอยากศึกษาค้นคว้าต่อไป (อารี พันธุ์ณี, 2545)

6.3) อุบายให้กำลังใจผู้เรียน การให้กำลังใจผู้เรียน หรือการแสดงชื่นชมต่อผู้เรียนนับเป็นสิ่งสำคัญที่ส่งผลให้ผู้เรียนเกิดความเชื่อมั่นในสิ่งที่ทำ และเป็นการเสริมแรงให้อยากทำสิ่งนั้นต่อไป

6.4) อุบายการชี้แนะข้อผิดพลาด และการลงโทษ การศึกษาไทยเน้นที่ปฏิบัติ และลงมือทำเป็นหลัก ดังนั้นกระบวนการสอนจึงถือว่าการฝึกปฏิบัติลงมือทำเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อลงมือทำแล้วถือเอาความผิดเป็นครูเมื่อฝึกอะไรก็ไม่ถือเอาข้อผิดพลาดมาเป็นข้อร้ายแรงแต่จะระมัดระวังและเรียนรู้จากความผิดพลาดนั้นเพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดขึ้นอีก (ไพฑูริย์ สีนลรัตน์, 2541)

6.5) อุบายการปลูกฝังคุณธรรมควบคู่กับการให้ความรู้ การปลูกฝังคุณธรรมและอาชีพเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่ง ซึ่งระหว่างการศึกษาครูผู้สอนถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องอบรมนิสัยในด้านคุณธรรมอันเป็นแบบอย่างที่ดีในอาชีพนั้น ๆ โดยการใช้อย่างไม่ว่าจะเป็นคุณธรรมในทางอุดมคติ หรือชีวิตประจำวัน หรือในหน้าที่การงาน การเป็นแบบอย่างจึงสำคัญมากในการปลูกฝังอาชีพ และคุณธรรมของคนไทย ครูเป็นต้นแบบทำให้ดู เมื่อทำได้แล้วจึงทำตามของตนเองต่อไป การสืบเนื่องของคุณธรรมและอาชีพจึงเป็นไปโดยต่อเนื่อง (ไพฑูริย์ สีนลรัตน์, 2541)

7) ผลของการถ่ายทอดความรู้ตามวิธีการสอนแบบไทย

การถ่ายทอดความรู้ที่เกิดขึ้นตามบริบทของไทยเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้เกิดความงอกงามด้านต่างๆของผู้เรียน ดังที่ รัชชช สละโวหาร (2539) ได้กล่าวไว้ในงานวิจัยเกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการแสดงพื้นบ้าน “การถ่ายทอดความรู้มีความหมายคล้ายกับการสอน การอบรม การชี้แนะ ซึ่งหมายถึงการจัดสถานการณ์หรือกิจกรรมเพื่อให้ผู้รับรู้อาจได้รับความรู้ที่ได้รับประสบการณ์ เป็นผลให้เกิดการเรียนรู้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้แก่ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ทศคติ ค่านิยม และความพึงพอใจเป็นต้น” ซึ่งสอดคล้องกับที่ สุมน อมรวิวัฒน์ (2534) ได้กล่าวถึงกระบวนการสอนในบริบทของไทยมีกระบวนการคือ

- การสั่งสอน คำว่าสั่งสอน และพร่ำสอนนี้แสดงถึงเมื่อเริ่มต้นศึกษาเล่าเรียนครูจะเริ่ม “สั่ง” ก่อนแล้วจึง “สอน” กล่าวคือ ครูจะบอกให้ทำสิ่งที่ควรทำ คือ องค์ความรู้ที่หมายถึงทางทฤษฎีและทางปฏิบัติ จนเกิดความเข้าใจในคุณค่าขององค์ความรู้

- การฝึกฝน เมื่อศิษย์รู้จักวิธีการเรียนและรู้จักควบคุมตนเองทั้งกาย วาจา ใจแล้ว ครูจะใช้วิธีการฝึกซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนชำนาญ

- การอบรม เมื่อครูได้สั่งสอนและฝึกฝนจนศิษย์มีความชำนาญดีแล้ว ครูยังใช้วิธี “อบรม” เพื่อเพิ่มพูนคุณธรรมและปลูกฝังความดีงามในจิตใจของศิษย์

- บ่มนิสัย คำนี้ช่วยย้ำให้ครูไทยนั้นมีใช้สอนแต่เพียงหนังสือ และวิชาชีพ แต่สอนให้ศิษย์เป็นคนเต็มคน การอบรมบ่มนิสัยจึงไม่ใช่เป็นเพียงแต่การฝึกฝนอบรมคุณธรรมเท่านั้น หากยังคลุมไปถึงการควบคุมความประพฤติ และกริยาท่าทางของเด็กอีกด้วย

สรุปได้ว่า การถ่ายทอดความรู้ในบริบทของการสอนวิชาชีพของสังคมไทยเป็นกระบวนการหล่อหลอมให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริง มีทักษะความชำนาญในการสร้างสรรค์ผลงานและมีความงอกงามทางด้านจิตใจคือ มีทัศนคติที่ดีต่อวิชาความรู้ของวงศ์ตระกูล จนตระหนักถึงความสำคัญเห็นคุณค่าที่จะถ่ายทอดสืบต่อให้คงอยู่ต่อไป

การเรียนรู้แบบสืบทอดทางวัฒนธรรม

สีลาภรณ์ นาครทรรพ (2538) ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” พบว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีลักษณะที่แตกต่างไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียนที่จัดอยู่โดยทั่วไป 4 ประการคือ

1) มีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่มที่เรียนรู้ร่วมกันคือ กระบวนการกลุ่มการเรียนรู้ของคนแต่ละคนจะเกิดขึ้นในกระบวนการที่มีการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ปัญหา และข้อเสนอแนะแนวการแก้ปัญหาระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน ซึ่งเป็นการเรียนรู้ของคนแต่ละคนเพื่อยกระดับสติปัญญา จิตสำนึกในการพึ่งตนเอง และการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน แท้ที่จริงแล้วกระบวนการกลุ่มนี้เท่ากับการยอมรับความเท่าเทียมกันของคนในกลุ่มที่ร่วมเรียนรู้ด้วยกัน บางคนอาจรู้มากกว่าคนอื่นในบางเรื่อง แต่มีหลายเรื่องที่เขาอาจเรียนได้จากคนอื่นเช่นกัน นอกจากนี้ กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มยังทำให้เกิดพลังของสติปัญญาที่ได้จากการระดมสมองทำให้สามารถหาทางออกได้ดีที่สุดและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายได้ เนื่องจากคนที่เรียนรู้ร่วมกันเป็นคนในชุมชน การพูดคุยถกเถียงของคนในชุมชนจึงเป็นการเอาประสบการณ์จริงมาและเปลี่ยนกันเพื่อหาทางแก้ปัญหาที่ดีที่สุด

2) เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงจากกระบวนการคิด-ทำ-ทบทวน วิเคราะห์-ทำ ซึ่งเป็นการช่วยคนในกลุ่มได้เรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาโดยการทดลองทำ และทดลองแก้ไข สรุปทบทวน และคิดหาวิธีการใหม่ ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่มีผลวัด และนำไปสู่การยกระดับความสามารถในการแก้ปัญหาต่างๆในสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป

3) เป็นการเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง และเป็นการเรียนรู้เพื่อพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงๆ การเรียนรู้ของชุมชนจึงมิได้มีความหมายเพียงการยกระดับความคิดสติปัญญาของคนในชุมชน แต่ยังหมายถึงการแก้ปัญหา และพัฒนาคุณภาพชีวิต ทำให้ชุมชนสามารถช่วยกันแก้ปัญหาของตนเองด้วยความมั่นใจในศักยภาพของตนเองก็จะสูงขึ้น และกล้าที่จะริเริ่มคิดค้น และหาทางเรียนรู้เพิ่มเติมเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองให้ดีขึ้น นอกจากนี้การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริงยังมีความหมายในอีกนัยหนึ่งคือการเรียนรู้จากของใกล้ตัวผู้เรียนรู้จักอยู่แล้ว การทำความเข้าใจในสิ่ง/สถานการณ์ผู้เรียนรู้จักต้องง่าย และเอื้อต่อการพัฒนาความคิดของผู้เรียนเกี่ยวกับเรื่องนั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเรียนจากเรื่องที่ไกลตัวหรือไม่รู้จัก

4) การเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นเครือข่าย เครือข่ายเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่าแนวตั้ง ความเชื่อมโยงระหว่างคนที่เข้ามาสัมพันธ์กันเป็น

เครือข่ายนี้ คือการเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน การแลกเปลี่ยนความคิด และหรือ ทรัพยากรระหว่างกันตามความสมัครใจ มีการช่วยเหลือกัน มีการติดต่อสื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอ แต่ไม่มีการบังคับบัญชาสั่งการไม่มีโครงสร้างอำนาจ จุดรวมของคนหรือชุมชนที่เข้ามาทำงานร่วมกันจึงมักเกิดจากการมีแนวคิดคล้ายกัน มีความสนใจหรือทำงานในเรื่องประเภทเดียวกัน โดยนัยนี้เครือข่ายในแต่ละชุมชนก็คือกลุ่มคนที่เข้ามาร่วมกันเรียนรู้และร่วมกันทำงานโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันนั่นเอง

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2541) ทำการวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย” พบว่ากระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์มีดังนี้

1) การลองผิดลองถูก ทั้งในการหาอาหาร ต่อสู้กับภัยธรรมชาติการรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วยต่อสู้แย่งชิงสิ่งของระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และเผชิญโชคด้วยความเสี่ยงต่างๆ จากประสบการณ์ลองผิดลองถูกของมนุษย์ก็สะสมความรู้ความเข้าใจของตนไว้แล้วถ่ายทอดส่งต่อให้แก่ลูกหลานของตน นานๆเข้าสิ่งที่ประพฤติดิปฏิบัติหรือข้อห้ามต่างๆก็กลายเป็นจารีตธรรมเนียมหรือข้อห้ามใน”วัฒนธรรม”ของกลุ่มคนนั้นไป

2) การเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริงในสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริงเช่น การเดินทาง ปลูกพืช สร้างบ้าน ต่อสู้กับอันตราย ฯลฯ

3) การส่งต่อ (Transmission) แก่คนรุ่นหลังด้วยการ “สาธิตวิธีการ” “การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า” ในรูปแบบของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต และการ “สร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์” ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านทุกภูมิภาคจะนิยมสองวิธีแรกคือ สาธิตและสอนเป็นวาจา ในกรณีที่เป็นศิลปะวิทยาการระดับที่มีความซับซ้อน หรือลึกซึ้งจึงจะใช้วิธีลายลักษณ์ในรูปของตำรา

4) การเรียนรู้โดยพิธีกรรม กล่าวในเชิงจิตวิทยาพิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่า และแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไว้ในตัวเป็นการตอกย้ำความเชื่อและกรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน รวมทั้งตอกย้ำแนวปฏิบัติและความคาดหวังโดยไม่ต้องการใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ความศรัทธาความขลังความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมเป็นการสร้างและกระเสาะความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์

5) ศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน ศิลปะและวัตรปฏิบัติตลอดจนพิธีกรรมและกิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีส่วนตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิตให้กรอบและบรรทัดฐานความประพฤติและให้ความมั่นคงอบอุ่นทางจิตใจเป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอนอันเป็นสัจธรรมอย่างหนึ่ง สถาบันศาสนา จึงมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนที่น่าถือศาสนานั้นๆ โดยตรงและโดยอ้อมอีกทั้งเป็นแก่นและกรอบในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม

6) การแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ทางกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในทางชาติพันธุ์ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัวมี

ความคิดใหม่มีวิธีการใหม่เข้ามาผสมกลมกลืนบ้างขัดแย้งกันบ้างแต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายและกว้างขวางทั้งในด้านสาระ รูปแบบและวิธีการ

7) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural reproduction) เป็นการเลือกเฟ้นเอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้ตรงกับฐานความเชื่อเดิมขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ระดับหนึ่ง

8) ครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้วิธีหนึ่งที่มีมาแต่เดิม และจะยังอยู่ต่อไป วิธี “ครูพักลักจำ” เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำตามแบบอย่างที่ไม่เฝ้าสังเกตอยู่เจียบ ๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเอง ซึ่งการเรียนรู้แบบครูพักลักจำเป็นวิธีการธรรมชาติธรรมดาของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่น

การเรียนรู้จากประสบการณ์ในวิถีชีวิตจึงประกอบด้วย 1) การลองผิดลองถูก 2) การเรียนจากผู้รู้ 3) การลงมือปฏิบัติจริง 4) การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรม 5) การเรียนรู้ผ่านสถาบันศาสนา 6) การแลกเปลี่ยนความรู้ 7) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม 8) ครูพักลักจำ 9) การเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน 10) การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง และ 11) การเรียนรู้จากการทำงานเป็นกลุ่ม

รูปแบบและวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา

รูปแบบและวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นได้มีผู้ให้ความรู้ไว้ดังนี้

วิชิต นันทสุวรรณ (2534) แบ่งลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 3 ลักษณะ คือ

1) การถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างวัย ในแต่ละชุมชนจะมีบุคคลที่ต่างวัยอย่างน้อยที่สุด 4 วัย คือ วัยเด็ก วัยหนุ่มสาว วัยผู้ใหญ่ และวัยชรา ซึ่งแต่ละวัยจะมีความรู้และประสบการณ์ให้แก่อัน

2) การเกี่ยวข้องและความสัมพันธ์กับสถาบันต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านถึงแม้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น จะเกิดจากการสรุปประสบการณ์ของคน และสถาบันที่มีการสั่งสมถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญานั้น คือ สถาบันครอบครัว และวัด นอกจากนั้น ประเพณี พิธีกรรม มีส่วนเสริมสร้างและช่วยทำให้ภูมิปัญญาคงอยู่ทั้งสิ้น

3) การเรียนรู้เชิงประจักษ์ ภูมิปัญญานี้เกิดจากการรับรู้ ได้เห็น ได้เข้าใจ ได้สัมผัสการปฏิบัติ ได้ประสบการณ์จากการทำมาหากิน การบวชเรียน การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ประสบการณ์เช่นนี้นำไปสู่การก่อให้เกิดภูมิปัญญาชาวบ้านในตัวชาวบ้านทุกคน โดยใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้ และประสบการณ์ เพื่อการดำรงชีพตลอด และถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งตลอดมา ด้วยวิธีการที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัยศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อถือผีสางต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สั่งสมต่อกันมา จากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน

สามารถ จันทรสุรย์ (2534) ได้จำแนกวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 2 วิธีคือ

1) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้นในสิ่งที่ใกล้ตัวซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่ กิจกรรมการถ่ายทอด ต้องง่ายไม่ซับซ้อนสนุกสนานและดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำ (ตามตัวอย่าง) การเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้น วิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างเสริมนิสัยและ บุคลิกภาพ ที่สังคมปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ

2) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มาพอสมควรแล้ว และเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีการบอกเล่าโดยตรง หรือการบอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่าง ๆ

ปฐม นิคมานนท์ (2539) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การค้นหาคำความรู้และระบบการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนชนบทไทย” พบว่า สามารถจำแนกการถ่ายทอดความรู้ ได้ 5 รูปแบบที่สำคัญคือ

1) การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพในหมู่บ้าน ที่แทบทุกคนรู้เรื่องทำเหมือนกัน และเป็นอาชีพรองหรืออาชีพเสริมจากการทำนา ทำไร่ เช่น ติเหล็ก การทำเครื่องปั้นดินเผา งานจักรสาน งานเครื่องทองเหลือง ทอผ้า และงานหัตถกรรมทั่วไป อาชีพและความชำนาญเหล่านี้สมาชิกในชุมชนทุกคนในคลุกคลี และมีความคุ้นเคยมาแต่เด็ก ทุกคนจึงได้เรียนรู้และได้รับการถ่ายทอดมาเหมือนกัน เป็นไปโดยอัตโนมัติภายใต้สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน มีการเรียนรู้และการสืบทอดความรู้สืบทอดมาเป็นเวลาช้านาน

2) การสืบทอดภายในครัวเรือน เป็นการถ่ายทอดที่มีลักษณะเฉพาะกล่าวคือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคลหรือเฉพาะครอบครัว เช่น ความสามารถในการรักษาโรค งานช่างศิลป์ งานช่างฝีมือต่าง ๆ ความสามารถด้านดนตรี การขับร้อง การแสดง เป็นต้น ความรู้เหล่านี้จะมีการถ่ายทอดเฉพาะภายในครอบครัวและเครือญาติ บางอย่างมีการทวงแทน และเป็นความลับในสายตระกูล

3) การฝึกจากผู้รู้ผู้ชำนาญเฉพาะอย่าง เป็นการสอนที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาความรู้จากผู้รู้ อาจเป็นญาติหรือไม่ใช่ญาติหรืออาจเป็นผู้อยู่ในหรือนอกชุมชนก็ได้ ซึ่งมีการถ่ายทอดโดย

3.1) ไปอยู่เป็นลูกมือฝึกงานอาจได้รับค่าแรงหรือไม่ได้ค่าแรงแต่ได้ความรู้ตอบแทน

3.2) ไปขอเรียนโดยเสียค่าเล่าเรียนภายในชุมชน

3.3) มีการรวมกลุ่มกันเรียนภายในชุมชน

3.4) เจ้าหน้าที่จากองค์กรภายนอกมาจัดสอนให้

4) การฝึกฝนและค้นคว้าด้วยตนเอง ซึ่งเกิดขึ้นโดยการคิดค้น ดัดแปลงและพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเอง แล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลานหรือผู้สนใจการเรียนรู้ด้วยตนเองนี้เกิดขึ้นจาก

- 4.1) ชอบสิ่งนั้นมาตั้งแต่เด็ก
- 4.2) เห็นตัวอย่างคนอื่นทำแล้วสนใจ พยายามเลียนแบบและฝึกฝนจนชำนาญ
- 4.3) มีผู้ชี้แนะในเบื้องต้น แล้วมาฝึกฝนและคิดค้นด้วยตนเอง จนมีความ

ชำนาญ

5) ความรู้ความชำนาญที่เกิดจากความบังเอิญ หรือสิ่งลึกลับมีความรู้บางอย่าง เกิดขึ้นโดยตนเองไม่ได้สนใจหรือไม่คิดมาก่อน เป็นต้นว่า มีวิญญาณ หรืออำนาจลึกลับมาเข้าสิง มาบอกกล่าว ทำให้มีความสามารถในการรักษาโรค หรือ ความสามารถในการทำนายทายทักได้ แม้ไม่ใช่เป็นการเรียนรู้ตามความหมายในทางวิชาการทั่วไป แต่ก็ เป็นวิธีหนึ่งที่ประชาชนได้รับประสบการณ์ เกิดความรู้บางอย่างที่ยังไม่สามารถอธิบายด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ได้

อัจฉรา โพธิยานนท์ (2539) ได้อธิบายถึงลักษณะการเรียนรู้ และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถสรุปได้ดังนี้

การเรียนรู้จำแนกได้ 2 มิติ คือ การเรียนรู้ระหว่างบุคคล และมิติการเรียนรู้ภายในบุคคล และการเรียนรู้ระหว่างบุคคลนั้น เป็นการถ่ายทอดความรู้ ค่านิยม ความชำนาญในลักษณะข่าวสาร ข้อมูล ระหว่างคนตั้งแต่สองคนขึ้นไป หรืออาจเป็นการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ส่วนการเรียนรู้ภายในบุคคลนั้นเป็นการนำเอาข่าวสาร ข้อมูลหรือความรู้ ค่านิยม ความชำนาญที่เก็บเกี่ยวได้จากภายนอกของบุคคลหนึ่งมาพิจารณา โดยผ่านกระบวนการโต้แย้ง และการใช้เหตุผล เพื่อหาข้อสรุปเพื่อตนเอง จะได้ตัดสินใจว่าจะยอมรับหรือปฏิเสธ

การเรียนรู้ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการ เช่น การถ่ายทอดความรู้ภายในสถาบันครอบครัว ที่ให้ความรู้ด้านวิชาชีพ จริยธรรม และศีลธรรมที่ถ่ายทอดสืบทอดกันมา ส่วนการเรียนรู้อย่างเป็นทางการเริ่มในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เป็นโรงเรียนตามแบบตะวันตก

ไพพรรณ เกียรติโชคชัย (2541) ได้แบ่งลักษณะการถ่ายทอดได้ 3 แบบ คือ

1) การถ่ายทอดแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ การบอกเล่าให้ฟังต่อ ๆ กันมา ลักษณะของการบอกเล่ามี 3 ลักษณะ คือ

1.1) การบอกเล่าโดยตรง เช่น การอบรมสั่งสอนกิริยามารยาท การสั่งสอนวิชาชีพ การสั่งสอนหนังสือ เป็นต้น

1.2) การบอกเล่าโดยผ่านพิธีกรรม เช่น พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นและพิธีสู่ขวัญ เป็นต้น ในพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้ จะมีคำสอนแทรกอยู่ซึ่งเป็นลักษณะการเชื่อมโยงประสบการณ์

1.3) การบันทึกได้แก่ ลีเก ลำตัด โนรา หนังตะลุง หมอลำและคำร้อง เป็นต้น เนื้อร้องของคำร้องต่างๆ เช่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น

คติธรรมคำสอนของศาสนา การเมืองการปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้าน ตลอดจนการปฏิบัติตนตามจารีตประเพณีต่างๆ

2) การถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษร ในอดีตจะใช้วิธีการ หรือเขียนใส่ในใบลานหรือสมุดข่อยที่ชาวภาคใต้เรียกว่า บุตดำ บุตขาว บางแห่งใช้วิธีการกในแผ่นหินอย่างศิลาจารึกหรือแผ่นศิลาดำรายมที่วัดโพธิ์ เป็นต้น

3) การถ่ายทอดแบบผ่านสื่อมวลชน เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านด้วยเทคโนโลยีใหม่ ซึ่งจะออกมาในรูปแบบของสิ่งที่ดีพิมพ์ทุกประเภทสื่ออิเล็กทรอนิกส์ และสื่อโทรคมนาคมต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ วีดิทัศน์ เป็นต้น

Magaret Meat, 1954 (อ้างถึงใน มล.สันติสุข กฤดากร, 2541) ได้แบ่งการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนออกเป็น 3 รูปแบบ คือ

1) การบอกเล่าต่อกันมาในสังคมดั้งเดิมของชนกลุ่มหนึ่งๆ การถ่ายทอดโดยการบอกเล่าจากผู้สูงอายุกว่าไปสู่สมาชิกของกลุ่ม เช่น บรรพบุรุษเล่าสู่ลูกหลาน

2) การเรียนรู้หรือการได้รับการถ่ายทอด จากคนรุ่นราวคราวเดียวกันเป็นเพื่อนกันอาจเรียนรู้มาพอๆ กัน

3) การที่คนรุ่นใหม่ที่มีความรู้ความสามารถดีกว่าเป็นผู้ถ่ายทอดให้ ซึ่งผู้ใหญ่อาจเรียนจากลูกหลาน ซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ที่มีความรู้ความสามารถสอนได้

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ หรือประสบการณ์ดั้งเดิมของประชาชนในท้องถิ่น ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ หรือการถ่ายทอดโดยสถาบันต่างๆ ในชุมชน เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการปกครองท้องถิ่น เศรษฐกิจและวัฒนธรรม การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้านสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษถึงคนรุ่นปัจจุบัน และในอนาคต ก็ด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งสามารถสืบทอดไม่เฉพาะแต่เพียงชุมชนเดียวกัน แต่ยังถ่ายทอดข้ามชุมชนและข้ามชาติได้ด้วย ซึ่งมักเรียกว่า เครือข่ายการเรียนรู้ของคนและชุมชน

วัตถุประสงค์ของการถ่ายทอด

Bloom (1965) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดความรู้ที่ดีควรประกอบด้วย

1) ความรู้ (Cognitive domain) เป็นการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปใช้พัฒนาแก้ปัญหา และนำไปประยุกต์ใช้

2) ทศนคติ (Affective domain) เป็นการเรียนที่กระตุ้นให้ผู้เรียนเห็นคุณค่า เกิดความรู้สึกตอสนอง มีความสนใจ เกิดความรู้สึกมีคุณค่าทางจิตใจและภูมิใจ

3) ทักษะในการปฏิบัติ (Psychomotor domain) ผู้เรียนเรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติและแสดงพฤติกรรม ภายใต้การดูแลของผู้สอน หรือผู้เชี่ยวชาญ จนผู้เรียนสามารถปฏิบัติได้อย่างมีทักษะ

จากข้างต้นจึงพอสรุปได้ว่า วัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดควรประกอบด้วย ความรู้ (Cognitive domain) ทศนคติ (Affective domain) และ ทักษะในการปฏิบัติ (Psychomotor domain)

แหล่งวิทยาการในท้องถิ่น

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2525 ให้คำจำกัดความของ “แหล่ง” ว่าหมายถึง ถิ่นที่อยู่บริเวณ ศูนย์รวม บ่อเกิด ส่วนคำว่า “วิทยา” มักใช้คู่กับคำอื่น ๆ เช่น วิทยาการ วิทยาศาสตร์ และวิทยาการ เป็นต้น ดังนั้นคำว่า “แหล่งวิทยาการ” จึงหมายถึง ถิ่น ที่อยู่ บริเวณ ศูนย์รวม หรือบ่อเกิดความรู้

ไพพรรณ เกียรติโชคชัย (2541) สรุปว่า “แหล่งวิทยาการในท้องถิ่น” หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่รอบ ๆ ตัวเรา เมื่อได้ปฏิสัมพันธ์ด้วยไม่ว่าจะเป็นทางประสาทสายตา หู ลิ้น กาย ใจ แล้ว จะทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ความเท่าทัน ความเป็นไปต่าง ๆ และความเปลี่ยนแปลงของ สิ่งต่าง ๆ รอบตัวเรา ช่วยให้คนทันโลกทันเหตุการณ์สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในโลกของการเปลี่ยนแปลงนี้ได้อย่างเป็นสุขตามสมควรอัตรภาพ

ประเภทของแหล่งวิทยาการ

ไพพรรณ เกียรติโชคชัย (2541) จำแนกแหล่งวิทยาการในท้องถิ่นออกเป็น 6 ประเภท คือ

1) ทรัพยากรบุคคล หมายถึง บุคคลที่มีความรู้ ความสามารถในด้านต่าง ๆ ที่สามารถถ่ายทอดความรู้ที่ตนมีอยู่ให้ผู้สนใจต้องการเรียนรู้ในท้องถิ่น ได้แก่ บุคคลที่มีทักษะความสามารถในสาขาอาชีพต่าง ๆ เช่น ช่างฝีมือ ช่างทอง ช่างไม้ หรือผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่าง ๆ

2) ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและให้ประโยชน์ต่อมนุษย์ ได้แก่ ดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้ สัตว์ พืช และแร่ธาตุ เป็นต้น (ยุพา วีระไวทยะ, 2530:309)

3) ทรัพยากรวัตถุและสถานที่ หมายถึง อาคาร สิ่งก่อสร้าง และวัสดุอุปกรณ์ในท้องถิ่นที่ประชาชนสามารถศึกษาหาความรู้ให้ได้มาซึ่งคำตอบหรือสิ่งที่ต้องการ

4) ทรัพยากรประเภทสื่อ หมายถึง บุคคลหรือสิ่งติดต่อให้ถึงกันหรือชักนำให้รู้จักกัน ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดเนื้อหาความรู้ ทักษะ และเจตคติ

5) ทรัพยากรประเภทเทคนิค หมายถึง สิ่ง que แสดงถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และวรรณกรรมต่าง ๆ อาทิ โรงงานที่ทันสมัย ระบบสื่อสารคมนาคม ศูนย์คอมพิวเตอร์ เป็นต้น

6) ทรัพยากรประเภทกิจกรรม หมายถึง การปฏิบัติด้านประเพณีและวัฒนธรรม

จากข้างต้นจึงพอสรุปได้ว่า แหล่งวิทยาการในท้องถิ่นสามารถแบ่งออกได้เป็น 6 ประเภท คือ ทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรวัตถุและสถานที่ ทรัพยากรประเภทสื่อ ทรัพยากรประเภทเทคนิค และทรัพยากรประเภทกิจกรรม

2. ทฤษฎีการเรียนรู้และทักษะปฏิบัติ

จากการที่มนุษย์มีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา มนุษย์มีความสามารถด้านการติดต่อสื่อสาร การเคลื่อนไหวทางสรีระในลักษณะต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสามารถด้านสติปัญญา ความรู้สึกนึกคิด ซึ่งช่วยให้มนุษย์มีสัมพันธภาพกับสิ่งแวดล้อมมากที่สุด และยังช่วยให้มนุษย์สามารถถ่ายทอดค่านิยมทางสังคมหรือค่านิยมของตนเองจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งได้ จึงเกิดเป็น กระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเรียกว่าการเรียนรู้ (Learning) ซึ่งอาจจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภท คือ การเรียนรู้ที่ไม่มีรูปแบบและการเรียนรู้ที่มีรูปแบบ สำหรับการเรียนรู้ของมนุษย์เราทุกคนมีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา มีทั้งเรียนรู้ด้วยตนเองไม่มีใครสอน และมีทั้งการเรียนรู้ที่เกิดจากการสอนของบุคคลอื่น บุคคลจะได้รับการเรียนรู้ซึ่งก็คือวิธีการเรียนรู้ต่างๆ ที่อาจได้มาจากความคิดความชอบของตนเองหรือผู้สอน ในการเรียนรู้เนื้อหาต่างๆ ซึ่งมีวิธีการเรียนรู้กับเนื้อหาสาระของการเรียนรู้นั้นจะมีความสัมพันธ์และมีผลต่อกันและกัน การเรียนรู้เนื้อหาสาระใด ด้วยวิธีการที่เหมาะสมกับสาระนั้น ย่อมส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ที่ดี ซึ่งการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นส่วนหนึ่ง จะเป็นผลที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้

ความหมายของการเรียนรู้

เชิรศรี วิวิธสิริ (2543) กล่าวว่า การเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร อันเป็นผลมาจากประสบการณ์การฝึกหัด การปฏิบัติ การกระทำจริง จะด้วยวิธีการที่จงใจก็ตามที่ ซึ่งอาจจำแนกได้เป็น 3 ด้าน คือ

- 1) พฤติกรรมทางความรู้ คือ เปลี่ยนจากไม่รู้ให้เป็นรู้
- 2) พฤติกรรมทางทักษะ คือ จากทำไม่เป็นให้ทำเป็น
- 3) พฤติกรรมทางทัศนคติ คือ เปลี่ยนจากความรู้สึกไม่ชอบธรรม หรือจากชอบเป็นไม่ชอบ

ทิตนา แคมณี (2544) ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่า การเรียนรู้ (Learning) มีขอบเขตที่ครอบคลุมความหมายสองประการคือ 1) การเรียนรู้ในความหมายของ (Learning process) ซึ่งหมายถึง วิธีการต่างๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ 2) การเรียนรู้ในความหมาย การกระทำและการใช้ทักษะกระบวนการต่างๆ รวมทั้งความรู้สึกหรือเจตคติอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ หรือการใช้วิธีการเรียนรู้ กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การเรียนรู้มีลักษณะเป็นทั้งผลลัพธ์อันเป็นเป้าหมาย (End) และวิธีการที่นำไปสู่เป้าหมาย (Means) ซึ่งลักษณะทั้งสองนับเป็นองค์ประกอบที่สัมพันธ์กัน และส่งผลตกกระทบต่อกัน หากบุคคลมีวิธีการแสวงหาความรู้

ที่มีประสิทธิภาพ และเหมาะสมสำหรับตน บุคคลนั้นย่อมมีโอกาสที่จะเกิดความรู้ ความเข้าใจในสาระ หรือกระบวนการต่าง ๆ ได้อย่างกระจ่างถ่องแท้และลึกซึ้ง เกิดความรู้หรือเจตคติไปในทางที่เหมาะสมและความเปลี่ยนแปลงด้านการกระทำหรือพฤติกรรมไปในทางที่พึงประสงค์ ดังนั้นเมื่อพูดถึง “การเรียนรู้” สิ่งที่จะต้องมาเกี่ยวข้องเสมอ คือเรื่อง 1) กระบวนการเรียนรู้ 2) สาระการเรียนรู้ และ 3) ผลการเรียนรู้

สรุปว่าการเรียนรู้ คือ กระบวนการที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลจากประสบการณ์ที่ได้รับผลแห่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการเรียนรู้ มีด้วยกัน 3 ด้าน คือ 1) เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ 2) เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านพฤติกรรมหรือเกิดทักษะ 3) เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านความรู้สึกรู้สึกนึกคิด เกิดเจตคติในด้านต่าง ๆ

การสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้

ผู้เรียนจะพัฒนาการเรียนรู้ดี ถ้าผู้สอนสามารถสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ให้มีสภาพที่เอื้อต่อการเรียนการสอน

McFee, June King and Degge, Rogena M. (1977) กล่าวถึง องค์ประกอบสำคัญที่มีต่อการทำงานศิลปะของเด็ก ซึ่งครูผู้สอนควรจะนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนศิลปะว่า จะต้องคำนึงถึงความพร้อมของเด็ก ความสามารถในการใช้ข้อมูลที่มีอยู่ในการสร้างสรรค์งาน สภาพการณ์ในขณะที่ทำงาน และทักษะในการทำงานที่ผ่านกระบวนการรับรู้อย่างเป็นขั้นตอน

Chapman (1978) กล่าวว่า การสอนศิลปะนั้น เกี่ยวข้องกับการจัดสภาพการณ์ต่าง ๆ เพื่อกระตุ้นให้เด็กได้เรียนรู้และสร้างสรรค์งานศิลปะ ครูผู้สอนจึงต้องมีความรู้เกี่ยวกับกระบวนการทางศิลปะ ประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

- 1) การแสวงหาแนวคิด คือ การกระตุ้นเร้าให้คำแนะนำ หรือสร้างแรงบันดาลใจให้เด็กเกิดการเรียนรู้ที่จะแสวงหาแนวคิดในการแสดงออกทางศิลปะตามวิถีทางของตนเอง
- 2) การปรับปรุงแนวคิด เป็นการสนับสนุนให้เด็กได้คิดทบทวนเกี่ยวกับการคิด หรือการสร้างสรรค์ผลงานของตนเอง เพื่อช่วยให้เด็กได้เรียนรู้หรือมีประสบการณ์ในการปรับปรุงหรือขยายความคิด
- 3) การเลือกสื่อเพื่อขยายความคิดสู่งานศิลปะ คือ การสนับสนุนให้เด็กสามารถเลือกใช้สื่อเป็นเครื่องมือในการแสดงออกในการสร้างงานศิลปะได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับความคิด และสามารถถ่ายทอดออกมาได้ตามความต้องการ

Smith (1982 อ้างถึงใน ปรีวิทย์ ไทยาชีวะ, 2551) ได้แบ่งบรรยากาศของการเรียนรู้ ออกเป็น 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยของสิ่งแวดล้อมภายนอก ได้แก่ แสงสว่าง อุณหภูมิ เสียง ลักษณะการจัดห้องเรียน การวางโต๊ะ เก้าอี้ และเวลาของการถ่ายทอดความรู้ เป็นต้น และปัจจัยของ

2) ทำให้ผู้เรียนเห็นความสัมพันธ์ของเนื้อหาวิชาที่เรียน ตรงกับความต้องการ เป็นผลเพิ่มแรงจูงใจให้เกิดการเรียนรู้

3) ให้ประสบการณ์ในการเรียนรู้ใหม่หลายด้าน และสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้เรียนตามความประสงค์

4) ทำให้การเรียนรู้มีความหมาย ทำให้ผู้เรียนมีระดับสติปัญญาแตกต่างกันได้เข้าใจเนื้อหาที่เรียน

5) ช่วยขยายและเพิ่มพูนขอบเขตของประสบการณ์ของผู้เรียนให้จำได้เร็ว และแม่นยำ โดยไม่ต้องใช้คำอธิบาย

6) ระวังให้ผู้เรียนนำความรู้ที่ได้จากการเรียนไปใช้ได้

7) ทำให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ที่สมบูรณ์ เกิดมโนภาพที่ถูกต้องและมีความหมาย

สรุปได้ว่า สื่อการสอนช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ เพิ่มพูนประสบการณ์ มีความแม่นยำ ส่งเสริมการให้การถ่ายทอดความรู้บรรลุวัตถุประสงค์และมีประสิทธิภาพ

ความหมายของทักษะ

John P. De Cecco (1968 อ้างถึงใน มยุรี กันต์โรจน์, 2536) ให้ความหมายของทักษะว่า เป็นการกระทำที่มีลักษณะเป็นการตอบสนองต่อสิ่งเร้าโดยการตอบสนองนั้น ๆ มีลักษณะต่อเนื่องกัน (Response chains) และการตอบสนองนั้น ๆ เป็นการประสานงานกันของการเคลื่อนไหวของกล้ามเนื้อตั้งแต่ 2 ส่วนขึ้นไป การตอบสนองนั้น ๆ มีการแสดงออกที่เป็นกระบวนการ (Response pattern)

มยุรี กันต์โรจน์ (2536) กล่าวว่า ทักษะ คือ ความชาญในศิลปะวิทยาการหนึ่ง ซึ่งเคยฝึกหัดและมีประสบการณ์ สามารถแสดงออกเป็นพฤติกรรมที่คล่องแคล่วอย่างมีประสิทธิภาพ

นวลจิตต์ ชาวศิริพิงศ์ (2544) กล่าวว่า ทักษะปฏิบัติ หมายถึง การเรียนรู้เกี่ยวกับการทำงานของกล้ามเนื้อ โดยที่งานดังกล่าวจะต้องมีความซับซ้อน ต้องอาศัยความสามารถในการบริหารงานเบื้องต้นของกล้ามเนื้อหลายๆ ส่วน การทำงานดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้จากการสั่งงานของสมอง ซึ่งต้องมีปฏิสัมพันธ์ของการตอบสนองกับความรู้สึที่ป้อนเข้าไป การทำงานนี้สามารถพัฒนาได้ด้วยการฝึกฝน จะเกิดความชำนาญ และความคงทน

ดังนั้น ทักษะ จึงหมายถึง การทำงาน การประสานกันของกล้ามเนื้อด้วยความชำนาญ อันประกอบด้วย ความรวดเร็ว คล่องแคล่ว แม่นยำ สม่่าเสมอหรือราบเรียบ ซึ่งเป็นผลมาจากการฝึกฝนจนเกิดเป็นพฤติกรรมที่คงที่และคงทน

การเรียนรู้ทักษะ

1) ขั้นตอนของการเรียนรู้ทักษะปฏิบัติ

Haber (1975 อ้างถึงใน ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, 2534) กล่าวถึง การเรียนรู้ทักษะว่ามี 3 ขั้นตอน คือ

ก) ขั้นทำความเข้าใจ (Cognitive phase) เป็นขั้นที่ผู้เรียนจำเป็นต้องศึกษาให้เข้าใจขั้นตอนต่างๆ ของทักษะนั้นเสียก่อน คือ รู้ว่าจะทำอะไร จะปฏิบัติอย่างไร ผู้เรียนและผู้สอนต้องพยายามวิเคราะห์ทักษะนั้นๆ และอธิบายถึงสิ่งที่คาดหวังว่าจะเกิดขึ้น

ข) ขั้นฝึกหัดจนเป็นพฤติกรรมคงที่ (Frication phase) หลังจากที่เข้าใจวิธีการที่ก่อให้เกิดทักษะแล้ว ก็เริ่มลงมือฝึกฝน แล้วพฤติกรรมต่างๆ ก็จะถูกแก้ไขให้ถูกต้อง จนกระทั่งพฤติกรรมที่ผิดพลาดลดลงเป็นศูนย์ พฤติกรรมที่ถูกก็จะคงที่ และทำการฝึกหัดจนเกิดความชำนาญขึ้น

ค) ขั้นปฏิบัติได้อย่างอัตโนมัติ (Autonomous phase) เป็นขั้นที่ทำได้รวดเร็วถูกต้อง โอกาสผิดนั้นจะไม่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นขั้นที่เชี่ยวชาญมาก

สมพงษ์ สิงหะพล (2544) มีความคิดว่าขั้นตอนในการเรียนรู้ทางด้านทักษะมีอยู่ 3 ขั้นตอน ดังนี้

ก) ขั้น Knowledge phase ขั้นนี้เป็นการให้ความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับทักษะที่ต้องการฝึกฝนพัฒนา โดยต้องให้ข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งที่คาดหวัง สิ่งที่ต้องหลีกเลี่ยง วิธีการของทักษะ สิ่งที่ต้องรู้ ข้อควรระมัดระวัง และมาตรฐานที่ต้องยึดถือ

ข) ขั้น Acquisition phase คือ ขั้นที่ต้องฝึกฝนอย่างเอาใจจริงเอาใจ โดยต้องเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ดูการสาธิตเลียนแบบ และทำตามการฝึกภายใต้เหตุการณ์จริง หรือเหตุการณ์จำลอง รับทราบผล การฝึกได้รับการแนะนำ แนะนำให้ความช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา

ค) ขั้น Automatic phase เป็นขั้นที่ให้ฝึกเพื่อเกิดความชำนาญยิ่งขึ้น ขั้นนี้ต้องเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ฝึกทักษะมากขึ้น ฝึกฝนลีลาพลิกแพลงตามสถานการณ์ เพิ่มอัตราความเข้มข้น และมาตรฐานขึ้นเปรียบเทียบกับมาตรฐานภายนอก

2) องค์ประกอบที่ทำให้เกิดทักษะในการทำงาน

ทักษะในการทำงานโดยทั่วไปขึ้นอยู่กับตัวแปรสำคัญสองประการคือ การจัดสภาพการจัดการเรียนการสอน (Task variables) และคุณสมบัติของตัวผู้เรียนเอง ถ้าผู้เรียนมีความพร้อมที่จะเรียน และการจัดสภาพการเรียนการสอนพอเหมาะกับผู้เรียนแล้ว การเรียนรู้ทักษะก็จะมีมากขึ้น สภาวะที่ส่งเสริมให้เกิดทักษะในการทำงาน มีด้วยกันอยู่ 4 ประการคือ

2.1) การสาธิต (Demonstration) เริ่มแรกในการสอนครูเป็นผู้แสดงหรือทำตัวอย่างให้เด็กดูก่อน ทั้งนี้เพราะในการสาธิตนั้น จะช่วยให้เด็กเข้าใจในสภาพการณ์และเด็กจะเกิดแนวคิดว่ารวบยอดได้ง่ายขึ้น ถ้าหากการแนะนำนั้นกระทำในเวลาที่เหมาะสม ในระยะแรกๆ การสาธิตจะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจว่าควรจะทำอะไรก่อนอะไรหลัง ควรระวังอย่าบอกรายละเอียดมากเกินไป

อาจจะทำให้เกิดความสับสนแก่ผู้เรียนได้ เช่น การสอนดนตรีแรก ๆ ควรแนะนำดนตรีที่สำคัญ การเคลื่อนไหวนิ้วมือ หรือจังหวะที่จำเป็นแล้วค่อย ๆ สอนทักษะสลับซับซ้อนต่อไป

2.2) การรู้ผลลัพธ์ (Knowledge of results) การที่ผู้เรียนได้รู้ผลลัพธ์หรือผลของการกระทำกิจกรรมว่าตนถูกหรือผิดมากน้อยเท่าไร จะช่วยในการปรับปรุงการเรียนรู้ได้ดีขึ้น การที่ผู้เรียนพยายามตอบสนองหรือทำซ้ำ ๆ พร้อมกับการแก้ไขข้อบกพร่องที่ตนได้ทราบนั้น จะทำให้ผู้เรียนเกิดทักษะขึ้นไปเรื่อย ๆ ผู้เรียนจะทราบผลการกระทำของตนเองได้โดย

2.2.1) รู้ทันทีที่คนทำผิดพลาด เช่น นักฟุตบอลเตะลูกไม่เข้าประตู ซึ่งทำให้ผู้เตะสามารถทราบความผิดพลาดทันทีทันใด

2.2.2) รู้เมื่อคนอื่นบอก เช่น การทำเลขคณิต ส่งให้ครูตรวจแล้วครูชี้ส่วนที่ผิดพลาดให้ทราบ จากนั้นเด็กก็จะทำการแก้จนถูกต้อง

2.3) การเสริมแรง (Reinforcement) ถ้าหากผลของการตอบสนองใด ๆ ของผู้เรียนได้รับความพึงพอใจหรือรางวัล แบบแผนของการตอบสนองจะมั่นคงยิ่งขึ้น และผลจะเกิดขึ้นเรื่อย ๆ

2.4) การฝึกฝน (Practice) การฝึกฝนเป็นลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งบุคคลจำเป็นต้องได้รับการดำเนินให้เป็นแบบแผนของพฤติกรรม โดยทั่วไปการฝึกฝนมีอยู่ 2 แบบ คือ แบบแรก Massed practice เป็นการฝึกที่กระทำติดต่อกันไปไม่หยุดพักในระหว่างฝึก แบบที่สอง Spaced practice เป็นการฝึกที่มีเวลาพักในระหว่างที่กระทำการฝึกหัดอยู่เป็นครั้งคราว (ไพบูลย์ เทวรักษ์, 2540)

3) การสอนทักษะปฏิบัติ

สมบัติ แสงรุ่งเรือง (2524 อ้างถึงใน ปรีวิทย์ ไวยาฑิยะ, 2551) กล่าวว่า การสอนเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่ส่งเสริมหรือช่วยให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ มองเห็นคุณค่าของสิ่งที่จะเรียน ตั้งใจมีความมานะบากบั่น ต่อสู้ดิ้นรนในลักษณะต่างๆ จนเกิดการเรียนรู้ในที่สุด การสอนจึงเป็นทั้งเหตุและหนทางนำไปสู่การเรียนรู้

เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่แต่ละคนใช้เพื่อช่วยให้ตนเองเกิดการเรียนรู้ แต่ผู้ที่มีการเรียนรู้เกิดขึ้นแล้วมีความเข้าใจแล้วสามารถช่วยให้บุคคลอื่นที่ยังไม่รู้เกิดการเรียนรู้ขึ้นได้ การสอนให้ผู้อื่นได้เรียนรู้นี้เป็นกระบวนการทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับการมีสังคมของมนุษย์ ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน ครูคนแรกของมนุษย์ทุกคนก็คือพ่อแม่ของตนเองนั่นเอง

กระบวนการสอน (Teaching or instruction process) ในความหมายที่แท้จริงแล้ว เป็นคนละเรื่องกับกระบวนการเรียนรู้ (Learning process) แต่มีความสัมพันธ์กันใกล้ชิด กระบวนการสอนเป็นกระบวนการเลือกวิธีการในการช่วยให้บุคคลอื่นเกิดการเรียนรู้ซึ่งมักเกิดขึ้นกับความคิด เชื่อมกับกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ หากผู้สอนเชื่อว่ามนุษย์สามารถเรียนรู้ได้จากการฟังและ

การอ่าน ผู้สอนก็จะพูด บอก อธิบาย เนื้อหาสาระให้ฟังหรือให้อ่านจากเอกสาร ตำราต่าง ๆ ดังนั้น กระบวนการสอนจึงอาศัยกระบวนการเรียนรู้เป็นหลักที่สำคัญ (ทิตนา แซมณี, 2544)

4) องค์ประกอบการสอน

ขณะที่ครูกับผู้เรียนในกระบวนการเรียนการสอนนั้นเห็นได้ชัดเจนว่าองค์ประกอบสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการเรียนการสอน ขณะนั้นมีอยู่ด้วยกัน 4 ประการคือ 1) ครูผู้สอน 2) ผู้เรียน 3) สาระและเนื้อหา 4) วิธีการเรียนการสอน (ทิตนา แซมณี, 2544)

นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบอื่น ๆ แฝงอยู่จำนวนมาก ซึ่งหากครู นักการศึกษา และผู้เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการศึกษา มีความเข้าใจอย่างแท้จริงแล้ว จะสามารถศึกษาและแก้ปัญหาทางการเรียนรู้ การสอนและการจัดการศึกษาได้อย่างเหมาะสม

5) หลักการสอนทักษะปฏิบัติ

การที่ครูผู้สอนจะสอนให้ผู้เรียนได้เข้าใจ และสร้างผลงานออกมาอย่างมีคุณภาพ ย่อมเกิดหลักการสอนที่ดีดังที่ วรวิทย์ องค์ครุทรรักษา (2536) ได้ให้หลักในการสอน โดยแบ่งเป็น 2 หัวข้อ ดังนี้

5.1) การจูงใจ เป็นสิ่งสำคัญที่ผู้สอนจะสร้างทัศนคติให้แก่ผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความสนใจในการศึกษา และค้นคว้าต่อประสบการณ์ใหม่ ประกอบด้วยวิธีจูงใจ

- 5.1.1) การสร้างความกระตือรือร้น
- 5.1.2) การใช้ของตัวอย่างเป็นต้นแบบ
- 5.1.3) การให้แนวทางการทำงาน
- 5.1.4) การให้การซักถาม

5.2) การให้ความช่วยเหลือผู้เรียน ซึ่งสามารถช่วยเหลือผู้เรียนได้ 3 วิธี คือ

- 5.2.1) การสาธิต
- 5.2.2) การเข้าไปช่วยเหลือผู้เรียนโดยตรง เช่น การจับมือสอน
- 5.2.3) การให้คำแนะนำ

การสอนทักษะในการปฏิบัติ ครูจะต้องดำเนินการจัดให้มีกิจกรรมตามลำดับต่อไปนี้ การระบุดตุประสงค์ที่ชัดเจน การอธิบายเหตุผลพื้นฐาน การสาธิตวิธีทำ การให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติ การถ่ายโอนการฝึกปฏิบัติ

6) ทักษะตามแนวคิดแบบไทย

สมพงษ์ สิงหะพล (2544) กล่าวว่า “ทักษะ” หมายถึง ความชำนาญ ความสันทัด ความชัดเจนในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง การที่บุคคลจะมีความชำนาญ คือ มีความเชี่ยวชาญ จะมีความสันทัด คือ มีความถนัดและความชัดเจน คือ มีประสบการณ์มากได้นั้น บุคคลนั้นจักต้องผ่านการ

ฝึกมาอย่างดี การฝึกก็คือการลงมือทำ ลงมือหัด ลงมือปฏิบัติทดลองเพื่อให้เกิดการทำได้ และ ความชำนาญตามมา ในการฝึกนั้นอาจฝึกได้หลายแบบหลายวิธี แตกต่างกันไป อาทิ มีการ ฝึกงาน คือ สอนให้ทำงานจนทำได้ มีการฝึกซ้อม คือ ซ้อมทำให้ชำนาญ มีการฝึกนิสัย คือ ทัศนียให้เป็นที่ไปตามที่ปรารถนา มีการฝึกปรือ คือ ฝึกให้ทำงานได้ดี มีการฝึกฝน คือ เพียรฝึก เพียรทำ พยายามฝึกโดยไม่ลดละ หรือการฝึกหัด คือ ฝึกให้ชำนาญให้ทำงานชำนาญ

ทักษะจะต้องเริ่มต้นด้วยการทำให้เกิดความคล่องแคล่ว ชำนาญโดยมีการฝึกอย่างเข้มข้น จริงจัง ต่อเนื่อง และเป็นระยะเวลาาน เมื่อชำนาญและเชี่ยวชาญแล้ว หากปฏิบัติอยู่เป็นประจำก็ นำไปสู่ความสันทัด ถนัดในการปฏิบัติสิ่งนั้น ๆ จนอาจถึงระดับที่เรียกว่าเป็นอัตโนมัติไปแล้ว ขึ้น สูงต่อจากนี้คือ เกิดความชัดเจนในการกระทำนั้น เนื่องด้วยผ่านการฝึกการใช้มามาก มีประสบการณ์กว้างขวางเพราะใช้ทักษะมากเป็นเวลานานในเหตุการณ์ต่าง ๆ

7) การสอนทักษะปฏิบัติทางศิลปะ

อำเภอ ตรีธรรมสาร (2555) ได้แบ่งแนวทางการสอนศิลปะปฏิบัติเป็น 4 แนวทาง ดังนี้

7.1) การสอนแบบเน้นประสบการณ์ (Art approached experimentally) เป็นการ ทดลองการลงมือปฏิบัติจริง และกระบวนการการคิดแก้ปัญหา ผู้เรียนจะพัฒนาทั้งด้านทักษะ และ ความเข้าใจ การสอนแบบนี้ประกอบด้วยขั้นตอนการเรียนรู้หลายอย่างด้วยกัน กล่าวคือ การ สำรวจ การแสวงหาความเป็นไปได้ต่าง ๆ การสรุปเป็นสมมติฐาน และการทดสอบสมมติฐาน

7.2) แนวการสอนแบบมีศิลปินเป็นแบบอย่าง (The artist as model) เป็นแนวความคิด ที่เกิดจากความพยายามที่จะจัดประสบการณ์ การเรียนการสอนให้ใกล้เคียงกับการทำงานศิลปะใน โลกอาชีพในชีวิตจริงให้มากที่สุด เป็นการเปิดโอกาสให้นักเรียนได้สัมผัสและได้เรียนรู้ชีวิตและ กระบวนการทำงานในอาชีพทางศิลปะจากศิลปินจริง ๆ การเรียนรู้ของนักเรียนด้วยวิธีแนวนี้จะได้ สัมผัสจากประสบการณ์ตรง

7.3) แนวการสอนแบบมีนักเรียนเป็นศูนย์กลาง (Student-centered approaches) เป็นการให้ความสำคัญกับลักษณะเฉพาะของนักเรียนแต่ละบุคคล นั่นคือ นักเรียนแต่ละคนย่อมมี ความแตกต่างกันในหลายด้าน การสอนแบบนักเรียนเป็นศูนย์กลางนี้มี 2 แบบ แบบแรก คือ การ เปิดเสรี นักเรียนจะเป็นผู้เลือกในสิ่งที่ตนสนใจ จะเป็นผู้วางแผนและดำเนินการเรียนด้วยตนเอง ครูจะเป็นผู้จัดสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียน จัดวัสดุอุปกรณ์ให้พร้อม มีส่วนช่วยแนะนำหรือให้ ข้อเสนอแนะเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แบบที่สอง คือ การศึกษาแนวลึก เป็นการสอนที่ให้ ความสำคัญต่อศักยภาพทางศิลปะของนักเรียนแต่ละบุคคล ครูมีส่วนร่วมอย่าใกล้ชิดตั้งแต่การ เสนอขั้นตอน และการแนะนำให้นักเรียนสามารถดำเนินการและวิเคราะห์ประเมินผลการทำงาน แต่ละขั้นตอน

7.4) แนวการสอนแบบประสมประสาน (Interdisciplinary studies) เป็นการประสม ประสานศาสตร์ต่าง ๆ เข้าด้วยกันโดยการเรียนรู้ศาสตร์ต่าง ๆ ต้องมีความลึกซึ้งเพียงพอด้วย

การสอนเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งจัดว่าเป็นการสอนทักษะประกอบด้วย

- 1) องค์ประกอบของการสอน ได้แก่ ครู ผู้เรียน เนื้อหาสาระ และวิธีการเรียนรู้
- 2) การสอนประกอบด้วยขั้นตอน คือ 2.1) การจูงใจให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ รู้สึกอยากเรียน 2.2) การสาธิต 2.3) การช่วยเหลือผู้เรียนด้วยการจับมือสอน การแนะนำ เป็นต้น 2.4) การให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติ และการถ่ายโอนทักษะย่อมเป็นทักษะที่สมบูรณ์

3. ผ้าทอเกาะยอ จ.สงขลา

ข้อมูลพื้นฐานของจังหวัดสงขลา

“สงขลา..” ตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกของประเทศไทยมาแต่สมัยโบราณ มีชุมชนโบราณและเมืองเก่าแก่ มีโบราณสถาน โบราณวัตถุ ขนบธรรมเนียมประเพณี และการละเล่นพื้นเมือง ศิลปะพื้นบ้านเป็นมรดกทางวัฒนธรรม

สงขลาเพิ่งปรากฏเป็นครั้งแรกในบันทึกของพ่อค้าและนักเดินเรือชาวอาหรับ-เปอร์เซีย ระหว่าง ปี พ.ศ.1993-2093 ในนามของเมืองซิงกูร์ หรือซิงกอร่า แต่ในหนังสือประวัติศาสตร์ ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม ของนายกิโยลาส แซร์แวงส เรียกชื่อเมืองสงขลา ว่า “เมืองสิงขร” จึงมีการสันนิษฐานว่า คำว่า สงขลา เพี้ยนมาจากชื่อ “สิงหลา” (อ่าน สิง-หะ-ลา) หรือสิงขร เหตุผลที่สงขลามีชื่อว่า สิงหลา แปลว่าเมืองสิงห์ โดยได้ชื่อนี้มาจากพ่อค้าชาวเปอร์เซีย อินเดีย แล่นเรือมาค้าขาย ได้เห็นเกาะหนู เกาะแมว เมื่อมองแต่ไกล จะเห็นเป็นรูปสิงห์สองตัว หมอบเฝ้าปากทางเข้าเมืองสงขลา ชาวอินเดียจึงเรียกเมืองนี้ว่า สิงหลา ส่วนไทยเรียกว่า เมืองสทิง เมื่อมลายูเข้ามาติดต่อกับค้าขายกับเมืองสทิง ก็เรียกว่า เมืองสิงหลา แต่ออกเสียงเพี้ยนเป็นสำเนียงฝรั่งคือ เป็นซิงกอร่า (Singora) ไทยเรียกตามเสียงมลายูและฝรั่งเสียงเพี้ยนเป็นสงขลา อีกเหตุผลหนึ่งอ้างว่า สงขลาเพี้ยนมาจาก “สิงขร” แปลว่า ภูเขา โดยอ้างว่าเมืองสงขลาตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาแดง ต่อมาได้มีการพระราชทานนามเจ้าเมืองสงขลาว่า “วิเชียรคีรี” ซึ่งมีความหมายสอดคล้องกับลักษณะภูมิประเทศ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระบรมราชวินิจฉัยไว้ว่า “สงขลา” เดิมชื่อ สิงหนคร (อ่านว่า สิง-หะ-นะ-คะ-ระ) เสียงสระอะอยู่ท้าย มลายูไม่ชอบ จึงเปลี่ยนเป็นอา และชาวมลายูพูดลิ้นรวิเร็ว ตัดหะ และ นะ ออก คงเหลือ สิง-คะ-รา แต่ออกเสียงเป็น ซิงคะรา หรือ สิงโครา จนมีการเรียกเป็น ซิงกอร่า

สงขลา เป็นเมืองประวัติศาสตร์ มีเรื่องราวสืบต่อกันตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีการค้นพบหลักฐาน ได้แก่ ขวานหิน ซึ่งเป็นเครื่องมือสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ที่อำเภอสทิงพระ ประวัติ ความเป็นมา และวัฒนธรรมสมัยที่เมืองสทิงพระเจริญ เค บรูส์เบท ได้ให้ทัศนะว่า สทิงพระ คือศูนย์กลางของอาณาจักรเชียะโทะหรือเซ็กโทะ เป็นแหล่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ได้รับวัฒนธรรมอินเดียโดยตรงในสมัยอาณาจักรศรีวิชัย เป็นเวลาไม่น้อยกว่า 7 ศตวรรษ เพราะ

มีร่องรอยทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม ที่แสดงให้เห็นว่าเมืองสทิงพระเป็นศูนย์กลางการปกครองดินแดน รอบ ๆ ทะเลสาบสงขลาในสมัยนั้น

ในพุทธศตวรรษที่ 19 ชื่อเมืองสทิงพระเริ่มเลือนหายไป และเกิดชุมชนแห่งใหม่ใกล้เคียงขึ้นแทน เรียกว่า “เมืองพัทลุงที่พะโคะ” ได้เจริญรุ่งเรืองเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนา ลัทธิลังกาวงศ์ ต่อมาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-22 พวกโจรสลัดมลายูได้เข้าคุกคามบ่อย ๆ ทำให้เมืองพัทลุงที่พะโคะค่อย ๆ เสื่อม หลังจากนั้นเกิดชุมชนขนาดใหญ่ขึ้น 2 แห่ง บริเวณรอบทะเลสาบสงขลา คือ บริเวณเขาแดงปากทะเลสาบสงขลา และได้กลายเป็นเมืองสงขลาริมเขาแดง และอีกแห่งที่บางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง และกลายเป็นเมืองพัทลุง

ระหว่างปี พ.ศ.2162-2223 เมืองสงขลาริมเขาแดงมีความเจริญด้านการค้าขายกับต่างประเทศ โดยมีเจ้าเมืองเชื้อสายมลายูอพยพมาจากอินโดนีเซีย พวกมลายูเหล่านี้ได้หลบหนีการค้าแบบผูกขาด ของพวกดัตช์มาเป็นการค้าแบบเสรีที่สงขลา โดยมีอังกฤษเป็นผู้สนับสนุนอยู่เบื้องหลัง ในระยะแรกระหว่าง ปี พ.ศ.2162-2185 เจ้าเมืองสงขลาเป็นมุสลิม หลังจากนั้นในช่วงปี พ.ศ.2185-2223 เจ้าเมืองสงขลาเป็นกบฏไม่ยอมขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา ในที่สุดจึงถูกสมเด็จพระนารายณ์มหาราชปราบปรามจนราบคาบ และถูกปล่อยให้ทรุดโทรม และตกเป็นเมืองขึ้นของเมืองพัทลุง จนถึงช่วงปี พ.ศ.2242-2319 เมืองสงขลาไปตั้งขึ้นใหม่ที่บริเวณบ้านแหลมสน เรียกว่า เมืองสงขลาฝั่งแหลมสน ตั้งอยู่ตรงข้ามกับที่ตั้งตัวเมืองสงขลาปัจจุบัน

เมืองสงขลาได้พัฒนาเป็นหัวเมืองขนาดใหญ่ ในสมัยกรุงธนบุรีและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น เมื่อ พ.ศ.2310 ประเทศสยามเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า ได้เกิดก๊กต่าง ๆ ขึ้น เจ้าพระยามนทรชั่งตั้งตัวเป็นใหญ่ ได้ตั้ง นายวิเชียร ญาติมาเป็นเจ้าเมือง เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีปราบก๊กเจ้านครได้ แต่งตั้งให้ จินเจียง แซ่เฮ้า ซึ่งเป็นนายอากรรังนก เป็นเจ้าเมืองในปี 2318 ได้รับพระราชทานนามเป็น “หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ” (ต้นตระกูล ณ สงขลา) เชื้อสายของตระกูลนี้ได้ปกครองเมืองสงขลาติดต่อกันมาไม่ขาดสายถึง 8 คน (พ.ศ.2318-2444)

จนกระทั่ง ปี พ.ศ.2379 สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) โปรดเกล้าให้พระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) ก่อสร้างป้อมกำแพงเมืองระหว่างที่ก่อสร้าง ดวนกู อหัมัดสะอัด ชักชวนหัวเมืองไทรบุรี ปัตตานี และหัวเมืองทั้ง 7 ยกมาตีสงขลา เมื่อปราบปรามขบถเรียบร้อยแล้ว จึงได้สร้างป้อม และกำแพงเมืองสงขลาจนเสร็จ และได้จัดให้มีการฝังหลักเมืองและได้ย้ายเมืองสงขลามายังฝั่งตะวันออกของแหลมสน “ตำบลบ่อยาง” คือ ในเขตเทศบาลนครสงขลา ปัจจุบัน

ครั้นถึงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการปฏิรูปการปกครอง ได้ทรงจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลขึ้น และได้ส่งพระวิจิตรวรสาสน์ (ปั้น สุขุม) ลงมาเป็นข้าหลวงพิเศษตรวจราชการเมืองสงขลา ในปี พ.ศ.2438 เป็นแห่งแรก และในปี พ.ศ.2439 จึงได้จัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช (พ.ศ.2439-2458) และเป็นที่ตั้งศาลาว่าการภาคใต้ (พ.ศ.2458-2468) นอกจากนี้เมืองสงขลาเคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ เมื่อ

ครั้งดำรงตำแหน่ง สมุหเทศาภิบาลและอุปราชภาคใต้ จนสิ้นสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นถึงปี พ.ศ.2475 ได้มีการยุบมณฑลและภาค เปลี่ยนเป็นจังหวัดสงขลาจึงเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคใต้จนถึงปัจจุบัน (กิมหยง.com,2556)

อาณาเขตติดต่อ

- ทิศเหนือ จดจังหวัดนครศรีธรรมราชและพัทลุง
- ทิศใต้ จดจังหวัดยะลา ปัตตานี รัฐเคดาห์และรัฐเปอรลิสของประเทศมาเลเซีย
- ทิศตะวันออก จดอ่าวไทย
- ทิศตะวันตก จดจังหวัดพัทลุงและสตูล

การปกครอง

แบ่งออกเป็น 16 อำเภอ 127 ตำบล 987 หมู่บ้าน

1. อำเภอเมืองสงขลา	9. อำเภอรัตภูมิ
2. อำเภอสทิงพระ	10. อำเภอสะเดา
3. อำเภอจะนะ	11. อำเภอหาดใหญ่
4. อำเภอนาทวี	12. อำเภอนาหม่อม
5. อำเภอเทพา	13. อำเภอกวนเนียง
6. อำเภอสะบ้าย้อย	14. อำเภอบางกล่ำ
7. อำเภอระโนด	15. อำเภอสิงหนคร
8. อำเภอกระแสสินธุ์	16. อำเภอกลองหอยไช่ง

ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดสงขลาทางตอนเหนือเป็นคาบสมุทรแคบและยาวยื่นลงมาทางใต้ เรียกว่า คาบสมุทรสทิงพระ กับส่วนที่เป็นแผ่นดินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าทางตอนใต้ แผ่นดินทั้งสองส่วนเชื่อมต่อกันโดยสะพานติณสูลานนท์ พื้นที่ทางทิศเหนือส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม ทิศตะวันออกเป็นที่ราบริมทะเล ทิศใต้และทิศตะวันตกเป็นภูเขาและที่ราบสูง ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธารที่สำคัญ

สภาพภูมิอากาศ

จังหวัดสงขลา ตั้งอยู่ในเขตอิทธิพลของลมมรสุมเมืองร้อน มีลมมรสุมพัดผ่านประจำทุกปี คือ ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงกลางเดือนมกราคม และลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม จากอิทธิพลของลมมรสุมดังกล่าว ส่งผลให้มีฤดูกาลเพียง 2 ฤดู คือ ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนกรกฎาคม ซึ่งเป็นช่วงที่ว่างของลมมรสุมจะเริ่มตั้งแต่หลังจากหมดมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือแล้ว อากาศจะเริ่มร้อนและอากาศจะมีอุณหภูมิสูงสุดในเดือนเมษายน แต่อากาศจะไม่ร้อนมากนักเนื่องจากตั้งอยู่ใกล้ทะเล ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนสิงหาคมถึงเดือนมกราคม จังหวัดสงขลาจะมีฝนตกทั้ง

ในช่วงลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ แต่ในช่วงลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ จะมีฝนตกชุกมากกว่า เนื่องจากพัดผ่านอ่าวไทย ส่วนมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ จะถูกเทือกเขาบรรทัดปิดกั้นทำให้ฝนตกน้อยลง

ทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรดิน เนื้อที่ทั้งหมดของจังหวัดสงขลา 7,393.889 ตารางกิโลเมตร กองสำรวจดิน กรมพัฒนาที่ดินได้จำแนกดินในจังหวัดสงขลา ไว้ 95 ชุด ดินส่วนใหญ่เป็นดินทราย และดินทรายเป็นดินร่วนและดินเหนียวบางส่วน

ทรัพยากรน้ำ มีทั้งแหล่งน้ำผิวดินและแหล่งน้ำใต้ดิน

แหล่งน้ำผิวดินที่สำคัญ ได้แก่

- 1) ทะเลสาบสงขลา เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศ มีพื้นที่ส่วนที่เป็นพื้นน้ำประมาณ 1,046.04 ตารางกิโลเมตร หรือ 650,000 ไร่ แบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ
  - ทะเลน้อย พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดพัทลุง จะมีสภาพเป็นน้ำจืด
  - ทะเลหลวง หรือ ทะเลสาบตอนบน เป็นบริเวณที่มีพื้นที่มากที่สุด สภาพน้ำส่วนใหญ่เป็นน้ำกร่อย เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำนานาชนิด
  - ทะเลสาบตอนล่าง มีพื้นที่ตั้งแต่ปากทะเลสาบที่เปิดออกสู่อ่าวไทยลึกเข้าไป
- ยังทะเลหลวง สภาพน้ำเป็น น้ำเค็มและน้ำกร่อย
- 2) คลองอู่ตะเภา ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาสันกาลาศีรี ในตำบลสำนักแก้ว อำเภอสะเดาไหลผ่านตำบลต่าง ในอำเภอสะเดา ผ่านอำเภอหาดใหญ่ลงสู่ทะเลสาบสงขลาที่บ้านคลองบางกล่ำมีความยาวประมาณ 90 กิโลเมตร
- 3) คลองवाद มีต้นน้ำจากเทือกเขาบรรทัด ในอำเภอหาดใหญ่ ไหลไปลงคลองอู่ตะเภา ความยาวประมาณ 37 กิโลเมตร
- 4) คลองเทพา มีต้นน้ำจากเทือกเขาสันกาลาศีรี ไหลผ่านอำเภอสะบ้าย้อย และอำเภอเทพาไปลงอ่าวไทยที่ตำบลเทพา ความยาวประมาณ 80 กิโลเมตร
- 5) คลองรัตภูมิ ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาบรรทัดและเขาหลวง กั้นเขตแดนระหว่างอำเภอรัตภูมิกับจังหวัดสตูล ไหลผ่านอำเภอรัตภูมิ อำเภอควนเนียง ลงสู่ทะเลสาบสงขลาที่บ้านปากบาง ความยาวประมาณ 45 กิโลเมตร
- 6) คลองนาทวี ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาสันกาลาศีรีผ่านอำเภอนาทวี อำเภอจะนะ ไหลลงสู่อ่าวไทยที่ปากบางสะกอม ความยาวประมาณ 700 กิโลเมตร

ทรัพยากรป่าไม้ (ที่มา : สนง.ป่าไม้จังหวัดสงขลา)

จังหวัดสงขลา มีพื้นที่ป่าไม้ จำนวน 517,250 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 10.65 ของพื้นที่ทั้งหมด (4,868,937.50 ไร่) เป็นป่าบกจำนวน 471,937.50 ไร่ ป่าชายเลน 29,187.50 ไร่

ป่าพรุ 16,125 ไร่ ในปี 2547 มีพื้นที่ป่าถูกบุกรุกแผ้วถาง จำนวน 416-3-13 ไร่ มีการปลูกป่าตามโครงการต่าง ๆ จำนวน 591 ไร่ พื้นที่ป่าไม้ที่สำคัญ ได้แก่

- 1) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าโตนาช้าง
- 2) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด
- 3) อุทยานแห่งชาติเขาน้ำค้าง
- 4) เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย
- 5) เขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาเหรอง
- 6) เขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาปะช้าง-แหลมขาม
- 7) เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา
- 8) เขตห้ามล่าสัตว์ป่าป่ากราด
- 9) วนอุทยานควนเขาวัง
- 10) พื้นที่เตรียมการอุทยานแห่งชาติสันกาลาศรีในจังหวัดสงขลา
- 11) พื้นที่เตรียมการอุทยานแห่งชาติน้ำตกทรายขาว
- 12) เขตห้ามล่าสัตว์ป่าพรุคางคาว

ทรัพยากรแร่ธาตุ (ที่มา : สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดสงขลา)

ในปี 2546 จังหวัดสงขลามีเหมืองแร่สัมปทานและเปิดทำการแล้ว จำนวน 10 แห่ง คนงาน 211 คน มีรายได้จากค่าภาคหลวงแร่และค่าธรรมเนียม 2,072,583.96 บาท แร่ธาตุที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ ได้แก่

- 1) แร่ดีบุก พื้นที่พบ ต.ท่าหมอไพร อ.จะนะ
- 2) หินดินดาน (เพื่ออุตสาหกรรม ปูนซีเมนต์), หินควอตซ์, หินคอร์ตไซต์, หินทราย (เพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้าง) พื้นที่พบ ต.เกาะสบบ้า อ.เทพา
- 3) หินอุตสาหกรรมชนิดหินแกรนิต (เพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้าง) ต.ท่าหมอไพร ต.คลองเปี้ยะ อ.จะนะ, ต.ทุ่งหวัง อ.เมือง
- 4) หินอุตสาหกรรมชนิดหินปูน (เพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้าง) ต.ทุ่งตำเสา อ.หาดใหญ่ ต.คูหาใต้ ต.เขาพระ อ.รัตภูมิ
- 5) แร่หินประดับชนิดหินแกรนิต พื้นที่พบ ต.ท่าหมอไพร อ.จะนะ

การประกอบอาชีพ

ประชาชนร้อยละ 29.80 ของจังหวัด ประกอบอาชีพ ด้านการเกษตรและการประมง

ศาสนา

การนับถือศาสนา ส่วนใหญ่ประชากรนับถือศาสนาพุทธ รองลงมาคือ ศาสนาอิสลาม คริสต์ และอื่น ๆ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดสงขลา

ภูมิปัญญาที่พบในจังหวัดสงขลา ได้แก่ หัตถกรรมกระจูดสะกอม เครื่องปั้นดินเผาสทิงหม้อ กระเบื้องดินเผาเมืองสงขลา งานแทงหยวก อำเภอสทิงพระ และอำเภอหาดใหญ่ และหัตถกรรมผ้าทอเกาะยอ

จากการสำรวจเบื้องต้นจากเอกสารและเว็บไซต์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยพบว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเด่นๆ ในจังหวัดสงขลามีกลุ่มต่างๆ ซึ่งผลิตและสร้างผลงานอันเนื่องมาจากภูมิปัญญาต่างๆ ในจังหวัดสงขลา ทั้งนี้ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงพอสังเขปดังต่อไปนี้ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2556)

1) หัตถกรรมกระจูดสะกอม

“สาตจูด” เป็นภาษาปักษ์ใต้ที่ใช้เรียกเสื่อกระจูดในภาษาไทยมาตรฐาน ทำขึ้นโดยการใช้พืชพื้นบ้านเป็นวัสดุมาสานเป็นเสื่อ เดิมทีสาตจูดหรือกระจูดเป็นผลงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ทำกันในครัวเรือนใช้เป็นเสื่อรองนอน หรือปูนอน หรือทำเป็นกระสอบใส่ข้าวสารหรือของแห้งต่างๆ ต่อมาจึงได้ประดิษฐ์เป็นของชำร่วย ของใช้ประดับบ้านเรือน นอกจากจะใช้สอยแล้วยังเป็นงานที่มีคุณค่าและความสวยงามด้วย

กระจูดเป็นพืชน้ำจืดพวกกกชนิดหนึ่ง ในภาคใต้พบขึ้นตามบริเวณที่ลุ่ม ดินโคลนชื้นแฉะที่เรียกว่าพรุ ลักษณะเป็นพืชลำต้นกลมเป็นปล้อง มีขนาดลำต้นยาวคล้ายแทงดินสอ สูงประมาณ 1-3 เมตร ไร่ไบบ่มีดอกออกเป็นกระจูดปลายลำต้น

บ้านสะกอมเป็นหมู่บ้านหนึ่งในเขตตำบลสะกอม อำเภอเทพา และอำเภอจะนะ อยู่ห่างจากสงขลาประมาณ 50 กิโลเมตร เป็นหมู่บ้านใกล้ฝั่งทะเล และไม่ห่างไกลจากป่าพรุจึงสามารถหาวัตถุดิบมาผลิตงานหัตถกรรมได้โดยไม่ยากลำบาก ชาวบ้านที่ทำเสื่อกระจูดส่วนใหญ่เป็นมุสลิม ตั้งบ้านเรือนใกล้ฝั่งทะเล โดยปลูกเป็นเรือนปั้นหยาแบบเก่า ชาวบ้านใช้เวลาว่างในการสานเสื่อกระจูด และทำกรงนก เป็นภาพชีวิตประจำวันที่น่าสนใจของผู้มาพบเห็น จนกลายเป็นแหล่งที่นักท่องเที่ยวนิยมมาเยี่ยมชม

2) เครื่องปั้นดินเผาสทิงหม้อ

เป็นหัตถกรรมพื้นบ้านของชาวบ้านสทิงหม้อ ตำบลสทิงหม้อ อำเภอลิงหนคร ซึ่งเป็นชุมชนเล็กๆ ห่างจากตัวเมืองสงขลาประมาณ 8 กิโลเมตร ตั้งอยู่ริมทะเลสาบสงขลาด้านตะวันออก มีคลองสทิงหม้อไหลผ่านด้านตะวันตกของชุมชน เป็นแหล่งเครื่องปั้นดินเผาที่มีความสวยงามเนื้อดินดี ทนทาน มีรูปทรงและลวดลายเอกลักษณ์ของท้องถิ่น นักปั้นหม้อที่สทิงหม้อเล่าว่า ชื่อสทิงหม้อมาจากคนจีนที่ได้นำความรู้เรื่องการทำหม้อมาเผยแพร่ที่หมู่บ้านนี้ เดิมเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “แป๊ะทังทำหม้อ” ต่อมากร่อนเสียงมาเป็นสทิงหม้อ บางคนอธิบายต่างออกไปว่า คำว่าสทิงหมายถึงทำน้ำ สทิงหม้อจึงหมายถึงทำน้ำสำหรับขนส่งหม้อ

3) กระเบื้องดินเผาเมืองสงขลา

เป็นหัตถกรรมพื้นเมืองสงขลาช้านาน มีความหลากหลายในรูปแบบเดิมมีการประกอบการกันเป็นกลุ่มใหญ่ ในอดีตเป็นที่ทราบกันว่า กระเบื้องสงขลาเป็นกระเบื้องที่มีชื่อเสียงได้รับความนิยมใช้กันอย่างกว้างขวางมาเป็นเวลานาน มีรูปแบบและคุณสมบัติเหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศของภาคใต้ มีความทนทานในการใช้งาน ถือได้ว่าเป็นหัตถกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวสงขลา สำหรับชาวสงขลาเองนั้นถ้าเป็นแผ่นสำหรับมุงหลังคาจะเรียกว่า กระเบื้อง ถ้าเป็นแผ่นปูพื้นจะเรียก อิฐ แต่หลักฐานเอกสารที่ปรากฏในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นทางราชการจะใช้คำว่า กระเบื้องดินเผาที่ใช้ทั้งมุงหลังคาและปูพื้น ได้รับความนิยมกระเบื้องดินเผาสงขลานั้น นอกจากจะใช้มุงหลังคาบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและศาสนสถานโดยทั่วไปในจังหวัดสงขลาแล้ว ยังได้รับความนิยมใช้แพร่หลายไปยังจังหวัดใกล้เคียงตลอดจนในกรุงเทพฯ และมาเลเซียด้วย

4) งานแทงหยวก อำเภอสทิงพระ และอำเภอหาดใหญ่

เป็นงานหัตถกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องตกแต่งชั่วคราวในพิธีกรรมหรือกิจกรรมบางอย่าง ชาวบ้านชุมพล อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา และนายอรุณ แก้วสัตยา ชาวบ้านตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ มีฝีมือในการแทงหยวก การแทงหยวกเป็นการนำเอากากกล้วย (หยวก) สด ๆ มาฉลุปั่นแล้วตากแห้งจนเป็นผงละเอียดแล้วนำมาปั้นเป็นรูปต่าง ๆ เช่น เบญจมาศ ชุ่มประตู่ เสากนกประดับโคงศพ และเรือพระ เป็นต้น

จะเห็นว่า มีแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นทางศิลปหัตถกรรมจำนวนมากในจังหวัดสงขลา งานวิจัยนี้เห็นว่า นอกจากภูมิปัญญาท้องถิ่นข้างต้นแล้ว ยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกแห่งที่สมควรศึกษาถึงรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษากลุ่มทอผ้าเกาะยอ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เนื่องจากกลุ่มดังกล่าวมีผลิตภัณฑ์เป็นที่รู้จักเป็นอย่างดี รวมถึงได้รับรางวัลต่าง ๆ การันตีความมีคุณภาพของผลิตภัณฑ์ ทั้งนี้ข้อมูลต่าง ๆ จะขอกล่าวในหัวข้อถัดไป

ผ้าทอเกาะยอ

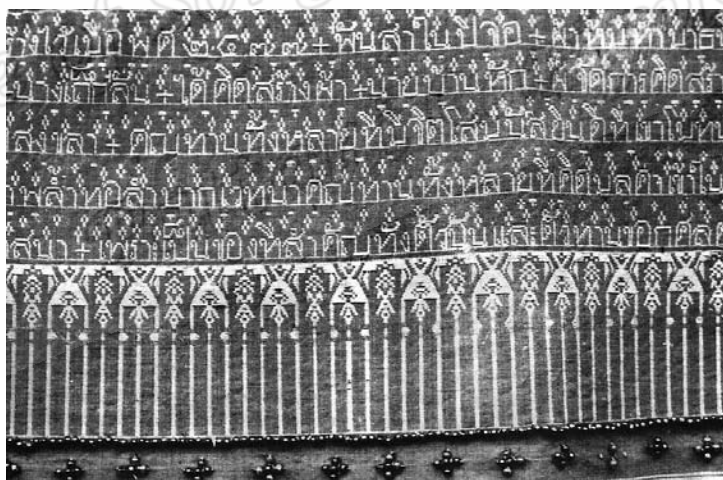
การทอผ้าเกาะยอ เป็นผ้าทอพื้นเมืองของตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เป็นผ้าพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงของจังหวัดสงขลา ที่มีความประณีตและสีสันทึบสวยงาม โดยมีการทอยกดอกที่มีลวดลายอ่อนนุ่ม ถือเป็นสัญลักษณ์หัตถกรรมพื้นบ้านของภาคใต้และยังเป็นสุดยอดผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ OTOP ปี 2549 สืบสานตำนานจากชาวเกาะยอที่ส่วนหนึ่งอพยพมาจากตำบลน่าน้อย อำเภอหาดใหญ่ และตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมืองสงขลา มีเชื้อสายจีน ทำอาชีพประมง ทำสวนยาง สวยผลไม้ และงานหัตถกรรมพื้นบ้าน คือการทอผ้าพื้นเมืองสำหรับใช้ในครัวเรือน จึงเป็นที่มาของ "ผ้าทอเกาะยอ" ไม่มีหลักฐานที่ปรากฏแน่ชัดว่า ชาวเกาะยอ เริ่มทอผ้ากันตั้งแต่เมื่อไหร่ แต่ทราบว่าที่เกาะยอมีการทอผ้ามานับเป็นร้อย ๆ ปีแล้ว ตั้งแต่เมื่อครั้งที่มี

การอพยพมาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินอยู่บนเกาะยอสืบสานการ ถ่ายทอดภายในครอบครัวเรื่อยมา (วิกิพีเดีย, 2552)

ความเป็นมาของการทอผ้าเกาะยอ

เกาะยอ เป็นเกาะเล็ก ๆ เกาะหนึ่งในทะเลสาบสงขลา มีเนื้อที่ประมาณ 9,275 ไร่ ห่างจากตัวเมืองสงขลาประมาณ 6 กิโลเมตร ประกอบด้วยหมู่บ้าน 9 หมู่บ้าน ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ เล่าสืบต่อกันมาว่าชาวเกาะยอส่วนใหญ่อพยพมาจากตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ และจากตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมืองสงขลา ผู้ที่อพยพมาในระยะแรก ๆ ส่วนใหญ่มีเชื้อสายจีน อาชีพที่สำคัญของชาวเกาะยอ คือ การประมง การทำสวนผลไม้ และการทำอุตสาหกรรมครัวเรือนทอผ้า ที่เรียกกันว่า “ผ้าทอเกาะยอ”

ไม่มีหลักฐานปรากฏที่แน่ชัดว่าชาวเกาะยอเริ่มทอผ้ากันแต่เมื่อใด ทราบแต่ว่าชาวเกาะยอรู้จักการทอผ้ามาแล้วนับเป็นร้อย ๆ ปี ตั้งแต่ครั้งที่มีคนอพยพมาตั้งถิ่นฐานมาทำมาหากินอยู่บนเกาะ และมีการสอนสืบต่อกันภายในครัวเรือนเรื่อยมา ปรากฏว่ามีเพลงกล่อมเด็กเก่าแก่หลายบทที่แสดงให้เห็นถึงค่านิยมและวัฒนธรรมการทอผ้าของชาวเกาะยอ ซึ่งคนเฒ่าคนแก่บนเกาะเล่าว่าเขาได้ฟังเพลงกล่อมเด็กเหล่านี้มาจากยายอีกทีหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีปริศนาคำทายเกี่ยวกับเครื่องมือทอผ้าด้วย

ภาพที่ 4 ภาพผ้าทอเกาะยอซึ่งมีการประดิษฐ์ลาย สร้างไว้เมื่อ พ.ศ.2477

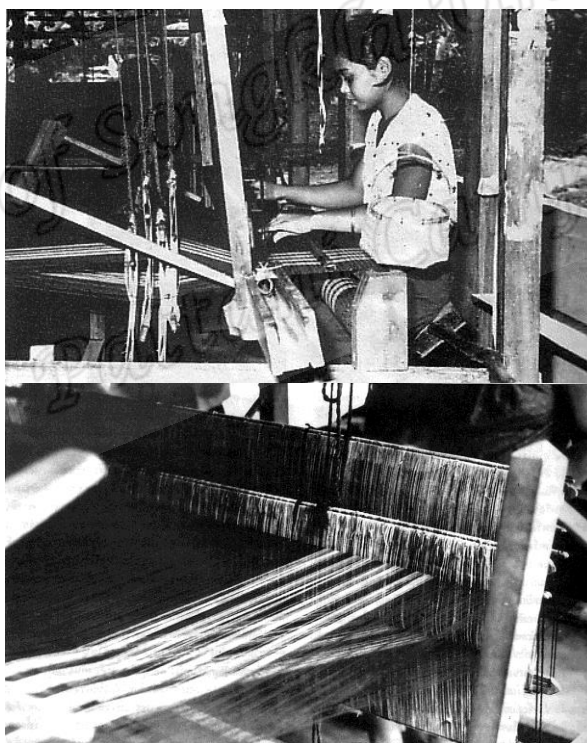
การทอผ้าเกาะยอในระยะเริ่มแรกใช้กี่ทอเป็นกึ่งมือ และใช้เครื่องมือแบบที่ชาวภาคใต้เรียกว่า “ตรน” แทนกระสวย ใช้ฝ้ายที่ปลูกกันเอง ย้อมผ้าเองโดยใช้สีที่ได้จากธรรมชาติตามแบบพื้นบ้าน ซึ่งส่วนมากจะได้จากต้นไม้ เปลือก แก่น ราก และผล เช่น สีแดงได้จากรากยอและอิฐ สีทองอ่อนได้จากแถลง (มะพูด) สีเหลืองได้จากขมิ้นชัน แก้ว (แกแล) สีส้ม (แดงเลือดนก) ได้จากสะตือ สีลูกหว้า (ม่วงอ่อน) ได้จากลูกหว้า สีเขียวได้จากเปลือกสมอ ใบहुกวาง คราม แล้วย้อมทับด้วยแถลงอีกทีหนึ่ง สีครามได้จากคราม เป็นต้น ในระยะแรกทอเป็นผ้าพื้นบ้าง ผักดอก

ลวดลายต่าง ๆ บาง ส่วนผ้าลาย “ราชวัตร” ซึ่งเป็นลวดลายที่สวยงามมากลายหนึ่งได้รับพระราชทานชื่อมาจากองค์พระมหากษัตริย์

กรรมวิธีการผลิตผ้าเกาะยอ

การผลิตผ้าเกาะยอ ประกอบด้วยวัตุดิบ เครื่องมือและอุปกรณ์ในการผลิตเป็นสำคัญ ซึ่งจะแยกกล่าวดังต่อไปนี้

1) วัตุดิบ สมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 จอมพล แปลก พิบูลสงคราม ได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกฝ้ายชนิดสีขาและสีกากีขึ้นใช้ในการทอผ้า แต่ปัจจุบันชาวบ้านไม่นิยมปลูกเนื่องจากฝนตกชุกเกินไป ทำให้ใยฝ้ายไม่ดี เปื่อย และเสีง่าย ปัจจุบันนิยมซื้อวัสดุสำเร็จรูปพวกเส้นใยสังเคราะห์ พวกโพลีแอสเตอร์ และเรยอง จากประเทศญี่ปุ่นและอิตาลี ชาวบ้านเรียกว่า “เส้นด้ายโทเร” ด้ายและไหมก็ยังคงเป็นวัสดุที่ใช้ในการทออยู่ แต่นิยมไหมเทียมเพราะคงทนถาวรกว่าและไม่ยับง่าย เส้นด้ายที่ใช้ในการทอผ้านี้ชาวบ้านเกาะยอสั่งซื้อกันในนามกลุ่มสหกรณ์

ภาพที่ 5 ภาพการนำด้ายใส่ฟืมเรียบร้อยแล้ว เมื่อทอด้วยด้ายพุ่งก็จะได้ลายตามที่กำหนดไว้

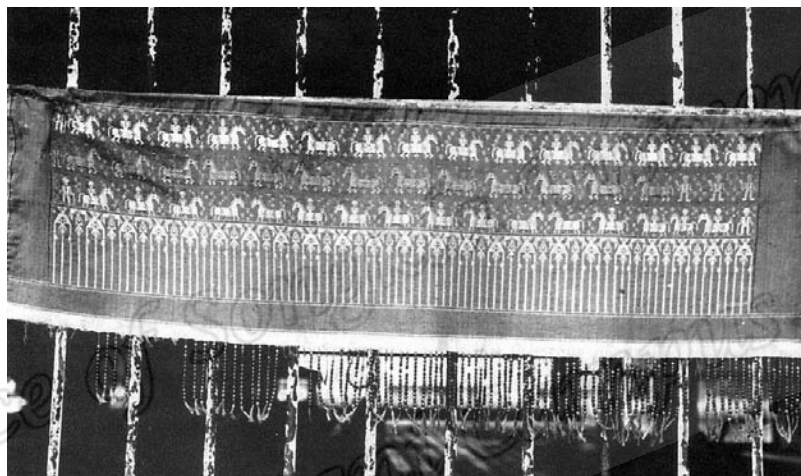
2) เครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต

2.1) อุปกรณ์การเตรียมด้าย ประกอบด้วยส่วนต่างๆ คือ ดอกหวี (ดอกสวิง) ไน หลอดคั่น (ลูกคั่น) รางคั่น หลักคั่น ฟืม ตะขอเกี่ยวด้าย (เบ็ดเข้าฟืม) เครื่อง

รองตอนเข้าฟืม ลูกหัด (ระหัด) เพื่อส่งด้ายเวลาทอ ไม่นัด มีไว้เพื่อกรอเข้าไม้ขัดด้านหรือไม้ค้ำ และเครื่องมือด้าน

2.2) เครื่องทอผ้าหรือกี่ เป็นโครงสร้างที่ใหญ่ของเครื่องมือที่ใช้ทอทั้งหมด ประกอบด้วย ฟืม (ฟืนหวี) เขาหูก (ตะกอลหรือตะกรอก) กระจวย รางกระจวย ไม้แกน ม้วนผ้า คานเหยียบ (ตีนเหยียบ) สายกระตุก (เชือกดึง) ด้านยืน หลอดด้านพุ่ง ระหัดถักด้าย ผังและเครื่องมืออื่นๆ ที่แยกจากเครื่องทอผ้า มีไม้ปั่นด้าย ใช้สำหรับปั่นด้านเข้ากระจวย และ กงล้อปั่นด้าย ใช้สำหรับปั่นด้ายยืนเข้าระหัดถักด้าย

ลวดลายของผ้าเกาะยอ

ภาพที่ 6 ภาพผ้าทอเกาะยอสมัยก่อน สำหรับคลุมธรรมมาสน์

ลวดลายของผ้าเกาะยอที่เป็นลวดลายเก่าไม่มีผู้ใดทออีกแล้ว ลวดลายเก่าที่ปรากฏอยู่และนิยมกันในปัจจุบันมีดังนี้ ลายราชวัตร ลายดอกพิกุล ลายดอกสร้อยคนธ์ ลายดอกพยอม ลายดอกกรัก ลายดอกห้าหนี่ง ลายเทพนม ลายพริกไทย ลายลูกแก้ว ลายบุหงา ลายลูกหวาย ลายหมากรุก ลายตาสก๊อต ลายดอกผกากรอง หรือดอกแฝดหรือลายดอกซี่ไก่ ลายกากบาท ลายคดกริช ลายสมุกหรือลายโกเถี่ยม ลายสี่เหลี่ยมหรือลายเครียะ ลายลูกโซ่ และลายข้าวหลามตัด ในสมัยโบราณชาวบ้านเกาะยอทอผ้าโดยไม่ทราบชื่อลาย อาศัยเรียกกันง่ายๆ และจดจำทอกันตามอย่างบรรพบุรุษ บางครั้งมีการพลิกแพลง ดัดแปลง ทอเป็นลวดลายที่แปลกออกไปจากเดิม ถ้าเผชิญสวยงาม มีผู้นิยมก็ทอกันต่อๆ มา และตั้งชื่อตามผู้ที่เป็นต้นคิดลาย เช่น ลายโกเถี่ยม บางครั้งก็เรียกตามลักษณะคล้ายคลึงกับพืชพรรณไม้ เช่น ลายดอกซี่ไก่ เป็นต้น

(สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2529 : 2142-2147)

ผ้าทอเกาะยอเป็นผ้าทอที่สวยงาม เป็นที่ยอมรับจากสังคม แต่ในปัจจุบันพบว่าจากการสำรวจพบว่าผู้ทอผ้าในตำบลเกาะยอส่วนใหญ่จะทำหน้าที่ทอเพียงอย่างเดียว แต่ขั้นตอนที่เรียกว่า “การเก็บดอก” (ขั้นตอนในการเตรียมด้ายหรือลวดลายเพื่อใช้ในการทอ) นั้นจะต้องจ้างผู้อื่น

พบว่าผู้ที่สามารถทอเองและเก็บดอกได้เองในพื้นที่มีเพียง 5-6 คนเท่านั้น และมักจะเป็นผู้สูงอายุ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งลวดลายที่ใช้ 8 และ 10 ตะกอ จะมีผู้ที่เก็บดอกได้เพียง 2-3 คนเท่านั้น นอกจากนี้ยังพบปัญหาขาดการรวมกลุ่มที่มีประสิทธิภาพ ขาดการสนับสนุนทางด้านงบประมาณในการจัดทอวัตถุติด และอุปกรณ์ในการผลิต และขาดการช่วยเหลือทางด้านการตลาด ผ้าทอเกาะยอเป็นผ้าทอที่ได้รับความนิยมและในเวลาเดียวกันก็มีปัญหาบางประการดังที่กล่าวข้างต้น ดังนั้นผ้าทอเกาะยอจึงจัดว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งมีความน่าสนใจในการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเป็นแนวทางการในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าเกาะยออันนำมาซึ่งการพัฒนาที่ยั่งยืนในชุมชนต่อไป

4. ผ้าทอนาหมื่นศรี จ.ตรัง

ข้อมูลพื้นฐานของจังหวัดตรัง

จังหวัดตรังเป็นจังหวัดหัวเมืองอยู่ทางภาคใต้ของประเทศไทยติดทะเลอันดามัน มหาสมุทรอินเดียชายฝั่งทะเลตะวันตก เป็นเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร, 2549) คำว่า “ตรัง” เป็นภาษามลายูมาจากคำว่า “ตรังเค” (tarangue) แปลว่ารุ่งอรุณ ชาวมาลายูที่เดินทางมาค้าขายกับนครศรีธรรมราชหรือเดินทางมาค้าขายที่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งต้องเดินทางมาตามแม่น้ำตรัง อาจเดินทางมาถึงดินแดนแห่งนี้ เมื่อเวลารุ่งอรุณเป็นปกติตามตารางเดินทางจนเรียกดินแดนนี้ว่า “ตรังเค” หรือ “รุ่งอรุณ” จนติดเป็นชื่อไปในที่สุด (นัฐภากรณ์ ตั้งคำ, 2551)

เท่าที่พบหลักฐานความเป็นมาของจังหวัดตรัง เริ่มแรกได้จากจารึกวัดเสมาเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ว่าเมืองตรังเดิมเป็นหัวเมือง ขึ้นต่อเมืองนครศรีธรรมราช สมัยนั้นกล่าวกันว่านครศรีธรรมราชเจริญรุ่งเรืองมาก มีหัวเมืองต่างๆ อยู่ในความปกครองถึง 12 เมืองด้วยกัน เรียกว่า 12 นักษัตริ์ สัญลักษณ์ของเมืองใช้ตราม้า (ปีมะเมีย) เป็นตราประจำเมือง และพอจะแบ่งวิวัฒนาการของจังหวัดตรังออกเป็น 3 สมัยด้วยกัน ดังนี้

1) สมัยตั้งเมืองที่ตำบลควนธานี (พ.ศ.2345-2436)

เมืองตรังเมื่อปี พ.ศ.2345 จากหลักฐานทำเนียบเมืองนครศรีธรรมราช ว่าครั้งสมัยรัชกาลที่ 2 (สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย) ได้สร้างหลักเมืองตรังที่ควนธานี (ศาลหลักเมืองตรังที่ตำบลควนธานี อำเภอกันตัง ปัจจุบัน) ห่างจากตัวจังหวัดปัจจุบันไปทางทิศใต้ 8 กม.

2) สมัยตั้งเมืองที่กันตัง (พ.ศ.2436-2458)

เมื่อพระยารัชฎานุประดิษฐ์ฯ ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองตรังแล้ว ได้พิจารณาเห็นว่าที่ตั้งเมืองตรังที่ตำบลควนธานีนั้นอยู่ห่างจากฝั่งทะเลมากไม่เหมาะกับการขยาย ความเจริญของบ้านเมือง จึงได้กราบบังคมทูลขอพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวย้ายที่ตั้งเมืองจากตำบลควนธานีไปตั้งที่ตำบลกันตัง ปี พ.ศ.2436 ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต

เมื่อย้ายตัวเมืองไปตั้งที่ตำบลกันตังแล้ว พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ก็ได้เริ่มดำเนินการพัฒนาสร้างความเจริญให้แก่เมืองตรัง เช่น สร้างสถานที่ราชการ ตัดถนนเชื่อมระหว่างอำเภอ และจังหวัดใกล้เคียง โดยเฉพาะการตัดถนนเชื่อมระหว่างเมืองตรังกับพัทลุงซึ่งต้องตัดผ่านภูเขาและต้องประสบความยากลำบากแต่ก็ทำได้ดี นอกจากนี้ยังได้จัดวางผังเมืองใหม่ เปิดการค้ากับต่างประเทศ โดยสร้างท่าเรือขึ้นที่กันตังมีสะพานท่าเทียบเรือ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ประทานนามว่า “สะพานเจ้าฟ้า” พยายามนำแบบฉบับการปกครองของต่างประเทศ ทั้งฝรั่ง จีน และมลายู มาใช้ผสมกับของไทย ดำเนินการพัฒนาบ้านเมืองและเศรษฐกิจความเป็นอยู่ของประชาชน และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ได้นำพันธุ์ยางพาราจากแหลมมลายูมาปลูกที่เมืองตรังเป็นแห่งแรกของประเทศ ได้แพร่หลายไปทั่วภาคใต้และภาคอื่นๆ ของประเทศไทยในขณะนี้

3) สมัยตั้งเมืองที่ทับเที่ยง (พ.ศ.2458-ปัจจุบัน)

ในปี พ.ศ.2458 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสเมืองตรัง (ที่กันตัง) ขณะนั้นอยู่ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 ทรงมีพระราชดำริว่าการตั้งเมืองที่กันตังนั้นไม่ปลอดภัยจากอริราชศัตรู ประกอบกับบอหวาดโรคกำลังระบาด กันตังเป็นที่ลุ่มมักเกิดโรคระบาด และยากแก่การขยายเมือง ทรงเห็นว่าตำบลทับเที่ยง อำเภอบางรัก (อำเภอเมืองตรังในปัจจุบัน) มีลักษณะภูมิประเทศเหมาะสมที่จะตั้งเมือง จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองจากตำบลกันตังไปตั้งที่ตำบลทับเที่ยง ซึ่งกลายเป็นที่ตั้งของจังหวัดในปัจจุบันตั้งแต่ พ.ศ. 2458 มาจนถึงปัจจุบัน (กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร, 2549)

ข้อมูลจากเว็บไซต์ตรังโซน : ชุมชนคนตรังออนไลน์ (Trangzone.com, 2555) ได้ให้ข้อมูลไว้ว่า จังหวัดตรังเป็นจังหวัดในภาคใต้ของประเทศไทย ตรังหรือเมืองทับเที่ยง เป็นจังหวัดท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งของภาคใต้ ในอดีตเคยเป็นเมืองท่าค้าขายกับต่างประเทศ เป็นศูนย์กลางการคมนาคมไปสู่จังหวัดนครศรีธรรมราช ตรังเป็นจังหวัดแรกที่มีต้นยางพารามาปลูก โดยพระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) นำพันธุ์ยางพารามาจากมาเลเซีย

อาณาเขตติดต่อ

- ทิศเหนือ จดจังหวัดนครศรีธรรมราช
- ทิศใต้ จดจังหวัดสตูลและทะเลอันดามัน
- ทิศตะวันออก จดจังหวัดพัทลุง
- ทิศตะวันตก จดจังหวัดกระบี่และทะเลอันดามัน

การปกครอง

แบ่งออกเป็น 10 อำเภอ 87 ตำบล 723 หมู่บ้าน

- 1) อำเภอเมืองตรัง
- 2) อำเภอกันตัง

- 3) อำเภอย่านตาขาว
- 4) อำเภอปะเหลียน
- 5) อำเภอสิเกา
- 6) อำเภอห้วยยอด
- 7) อำเภอวังวิเศษ
- 8) อำเภอนาโยง
- 9) อำเภอรัษฎา
- 10) อำเภอหาดสำราญ

ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่เป็นเนินสูง ๆ ต่ำ ๆ สลับด้วยเขาเล็ก ๆ กระจัดกระจายอยู่ทั่วไป พื้นที่ค่อนข้างราบเรียบมีจำนวนน้อยซึ่งใช้เพาะปลูกข้าว ทางทิศตะวันออกมีเทือกเขาบรรทัดยาวจากเหนือจดตอนใต้ และเป็นเส้นแบ่งเขตแดนจังหวัดตรังกับจังหวัดพัทลุง มีเนื้อที่ป่าเกือบร้อยละ 20 ของเนื้อที่จังหวัดส่วนใหญ่เป็นพื้นที่แถบเทือกเขาบรรทัด ลักษณะดินส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย สภาพป่าเป็นป่าดิบชื้น มีป่าชายเลนสำหรับท่องเที่ยวที่ที่อยู่ติดชายทะเล และมีลำน้ำสำคัญ ๆ 3 สาย อันได้แก่ แม่น้ำตรัง ซึ่งมีต้นกำเนิดจากเขาวังหีบ เทือกเขาหลวง จังหวัดนครศรีธรรมราช แม่น้ำปะเหลียน เกิดจากเทือกเขาบรรทัด เขตอำเภอปะเหลียน คลองกะลาแสดและต้นน้ำ ที่เกิดจากความปลวกร่อน ความชะโน และควนน้ำแดง ชายแดนตรัง กระบี่ นอกจากนี้ยังมีลำห้วยบริวารที่คอยส่งน้ำให้อีกกว่า 100 สาย ทั้งยังมีชายฝั่งด้านตะวันตก ติดทะเลอันดามันที่ยาวถึง 119 กม. กับเกาะต่าง ๆ กระจัดกระจาย อยู่กว่า 46 เกาะ และป่าชายเลนที่ยังคงอยู่ในสภาพที่อุดมสมบูรณ์

สภาพภูมิอากาศ

จังหวัดตรังได้รับมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือช่วงเดือนตุลาคม-มกราคม และลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ช่วง เดือนพฤษภาคม-กันยายนทำให้มีฝนตกตลอดปี อุณหภูมิเฉลี่ยอยู่ที่ 27.4 องศาเซลเซียส ส่วนช่วงเวลาที่อากาศเย็นสบาย จะอยู่ประมาณปลายเดือนพฤศจิกายนจนถึงเดือนธันวาคม

ทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของจังหวัดตรัง แร่ธาตุที่สำคัญ ได้แก่ ดิบุก ฟลูออไรท์ และ ถ่านหินลิกไนท์ สำหรับทรัพยากรป่าไม้ที่สำคัญ ๆ เช่น เคี่ยม ยาง ตะเคียน หลุดพอ สามพอน ดำดง ต่ำเสา และตาเสือ เป็นต้น ทางด้านป่าชายเลนมีไม้โกงกาง ตะบูน ตาตุ่ม ปะสัก หลุดพอทะเล ฯลฯ นอกจากนี้ทางด้านชายฝั่งทะเลยังอุดมไปด้วยสัตว์ทะเลนานาชนิด และยังมีแหล่งรังนกนางแอ่นในท้องที่อำเภอสิเกา ซึ่งได้มีเอกชนขอสัมปทานเก็บในแต่ละปี

การประกอบอาชีพ

ชาววังส่วนใหญ่มีอาชีพในการเกษตร การเกษตรที่สำคัญของชาววังคือการทำสวนยางพารา ส่วนอาชีพในการเพาะปลูกอื่น ๆ รองลงไปคือการทำนา ทำสวนมะพร้าว สวนผลไม้ เช่น เงาะ ทุเรียน กาแฟ และในบางท้องที่ทำสวนพริกไทย สำหรับประชาชนที่อยู่แถบชายฝั่งทะเลอันดามัน มหาสมุทรอินเดียมีอาชีพการประมง

การศึกษา

ประชาชนในจังหวัดส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับประถมศึกษา แต่ในปัจจุบันประชาชนได้มองเห็นความสำคัญในด้านการศึกษามากขึ้น โดยการส่งเสริมให้บุตรหลานของตนได้มีการศึกษาต่อในระดับมัธยม ทั้งสายสามัญและสายอาชีพ ตลอดจนถึงชั้นอุดมศึกษา และปรากฏว่าสถาบันการศึกษาตั้งแต่ชั้นมัธยมขึ้นไปมีที่เรียนไม่เพียงพอกับความต้องการของนักเรียนนักศึกษาในจังหวัด และการที่มีที่เรียนไม่เพียงพอเป็นสาเหตุให้นักเรียนนักศึกษาส่วนหนึ่งต้องไปแสวงหาที่เรียนในจังหวัดอื่น และโดยเฉพาะที่กรุงเทพมหานคร

ศาสนา

ประชาชนในจังหวัดส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ รองลงมาคือศาสนาอิสลาม และมีศาสนาและลัทธิอื่น ๆ บ้าง เช่น ศาสนาคริสต์

การอพยพของประชากร

จากสภาพภูมิประเทศที่เอื้ออำนวยและทรัพยากรอันสมบูรณ์ของจังหวัด ทำให้ชาววังตั้งโดยทั่วไปมีฐานะความเป็นอยู่ดี ฉะนั้นปัญหาอพยพของประชากรในจังหวัดเพื่อไปหางานทำในท้องถิ่นอื่นจึงไม่มี แต่ในทางตรงข้าม ปรากฏว่าประชาชนจากท้องถิ่นอื่น เช่น จากจังหวัดใกล้เคียง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนจากจังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อพยพเข้ามาหางานทำมีจำนวนมาก โดยการเป็นลูกจ้างในสวนยาง ลูกเรือประมง ลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม และอาชีพรับจ้างบริการทั่วไป ดังนั้นจังหวัดตั้งจึงมีประชากรย้ายเข้ามามากกว่าการย้ายออก

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดตรัง

ภูมิปัญญาที่พบในจังหวัดตรัง ได้แก่ มโนราห์หรือโนรา หนังตะลุง ลิเกป่า ลีเกเตย หรือ ลีเกปานัก มุก (ภาษาชนเผ่าของเล็ก ๆ น้อย ๆ) จักสานต้นก้านธูปฤาษี ไม้แกะสลักเทพทาโร ไม้สะเดาเทียม และผ้าทอนาหมื่นศรี

จากการสำรวจเบื้องต้นจากเอกสารและเว็บไซต์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยพบว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเด่น ๆ ในจังหวัดตรังมีกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งผลิตและสร้างผลงานอันเนื่องมาจากภูมิปัญญาต่าง ๆ ในจังหวัดตรัง ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มดอกไม้ใบยางมาลีพารา กลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์เกล็ดปลา กลุ่มจักสานเตยปาหนัน กลุ่มจักสานก้านจากกลุ่มผลิตภัณฑ์ไม้เทพทาโร และกลุ่มทอผ้านาหมื่นศรี

ทั้งนี้กลุ่มเหล่านี้เกิดจากการร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชน ในการช่วยกันสืบทอดภูมิปัญญาเหล่านี้ให้คงอยู่ต่อไป ทั้งนี้ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงพอสังเขปดังต่อไปนี้

1) กลุ่มดอกไม้ใบยางมาลีพารา

ภาพที่ 7 แสดงภาพผลิตภัณฑ์ดอกไม้ใบยางมาลีพารา

ในอดีตคนในกลุ่มดอกไม้มาลีพาราได้รับมอบหมายให้เข้ารับการอบรมการผลิตดอกไม้จากศูนย์ศึกษาศิลปาศีพบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยาระยะเวลา 6 เดือน กลับมาทดลองประดิษฐ์ดอกไม้ ใบยางพารา ซึ่งเห็นว่ามียอดดับจำนวนมากในท้องถิ่น ผลิตจำหน่ายที่ศูนย์ศึกษาศิลปาศีพบางไทร ต่อมาราชการได้สนับสนุน วัสดุอุปกรณ์ และหาช่องทางการตลาดแก่กลุ่มดอกไม้ใบยางมาลีพารา ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน กลุ่มมีสมาชิก 53 คน ในด้านฝีมือ แรงงาน คือคนในชุมชนอย่างแท้จริง จึงทำให้คนในชุมชนมีความผูกพันกันเหมือนเครือญาติพี่น้อง มีการรวมกลุ่มเตรียมสมาชิกให้ได้รับความรู้ สร้างความเข้าใจตรงกันในการพัฒนาภูมิปัญญาแหล่งผลิตของกลุ่มดอกไม้ใบยางมาลีพาราอยู่ที่ ตำบลนาบ้านโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดตรัง โดยมีประธานกลุ่มคือ นางชिरาภรณ์ พงษ์พิพัฒน์

2) กลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์เกล็ดปลา

ภาพที่ 8 แสดงภาพดอกไม้ประดิษฐ์เกล็ดปลา

เนื่องจากอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง อยู่ห่างจากอำเภอเมืองตรังประมาณ 30 กม. เป็นถิ่นฐานที่ตั้งอยู่ชายฝั่งทะเลอันดามัน ประชาชนส่วนมากมีอาชีพทำสวนยาง และอาชีพประมง มีการจับปลามาก วิธีชีวิตการบริโภคของชาวตรังที่ชื่นชอบการรับประทานอาหารอยู่แล้ว เมื่อชาวประมงหาปลาได้นำมาขายตามท้องตลาด โดยเฉพาะปลาที่คนนิยมกินได้แก่ปลากะพง แม่ค้าที่ขายปลาจะบริการชูดเกล็ดปลา ล้างไส้ออก ทำปลาเป็นชิ้น ๆ ให้ เพื่อความสะดวกในการที่ผู้ซื้อสามารถนำไปล้างและปรุงอาหารได้เลย ดังนั้นในตลาดจะมีเกล็ดปลาที่แม่ค้าทิ้งเป็นจำนวนมากเป็นสิ่งของที่ไร้คุณค่า

ต่อมา เมื่อปี พ.ศ. 2544 นางสาวฉวีวรรณ ช่วยระดม (ประธานกลุ่ม) ได้รวบรวม ผู้คนที่สนใจในการนำเกล็ดปลามาใช้ให้เกิดประโยชน์สร้างมูลค่าเพิ่ม ให้สมาชิกในชุมชนได้มีรายได้เพิ่มขึ้น จึงได้จัดตั้งกลุ่มประดิษฐ์ดอกไม้เกล็ดปลา เมื่อวันที่ 28 มกราคม 2545 มีสมาชิกครั้งแรกทั้งหมด 7 คน และได้ดำเนินกิจการมาเรื่อย ๆ จนประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่ง ปัจจุบันมีสมาชิกรวมทั้งหมด 26 คน

ลักษณะที่โดดเด่นของดอกไม้เกล็ดปลา คือ มีความสวยงาม สวยงาม เป็นวัสดุเหลือใช้ เป็นเอกลักษณ์ของภาคใต้ซึ่งอยู่ใกล้ทะเล มีปลามากมายตัวโต ๆ เมื่อขูดเกล็ดออกโดยทั่วไปจะทิ้ง มีผู้นำมาล้างจนสะอาดและนำมาประกอบเป็นของใช้ได้หลายอย่าง เช่น ดอกไม้ ตุ้มหู

สำหรับแหล่งผลิตสำคัญของกลุ่มดอกไม้เกล็ดปลาอยู่ที่ตำบลนาเมืองเพชร อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง โดยมีประธานกลุ่มคือ นางสาวฉวีวรรณ ช่วยระดม

3) กลุ่มจักสานเตยปาหนัน

ภาพที่ 9 แสดงภาพผลิตภัณฑ์จักสานเตยปาหนัน

บ้านดุกุน หมู่ที่ 3 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง เป็นถิ่นฐานที่ตั้งของชุมชนชาวไทยมุสลิม อยู่ติดชายฝั่งทะเลอันดามัน มีอาชีพหลักทำการประมง บริเวณชายฝั่งเป็นป่าชายเลนมีต้นเตยปาหนันขึ้นแน่นหนา ชาวบ้านดุกุนจึงนำใบเตยปาหนันมาจักสานเป็นผลิตภัณฑ์เตยปาหนันเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมจากบรรพบุรุษ จากการสอบถามนางเจณี ปูเงิน ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรดุกุนสามัคคี หมู่ที่ 3 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ทำให้ทราบว่า นางเจณี ปูเงิน และสมาชิกทุกคนได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษของตัวเอง บ้างก็เล่าว่าภูมิปัญญาเหล่านี้ได้ถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษชาวอินโดนีเซีย ที่เข้ามาตั้งรกรากในประเทศไทยทางตอนใต้ ตั้งแต่พระราชวัง ยะลา ปัตตานี สตูล ตรัง กระบี่ จะเห็นว่า จังหวัดชายแดนภาคใต้นั้นจะมีผลิตภัณฑ์จากเตยปาหนันเหมือนผลิตภัณฑ์ที่ตรัง และกระบี่ เมื่อได้มีการฝึกฝนทำเป็นของใช้ในครัวเรือน เช่น การสานเสื่อ กระจงหม่อม หมวกยา หมวกตีนช้าง ฯลฯ จากนั้นได้ฝึกมาเรื่อยๆ จนเกิดความชำนาญจนสามารถออกแบบผลิตภัณฑ์เป็นรูปแบบใหม่ๆ ตามสมัยนิยม เช่น กล่องแว่น กล่องใส่เนคไทด์ กล่องอเนกประสงค์ กระจงหม่อม กระจงแปดมุม กระเป๋าแบบต่างๆ ชื่องนามบัตร ชองแบน แฟ้มงาน กระเป๋าใส่เอกสาร หมวก ชองใส่โทรศัพท์มือถือ ฯลฯ

ลักษณะที่โดดเด่นของเตยปาหนัน คือ เส้นเตยมีความเหนียวนุ่ม ทนทานในการจักสานมีลายเป็นเอกลักษณ์ของตนเองและเป็นลายโบราณที่มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น จนปัจจุบันและได้คิดพัฒนาต่อยอดเป็นลายต่างๆอีกมากมายซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มจักสานใบเตยปาหนันโดยเฉพาะ เป็นของใช้ที่ไม่ทำลายธรรมชาติ

แหล่งผลิตสำคัญของกลุ่มจักสานใบเตยปาหนันบ้านดุกุนอยู่ที่ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง โดยมีประธานกลุ่ม คือ นางจันทร์เพ็ญ ปูเงิน

4) กลุ่มจักสานก้านจาก

ภาพที่ 10 แสดงภาพผลิตภัณฑ์จักสานก้านจาก

บ้านนายนอดทอง หมู่ที่ 5 ตำบลวังวน อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง เป็นหมู่บ้านติดชายฝั่งทะเล ซึ่งเป็นอ่าวเข้ามาพื้นที่บริเวณนั้นเป็นป่าชายเลน มีต้นจากขึ้นจำนวนมาก ชาวบ้านส่วนใหญ่

ประกอบอาชีพ ทำสวนยาง และ อาชีพประมง อาชีพเสริมคือการลอกใบจากขาย ในการขาย ใบจากนั้น ชาวบ้านจะขายเฉพาะใบจากส่วนดีซึ่งนำไปห่อยาสูบใช้สูบ ส่วนก้านจากเป็นส่วนที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ ทั้งเป็นขยะ บางครั้งก็นำไปซ้อนทับกันรองเป็นทางเดินในบริเวณที่น้ำทะเลขึ้นถึงจน และ การประกอบอาชีพทำสวนยางจะใช้เวลาช่วงเช้าจนถึงเที่ยงก็เสร็จภารกิจ ช่วงบ่ายมีเวลาว่าง ประกอบกับมีผู้สูงอายุจำนวนหนึ่งในหมู่บ้านมีความรู้ด้านการจักสานก้านจากซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ กลุ่มสตรีบ้าน นายอดทองกล่าวว่าภูมิปัญญาการจักสานก้านจากจะสูญหาย จึงรวมกลุ่มกันเรียนรู้การจักสานก้านจาก เริ่มแรกก็เรียนการจักสานเสวียนหม้อซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิม ต่อมาได้รับการสนับสนุนจากทางราชการสอนแนะ การจักสานก้านจาก ในรูปแบบต่างๆ จนปัจจุบัน มีสมาชิกทั้งหมด 31 คน

ลักษณะที่โดดเด่นของก้านจาก คือ มีความทนเหนียว จักสานเป็นของใช้รูปแบบต่างๆ สวยงาม เป็นวัสดุเหลือใช้ เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ชายทะเลซึ่งมีป่าชายเลน โดยเฉพาะต้นจากจะเจริญงอกงามในเขตป่าชายเลน

สำหรับกลุ่มผู้ผลิตจักสานก้านจากมีแหล่งผลิตสำคัญคือ ตำบลนาวังวน อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง โดยมีประธานกลุ่ม คือ นางสาวสุนันต์ ไชริน

5) กลุ่มไม้เทพทาโร

ภาพที่ 11 แสดงภาพผลิตภัณฑ์ไม้เทพทาโร

ไม้เทพทาโร จัดเป็นไม้ยืนต้นเนื้ออ่อน หรือที่ทางภาคเหนือเรียกว่า ตะไคร้ตัน ภาคกลางเรียกว่า ไม้เทพทาโร ทางภาคใต้จะเรียกว่า ไม้จวงหอม ส่วนชาวไทยมุสลิมจะเรียกว่า แตยอ ส่วนใหญ่จะพบตามป่าดงดิบ และมีมากในภาคใต้ของประเทศไทย ต้นเทพทาโร นอกจากจะเป็นไม้มงคลแล้ว ส่วนของใบที่เป็นยอดอ่อนชาวบ้านจะนำไปรับประทานเป็นผักจิ้มกับน้ำพริกได้ ส่วนของเนื้อไม้ก็ยังมีสรรพคุณเป็นพืชสมุนไพร ใช้ต้มกับน้ำแก้อาการท้องร่วง ท้องอืด ท้องเฟ้อ แก้วเวียงน หืดหอบ และเป็นยาบำรุงโลหิต นอกจากนี้ กลิ่นของไม้สามารถป้องกันปลวกมอด และยุงได้เช่นกัน ถือเป็นไม้ที่มีคุณค่าอีกชนิดหนึ่งที่ไม่ควรมองข้าม

ปัจจุบัน ต้นเทพทาโรกลับมีจำนวนลดลง ถูกโค่นทิ้งเป็นจำนวนมาก เนื่องจากมีการขยายพื้นที่เพาะปลูกยางพารา ปาล์มน้ำมัน และพืชเศรษฐกิจอื่นๆ เพิ่มขึ้น เหลือเพียงต่อและรากชาวบ้านในตำบลเขากอบ อำเภอห้วยยอด จังหวัดตรัง ได้เล็งเห็นคุณค่าของพืชท้องถิ่นชนิดนี้ จึงนำรากไม้เทพทาโรมาแกะสลักเป็นผลิตภัณฑ์สำหรับตกแต่งบ้าน และเป็นสินค้าที่ระลึก ด้วยฝีมือที่ประณีต สะท้อนเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ทำให้ผลิตภัณฑ์จากไม้เทพทาโรสร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดตรังเป็นอย่างมาก

กลุ่มผลิตภัณฑ์ไม้เทพทาโรถ้าเลเขากอบ ตั้งอยู่ที่ 78/2 หมู่ที่ 1 ต. เขากอบ อ.ห้วยยอด จ.ตรัง ได้จัดตั้งกลุ่มขึ้นเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2543 ได้เริ่มผลิตไม้เทพทาโรแกะสลักจำหน่ายในพื้นที่ ตำบลเขากอบ เพราะมีแหล่งท่องเที่ยว ถ้าเลเขากอบซึ่งมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากในแต่ละปี ประกอบกับการมีวัดอุทิศคือรากไม้เทพทาโรที่ฝังอยู่ในสวนยางพาราในพื้นที่โดยรอบ โดยไม้เทพทาโรนั้นเป็นไม้ที่มีความเชื่อว่า เป็นไม้มงคลที่เป็นสัญลักษณ์ของความร่มเย็น มีกลิ่นหอม การนำไม้เทพทาโรมาแกะสลักแล้วนำมาตกแต่งหรือบูชา จะทำให้เกิดสิริมงคลและความโชคดีแก่ผู้ครอบครอง จากนั้นในปี 2544 จากความช่วยเหลือของรัฐบาลทำให้ทางกลุ่มได้มีการลงทะเบียน OTOP และคัดสรรผลิตภัณฑ์ OTOP จนได้รับการคัดเลือกให้เข้ามาจำหน่ายในงาน OTOP CITY ปี 2546 จากนั้นเป็นต้นมาก็ได้เข้าร่วมงานแสดงสินค้าต่าง อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

จะเห็นว่ามียุคผลิตภัณฑ์อันเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นจำนวนมากในจังหวัดตรัง ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้มีการสืบทอดจากอดีตจนถึงปัจจุบันเรื่อยมา หากขาดซึ่งการอนุรักษ์และสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้คงจะสูญหายไปจากชุมชน ดังนั้นการที่มีกลุ่มเหล่านี้จึงเป็นการช่วยอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดตรังได้เป็นอย่างดี ซึ่งงานวิจัยนี้เห็นว่านอกจากกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นข้างต้นแล้ว ยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกแห่งที่สมควรศึกษาถึงรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษากลุ่มทอผ้าไหมศรี ต.นาหมื่นศรี อ.นาโยง จ.ตรัง เนื่องจากกลุ่มดังกล่าวมีผลิตภัณฑ์เป็นที่รู้จักเป็นอย่างดี รวมถึงได้รับรางวัลต่างๆ การันตีความมีคุณภาพของผลิตภัณฑ์ ทั้งนี้ข้อมูลต่างๆ จะขอก้าวในหัวข้อถัดไป

ผ้าทอนาหมื่นศรี

ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ชีวิต สังคม และในสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน แล้วถ่ายทอดสืบทอดกันมาเป็นวัฒนธรรม ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับศิลปะในที่นี้จึงเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับงานศิลปกรรมท้องถิ่นหรืองานช่างศิลปกรรม เนื่องจากมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอย่างแน่นแฟ้น อีกทั้งศิลปะและวัฒนธรรมยากที่จะแยกจากกันอย่างเด็ดขาดได้ เพราะศิลปะเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม (สาร สารทัศนานันท์, 2544)

เมื่อก้าวถึงงานช่างศิลปกรรมหลายคนคงนึกถึงคำว่า ศิลปะ หรือ วิจารณ์ศิลป์ ซึ่งตามหลักสากลจะแบ่งวิจารณ์ศิลป์เป็น 5 สาขาใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ สาขาจิตรกรรม สาขาประติมากรรม สาขา

สถาปัตยกรรม สาขานาฏกรรม-ดุริยางคกรรม และสาขาวรรณกรรม แต่ในความหมายของคำว่า ช่างศิลปกรรมนั้น ในที่นี้เราหมายถึงงานศิลปกรรมที่เป็นงานช่างเท่านั้น และงานช่างศิลปกรรมดังกล่าวก็คือ งานทัศนศิลป์นั่นเอง หรือในภาษาอังกฤษใช้คำว่า Visual arts งานศิลปะที่เป็น ฟ็อนร่าดนตรีวรรณกรรมไม่จัดอยู่ในงานช่างศิลปกรรมหรือทัศนศิลป์แต่อย่างใด ลักษณะของงาน ทัศนศิลป์นั้น มีลักษณะเป็นงานช่างศิลปกรรมซึ่งมีคุณสมบัติเฉพาะที่สังเกตเห็นได้ชัดเจนใน สาระสำคัญอย่างน้อย 5 ประการ คือ

- 1) งานด้านทัศนศิลป์ ต้องเป็นงานศิลปกรรมที่คนทั่วไปสามารถมองเห็นด้วยตา
- 2) งานด้านทัศนศิลป์ ต้องเป็นงานศิลปกรรมที่คนทั่วไปเรียกว่างานช่างศิลป์ หรืองานศิลปะการช่าง
- 3) งานด้านทัศนศิลป์ ต้องเป็นงานศิลปกรรมที่คนทั่วไปมองเห็นปริมาณของ ชิ้นงานนั้นได้ เช่น เป็นชิ้นงาน เป็นอัน เป็นแท่ง เป็นก้อน เป็นรูปร่างลักษณะ
- 4) งานด้านทัศนศิลป์ ต้องเป็นงานศิลปกรรมที่คนทั่วไปรู้ได้ว่ามนุษย์เป็นผู้สร้าง หรือประดิษฐ์ขึ้น
- 5) งานด้านทัศนศิลป์ ต้องเป็นงานศิลปกรรมที่คนทั่วไปมองเห็นแล้วเกิดความ เข้าใจ ให้ความรู้สึก ให้อารมณ์อย่างหนึ่งอย่างใดแก่ผู้ดู เช่น ความงาม ความน่ารัก ความสงบ ความน่าเกลียด น่ากลัว วุ่นวาย ตื่นเต้น น่าขยะเขย่งอื่นๆ แก่ผู้ดูได้

สำหรับ ศิลปกรรมท้องถิ่นมีลักษณะเป็นงานช่างฝีมือหรือช่างศิลป์ ผลงานศิลปะใช้วัสดุ พื้นถิ่นในการประดิษฐ์สร้าง ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ความคิด ฝีมือ ความเรียบง่าย ประโยชน์ใช้สอยและความงามบนพื้นฐานของธรรมชาติแวดล้อม สังคม ขนบธรรมเนียม ประเพณีและความเชื่อ ศิลปกรรมท้องถิ่นจึงมีความหมายต่อการดำรงชีวิต และมีคุณค่าต่อการ บำรุงขวัญ เป็นศิลปกรรมที่มีการศึกษาและสืบสานที่เป็นในเชิงวัฒนธรรม (มโน พิสุทธิรัตนานนท์, 2539) ที่เรียกกันว่างานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านหรือศิลปะพื้นบ้านนั่นเอง

ความหมายของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

วุฒิ วัฒนสิน (2541) กล่าวถึงศิลปหัตถกรรมว่าสามารถจำแนกคำออกมาเพื่อให้ทราบ ความหมายที่แท้จริงได้ 3 คำ คือ ศิลปะ หัตถกรรม และพื้นบ้าน ดังนี้คือ

ศิลปะ คือ ผลงานที่เกิดจากความคิดสร้างสรรค์และความพากเพียรของมนุษย์ ซึ่งสามารถ ที่จะสื่อถึงการแสดงออกของความรู้สึก ความปรารถนา อารมณ์ ปัญหา และความคิดระหว่าง มนุษย์ด้วยกัน ด้วยรูปแบบที่งดงามไพเราะจนเกิดอารมณ์สะเทือนใจ

หัตถกรรม คือ งานฝีมือต่างๆ เช่น การจักสาน การแกะสลัก ฯลฯ ที่เกิดจากฝีมือช่าง เพียงคนเดียวหรือมากกว่าหนึ่ง ส่วนใหญ่งานหัตถกรรมจะคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ รองลงมาคือต้องประกอบด้วยความงดงามด้วย

พื้นบ้าน หมายถึง กลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่ง มีเอกลักษณ์ร่วมกัน เช่น อาชีพเดียวกัน พูดภาษาเหมือนกัน มีความคิด ความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณี และนับถือศาสนาเดียวกัน มีเอกลักษณ์เฉพาะตน พื้นจากอิทธิพลของวัฒนธรรมเมือง หรือวัฒนธรรมของกลุ่มชนอื่น

ดังนั้นคำว่า “ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน” คือ งานศิลปะของกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งที่มีเอกลักษณ์ร่วมกัน มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย พื้นจากอิทธิพลของวัฒนธรรมเมือง โดยพยายามสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมที่มีรูปลักษณ์ที่สวยงาม สร้างความพึงพอใจและมีคุณค่าในด้านประโยชน์ใช้สอย เช่นเดียวกับ วัฒนธรรม จุฑะวิภาต (2535) ที่ได้กล่าวว่า ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน คือ งานศิลปะที่มีความงาม ความเรียบง่าย จากผลิตรกรรมของชาวบ้าน มีคุณค่าทางด้านความงามและประโยชน์ใช้สอย หรือคือประจักษ์พยานด้านหน้าที่ใช้สอยและด้านสุนทรีย์ของวัฒนธรรมทางวัตถุอันผลิตขึ้นและใช้สอยโดยคนธรรมดาสามัญ

ลักษณะของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

ได้มีผู้กล่าวถึงลักษณะของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ดังต่อไปนี้

มโน พิสุทธิรัตนานนท์ (2539) กล่าวว่า ศิลปกรรมท้องถิ่นหรือศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน มีลักษณะโน้มเอียงไปทางด้านหัตถกรรมบ้าง โนมเอียงไปทางด้านศิลปกรรมบ้าง ขึ้นอยู่กับคุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอยและคุณค่าความงามที่ผสมผสานกันไปสู่แต่คุณค่าด้านใดมีความโดดเด่นและเข้มข้นกว่าหัตถกรรมพื้นถิ่นบางชิ้น บางประเภทมีความประณีตงดงามมาก มักเรียกว่าศิลปหัตถกรรม ดังนั้นการพูดถึงศิลปกรรมท้องถิ่นจึงเกี่ยวโยงสัมพันธ์ไปกับเรื่องหัตถกรรมพื้นถิ่น จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นการพูดถึงสิ่งเดียวกัน

วุฒิ วัฒนสิน (2541) สรุปว่าศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน นอกจากจะสนองตอบความต้องการของมนุษย์ทางด้านจิตใจ เมื่อได้สัมผัสกับความงามแล้ว จุดเด่นของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน คือ การตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทางด้านร่างกาย เมื่อนำมาใช้สอยในชีวิตประจำวัน นั่นคือ

- 1) ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นประยุกต์ศิลป์
- 2) ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านจะตกแต่งให้สวยงามโดยเน้นสีสันทและลวดลาย
- 3) ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านไม่นิยมการเปลี่ยนแปลง
- 4) ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านมีความเป็นสากล

สำหรับเอกลักษณ์ของความเป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านนั้น ได้แก่ ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเน้นในเรื่องของประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก โดยมีจุดมุ่งหมายรอง คือ เพื่อความสวยงาม ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านจะไม่นิยมการเปลี่ยนแปลงพัฒนาในด้านรูปทรงที่เป็นเอกลักษณ์ แต่จะเพิ่มเติมและตกแต่งให้ดูแปลกตาขึ้นด้วยสีสันทและลวดลาย และศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านจะมีความเป็นสากล ทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ

ถ้าจะมองในแง่ศิลปวัฒนธรรมแล้ว ต้องยอมรับว่าผ้าทอพื้นบ้านพื้นเมืองเป็นสิ่งมีค่า เป็นหลักฐานที่สะท้อนให้เห็นชนบประเพณีความเชื่อถือ และวัฒนธรรมของชุมชน ตลอดจนแสดงให้เห็นความสามารถในการสร้างสรรค์ของชุมชนที่สืบทอดกันมาจนกลายเป็นเอกลักษณ์และลักษณะเฉพาะถิ่นของชุมชน ผ้าทอพื้นบ้านของปักข์ใต้ก็เป็นผ้าที่มีคุณค่า มีเอกลักษณ์และลักษณะเฉพาะของตนที่แตกต่างไปจากผ้าทอพื้นบ้านภาคอื่น (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2536)

เมืองตรังนั้นเป็นเมืองที่เคยทอผ้าเช่นเดียวกับจังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา และสุราษฎร์ธานี ดังที่ปรากฏในจดหมายเหตุเสด็จประพาสหัวเมืองปักข์ใต้ ร.ศ.128 (พ.ศ.2452) ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) กล่าวถึงการทอผ้าที่เมืองตรังว่า “ใต้ถุนเรือนเห็นใช้เป็นที่หัดทอผ้า มีผู้หญิงมานั่งทอผ้าอยู่มาก” แสดงว่าจังหวัดตรังก็เป็นเมืองที่มีการทอผ้าอีกแห่งหนึ่งเหมือนกัน

นาหมื่นศรีปัจจุบันได้ชื่อว่าเป็นแหล่งทอผ้าใหญ่ที่สุดของจังหวัดตรังและเป็นแหล่งเดียวที่สามารถมองเห็นการสืบทอดจากอดีต ในขณะที่แหล่งอื่น ๆ เพิ่งจะก่อตั้งขึ้นใหม่ไม่มากนัก ทั้งนี้เพราะมีบรรดาผู้เฒ่าผู้แก่จำนวนหนึ่งที่ยังถักทอสายใยในผืนผ้ามาอย่างต่อเนื่องจนถึงวันนี้ (สุนทรีย์ สังข์อยู่, 2548) ผู้เฒ่าชาวบ้านนาหมื่นศรีได้เล่าว่า หมู่บ้านนี้ทอผ้าสืบทอดกันมานับร้อย ๆ ปี ชาวบ้านจะทอผ้าในยามว่างหลังจากการทำไร่ ทำนา ทำสวนแล้ว โดยชาวบ้านจะปลูกฝ้ายไว้สำหรับทอผ้าด้วยตนเอง (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2536) จะเห็นว่าผ้าทอนาหมื่นศรีมีความเป็นมาแตกต่างจากแหล่งทอผ้าอื่น ๆ ดังประวัติความเป็นมาดังนี้

ประวัติความเป็นมาของผ้าทอนาหมื่นศรี

สถาบันทักษิณคดีศึกษา (2529) อธิบายถึงผ้าทอนาหมื่นศรีว่าเป็นผ้าทอพื้นเมืองจากตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง มีประวัติความเป็นมาเมื่อชาวหมู่บ้านนาหมื่นศรีมีอาชีพทำนาทำสวนและทอผ้าหลายชั่วคนมาแล้ว การทอผ้าของชาวบ้านนาหมื่นศรีนอกจากจะทอใช้กันเองภายในครอบครัวในหมู่บ้านแล้ว ยังสั่งให้ขายให้กับหมู่บ้านใกล้เคียงอีกด้วย การทอผ้าได้หยุดชะงักลงเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 หลังสงครามโลกอุตสาหกรรมทอผ้าทางยุโรปเจริญก้าวหน้ามากขึ้น ผ้าทอที่ทอด้วยเครื่องจักรได้แพร่หลายเข้ามาในประเทศไทย มีราคาถูกพอซื้อหาได้ ชาวบ้านก็หันไปนิยมผ้าทอด้วยเครื่องจักร ตั้งแต่นั้นมา ผ้าทอนาหมื่นศรีก็หยุดชะงักไม่มีใครทออีก จนกระทั่งปี พ.ศ.2514 นางนาง ช่วยรอด อายุขณะนั้น 78 ปี เป็นราษฎรหมู่ที่ 8 ตำบลนาหมื่นศรี เห็นว่าตัวเองชรามากแล้ว มีเวลาว่างมาก อีกประการหนึ่งอยากให้ลูกหลานได้ดูวิธีทอผ้าพื้นเมืองแบบโบราณซึ่งเรียกกันว่า “ผ้าทอกี่พื้นบ้าน” จึงได้รวบรวมคนที่มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน และเคยทอผ้ามาได้ 3 คน คือ นางผอบ ชุนทอง นางอิน เขยชื่นจิตร และนางเทิม ชูบัว เมื่อรวบรวมสมาชิกทั้ง 3 คนได้แล้ว ก็นำเอากี่ทอผ้ากับเครื่องมือที่เก็บไว้ในสมัยก่อนมาซ่อมแซมจนใช้งานได้ แล้วเริ่มทอผ้าด้วยกันทั้ง 4 คน โดยผลัดกันทอ ทอเป็นผ้าถุงบ้าง ผ้าห่มบ้าง ในตอนแรกไม่มีใครสนใจ จนกระทั่งนางกุศล นิลลอบ บุตรของนางนาง ช่วยรอด ซึ่งแต่งงานไปแล้ว

กลับมาเยี่ยมแม่ เห็นแม่และพรรคพวกของแม่ทอผ้าอยู่ เกิดชอบขึ้นมา ตั้งแต่นั้นนางกุศลได้เฝ้าดูการทอผ้าของแม่ทุกวัน และหัตถทอผ้าอยู่หลายเดือนจนสามารถทอได้ นางนางและเพื่อนๆ เห็นว่านางกุศลเป็นคนเอาจริงเอาจังในการทอผ้า จึงได้ถ่ายทอดวิธีการทอผ้าทุกอย่างให้ ทั้งผ้าทอแบบธรรมดาและผ้าลายดอกต่างๆ จนกระทั่งนางกุศลทอได้ทุกอย่าง และมีความชำนาญ ในตอนแรกก็ทอใช้ภายในครอบครัวก่อน ต่อมาในปี พ.ศ.2516 นายไพจิตร ทิพย์เดช พัฒนาการอำเภอตรัง ได้เห็นการทอผ้าของนางกุศลและเห็นว่าผ้าที่ทอได้เป็นผ้าที่มีลายแปลกสวยงามผิดไปจากผ้าทอที่มีอยู่ในท้องตลาด ประกอบกับชาวบ้านให้ความสนใจไปดูการทอผ้าที่บ้านของนางกุศลอยู่ไม่น้อย นายไพจิตรก็ได้ช่องทางที่จะพัฒนาอาชีพของชาวบ้านในหมู่บ้านนาหมื่นศรี จึงให้นางกุศลเป็นผู้ประสานงานในการชักนำชาวบ้านรวมกลุ่มขึ้นเพื่อที่จะพัฒนาการทอผ้าขึ้น ในครั้งแรกรวบรวมผู้สนใจได้ 10 คน ทางพัฒนากรอำเภอได้ของบประมาณครั้งแรกให้เป็นเงิน 3,600 บาท เงินอุดหนุนครั้งแรกที่ได้มานี้ได้จ้างเป็นค่าแรงทำที่ทอผ้าแบบพื้นเมืองได้ 10 หลัง (ไม้ที่ทำที่นั่นให้สมาชิกหามาเอง) เมื่อสร้างที่ทอผ้าแล้ว นางกุศลเป็นคนสอนทอให้กับสมาชิก จนกระทั่งสมาชิกทั้ง 10 คนทอผ้าได้หมด ผ้าที่ทอได้ในครั้งแรกๆ ชาวบ้านภายในหมู่บ้านได้ซื้อขายกันเอง และเริ่มกระจายไปยังหมู่บ้านอื่นๆ คนอื่นๆ ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้าก็สนใจมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2517 กลุ่มทอผ้าได้ขยายตัวขึ้นมีสมาชิกถึง 30 คน ในปีนั้นได้เงินอุดหนุนอีก 8,000 บาท ให้สร้างที่ทอผ้าเพิ่มอีก 16 หลัง เป็นที่กระตุกซึ่งทอผ้าได้เร็วกว่าที่พื้นบ้านที่มีอยู่เก่า ปี พ.ศ.2519 กรมพัฒนาชุมชนเห็นว่าผ้าทอนาหมื่นศรีขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว อนุมัติให้กลุ่มทอผ้ายืมเงินหมุนเวียนสำหรับซื้อวัสดุ 7,400 บาท ธนาคารกรุงไทยสาขาตรังให้กู้สมทบอีก 10,000 บาท รวมเป็นเงิน 17,400 บาท ในปี พ.ศ. 2521 ทางองค์การบริหารส่วนจังหวัดตรังเห็นว่าอาชีพทอผ้าของชาวบ้านหมู่บ้านนาหมื่นศรีจะเป็นที่นิยมของชาวบ้านทั่วไป อีกประการหนึ่งจะทำให้ชาวบ้านมีอาชีพเพิ่มขึ้นจึงได้อนุมัติเงินสร้างโรงทอผ้าให้ 1 หลัง เป็นเงิน 150,000 บาท ปี พ.ศ.2522 สมาชิกกลุ่มทอผ้าได้เพิ่มขึ้นถึง 60 คน ทางพัฒนากรจังหวัดได้อนุมัติเงินสร้างอาคารเพิ่มอีก 150,000 บาท ในปี พ.ศ. 2524 และ 2525 สมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น 80 คน พัฒนาการจังหวัดและสภาจังหวัดตรังอนุมัติเงินสร้างอาคารสมทบอีก 271,000 บาท และในปีนั้นเองสมาชิกที่ทอผ้าก็ได้ร่วมกันจัดตั้งเป็นสหกรณ์ทอผ้าขึ้น มีการปรับปรุงลักษณะและวิธีการดำเนินงานให้สามารถบริการทางด้านวิชาการแก่สตรีทั่วไปได้อย่างกว้างขวาง และเหมาะสมตามหลักวิชา จึงเปิดดำเนินการในลักษณะศูนย์ฝึกออาชีพทอผ้าขึ้น เรียกว่า “ศูนย์ฝึกออาชีพทอผ้า ตำบลนาหมื่นศรี”

ลักษณะของผ้าทอนาหมื่นศรีอยู่ที่ฝีมือการทอและลายต่างๆ ของผ้าที่ทอได้ เนื่องจากผ้าทอนาหมื่นศรีเป็นผ้าทอด้วยมือ จึงมีความละเอียดอ่อนน่าใช้ และมีความแปลกในลายที่ทออันเป็นลายเฉพาะตัวของผ้าทอนาหมื่นศรี ซึ่งประกอบด้วยลายต่างๆ ถึง 13 ลาย คือ

- 1) ลายลูกแก้ว
- 2) ลายลูกแก้วชิงดวง

- 3) ลายลูกแก้วไข่ง
- 4) ลายลูกแก้วสีเม็ดใน
- 5) ลายราชวัตร
- 6) ลายตาหมากรุก
- 7) ลายดอกจัน
- 8) ลายเกสร
- 9) ลายดอกกก
- 10) ลายดอกพิกุล
- 11) ลายทางกระรอก
- 12) ลายตัวอักษร
- 13) ลายรูปสัตว์

ในสมัยแรกเริ่ม ผ้าทอนาหมื่นศรีจะใช้วัสดุที่ทำได้ในท้องถิ่นมาทอเป็นผืนผ้า เช่น ผ้าฝ้าย ด้ายดิบ ปัจจุบันได้ใช้วัสดุสิ่งทอที่มีขายอยู่ทั่วไปในท้องตลาด เช่น ด้าย ไหม ไหมเทียม ไนลอน เป็นต้น

ผ้าทอนาหมื่นศรีที่ทอสำเร็จรูปแล้วมีหลายชนิด เช่น ผ้าตัดเสื้อชายหญิงมีสีและลายต่าง ๆ ผ้าโสร่งชาย ผ้าถุง ผ้าขาวม้า ผ้าเช็ดหน้า เป็นต้น

ผ้าที่ทอได้ สมาชิกทุกคนจะนำมามอบให้กับสหกรณ์ทอผ้าเป็นผู้ขายให้ กรรมการกลุ่มเป็นผู้กำหนดราคาและเป็นผู้ขายเอง

ผ้าทอนาหมื่นศรีแพร่กระจาย 2 ลักษณะ คือ

1) แพร่กระจายในรูปของสินค้าผ้าที่ทอโดยตรงจากนาหมื่นศรี แล้วส่งไปขายยังสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัด

2) แพร่กระจายโดยเปิดกลุ่มทอผ้าขึ้นในที่อื่น โดยยึดเอาวิธีการและรูปแบบของผ้าทอนาหมื่นศรีเป็นหลัก ซึ่งในปี พ.ศ. 2527 การแพร่กระจายในรูปแบบนี้มีถึง 5 กลุ่มด้วยกัน คือ

- 2.1) กลุ่มทอผ้าบ้านควนดินแดง ตำบลควนทราย อำเภอควนขนุน
- 2.2) กลุ่มทอผ้าบ้านท่าแค ตำบลท่าแค อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง
- 2.3) กลุ่มทอผ้าท่าซัน ตำบลท่าซัน อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช
- 2.4) กลุ่มทอผ้าบ้านท่าสะบ้า กิ่งอำเภอวังวิเศษ อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง
- 2.5) กลุ่มทอผ้า อำเภอเมืองภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต

นอกจากนี้ผ้าทอนาหมื่นศรีได้นำไปเผยแพร่ในส่วนกลางถึง 2 ครั้งด้วยกัน คือ ครั้งแรกปี พ.ศ.2518 ได้นำขึ้นไปจำหน่ายเผยแพร่ที่วังวิเศษของหม่อมเจ้าวิภาวดีรังสิต เนื่องในงานส่งเสริมสินค้าพื้นเมือง ในงานนี้ตัวแทนของกลุ่มทอผ้านาหมื่นศรีได้ทูลเกล้าฯ ถวายผ้าทอนาหมื่นศรีสำหรับตัดชุดฉลองพระองค์แด่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ครั้งที่ 2 ปี พ.ศ.2522

สภาสังคมสงเคราะห์ จังหวัดตรัง ได้นำผ้าทอนาหมื่นศรีไปจำหน่ายเผยแพร่ที่ห้างเซ็นทรัลพลาซ่า ลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร เนื่องในโอกาสการจัดนิทรรศการสินค้าพื้นเมือง

ผ้าทอนาหมื่นศรีได้รับความนิยมจากชาวภาคใต้และจากภาคอื่นของประเทศพอสมควร จากสถิติจำนวนยอดขายสูงสุดปี พ.ศ.2526 ขายได้ 4,000 ผืน คิดเป็นเงินประมาณ 1,000,000 บาทเศษ เป็นผ้าทอที่ได้รับความนิยมเป็นอันดับ 2 ของภาคใต้รองจากผ้าทอเกาะยอ และเดี๋ยวนี้มีตัวแทนจำหน่ายผ้าทอนาหมื่นศรีตามจังหวัดต่าง ๆ หลายจังหวัด เช่น ตรัง พัทลุง นครศรีธรรมราช กระบี่ พังงา และภูเก็ต สำหรับในภาคกลางมีตัวแทนจำหน่ายอยู่ที่กรุงเทพฯ เพียงจังหวัดเดียว

ผ้าทอนาหมื่นศรีจึงจัดว่าเป็นผ้าทอพื้นเมืองที่สามารถทำรายได้ให้กับท้องถิ่นและประเทศชาติปีหนึ่ง ๆ นับเป็นล้านบาท และช่วยให้ราษฎรส่วนหนึ่งมีงานทำไปด้วย ทั้งทำให้เศรษฐกิจของชาติดีขึ้นและขจัดปัญหาคนว่างงานได้ด้วย

ลักษณะของผ้าทอนาหมื่นศรี

ผ้ารุ่นเก่าที่พบทั้งหมดจะย้อมสีแดง ส่วนด้านพุ่งที่ทำให้เกิดลวดลาย นิยมใช้สีเหลืองเป็นส่วนใหญ่ รองลงมาเป็นสีขาว มีบางที่ใช้สีเขียว ถ้าเป็นผ้าสีแดงเหลืองทุกคนบอกได้ว่าเป็นของนาหมื่นศรี ปัจจุบันมีการแปรเปลี่ยนสีไปบ้างตามความต้องการของตลาด แต่ในกรณีทอใช้เองยังคงเป็นสีแดงเหลืองไม่เปลี่ยนแปลง

ลักษณะพิเศษอีกอย่างหนึ่งของผ้าห่มและผ้าเช็ดหน้าของนาหมื่นศรี คือ การถักทอ ส่วนประกอบของผืนผ้า สังเกตได้จากกริมผ้าทั้ง 2 ข้าง จะมีขอบเป็นชั้น ๆ ทั้งสองด้านก่อนถึงตัวลายมีชื่อเรียกเฉพาะแต่ละชั้น เรียกลำดับตามแนวเส้นยืน ได้แก่ ริมตีน แม่แคว่ ลูกเกียบ ริมผ้า ตามแนวเส้นพุ่ง นับรวมทั้งหมดเป็นชายผ้า มีส่วนประกอบย่อย ๆ เป็นชายครุย ชายมัด ชายผ้า (ทอพื้น) หน้าผ้า

ลายที่จะนับเป็นลักษณะพิเศษของนาหมื่นศรีได้ คือ ลายประสมต่าง ๆ ทำให้เกิดเป็นลายใหม่ขึ้นได้หลากหลาย ลายที่ลงตัวที่สุดคือลายดาวล้อมเดือน

การทอผ้าของบ้านนาหมื่นศรี นอกจากจะทอขึ้นเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว ยังทอขึ้นใช้ในโอกาสพิเศษตามคตินิยมของหมู่บ้านเป็นพิเศษด้วย เช่น เทศกาลวันสงกรานต์ วันตรุษ วันสารท พิธีแต่งงานโดยเฉพาะแห่ศพ ชาวบ้านจะทอผ้าพิเศษสำหรับใช้คลุมบนหีบศพ เรียกว่า “ผ้าพานช้าง” ผ้าพานช้างนี้จะทำติดต่อกัน 3 ผืน ยาวประมาณหนึ่งถึงสองเมตร การทอจะทอเป็นตัวอักษรเป็นคำโคลงเป็นคติเตือนใจ ให้อยึดมั่นในความดีที่ถูกต้องคลองธรรมสำหรับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อเสร็จพิธีแล้วจะนำไปตัดเป็นชั้น ๆ ทำผ้าเช็ดหน้าหรือทำผ้าเช็ดปากถวายพระ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของงานศิลปหัตถกรรมกับชนบประเพณีท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2536)

ชนิดของผ้า

นัฐฎาภรณ์ ตั้งคำ (2551) ได้อธิบายว่าสมัยก่อนการทอผ้าของคนนาหมื่นศรีเป็นการทอที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งแบ่งได้ตามการใช้งานในสมัยนั้นเป็น 4 ชนิด ได้แก่ ฟ้านุ่ง ผ้าห่ม ผ้าเช็ดหน้า และผ้าที่ทอด้วยวัตถุประสงค์พิเศษ ผ้าแต่ละชนิดจะมีขนาด ลักษณะลวดลายแตกต่างกันออกไป

ฟ้านุ่ง ฟ้านุ่งยังแบ่งได้เป็น 2 ชนิด คือ ฟ้ายาว และผ้าถุงหรือโสร่ง ฟ้านุ่งใช้ในชีวิตประจำวันทั่วไป ผู้ชายจะนุ่งโจงกระเบนสำหรับไปงานพิธีการ นุ่งโสร่ง นุ่งหยักครึ่ง นุ่งเลื้อยชาย นุ่งเค็ดจ้อน ส่วนผู้หญิงจะนุ่งโจงกระเบนตลอดเวลา แต่บางทีก็ใช้หางโจงกระเบนเหน็บไว้ข้างๆ เหวแบบเค็ดจ้อน

ฟ้ายาว ใช้นุ่งโจงกระเบน มีขนาดกว้าง 36-40 นิ้ว ที่แคบกว่านี้ก็มีบ้าง ที่พบมี 33-34 นิ้ว ยาว 2.75-3.50 หลา ส่วนใหญ่ใช้สีน้ำเงินหรือม่วง (เรียกสีหู) แดงเขียว ทั้งหมดลวดลายและไม่มีลวดลาย ลายที่นิยม ได้แก่ หางกระรอก ราชวัตร ตาสมุก

ผ้าถุงหรือโสร่ง ใช้นุ่งแบบขมวดชายพก ขนาดกว้าง 35-40 นิ้ว ยาว 2 หลา หรือครึ่งของฟ้ายาว มักใช้สีน้ำเงินหรือม่วง แดง เขียว เช่นเดียวกับฟ้ายาว ทั้งหมดลวดลายและไม่มีลวดลาย ลายที่นิยม ได้แก่ หางกระรอก ราชวัตร ตาสมุก หัวพลู ตานก ตาหมากรุก ผู้หญิงนิยมใช้ลายละเอียด ส่วนผู้ชายนิยมผ้าตา

ผ้าห่ม ความหมาย ณ ที่นี้ หมายถึง ผ้าพาดเฉียง ผ้าพาดบ่อ ผ้าสไบมีหลายขนาด ขนาดเล็กที่สุดขนาดกว้าง 12 นิ้ว ส่วนใหญ่ที่พบประมาณ 14-18 นิ้ว เป็นขนาดที่เหมาะสมสำหรับพาดบ่า สไบเฉียง ส่วนขนาดใหญ่กว้างประมาณ 24 นิ้วขึ้นไป เป็นผ้าขาวม้า ที่พบใหญ่สุด 28 นิ้ว ความยาวประมาณ 2 หลา หรือ 4 ศอกก่า บางทีสั้นกว่าเล็กน้อย สีที่นิยม คือ พื้นแดงลวดลายยกดอก เป็นสีเหลืองมากที่สุด นอกจากนี้มีสีขาว เขียวดอง ดำ น้ำเงิน

ลายผ้าห่ม นิยมลายลูกแก้วมากที่สุด ลายอื่นๆ ได้แก่ ดอกจัน ดาวล้อมเดือน แก้วชิงอวง เม็ดแดง ซ่อมาลัย ซ่อลอกอ ลายประสม ลายรูปสัตว์ ลายรูปคน และลายตัวหนังสือที่ผู้ทอต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถพิเศษ ส่วนผ้าผืนใหญ่นั้นนิยมลายเช่นเดียวกับผืนเล็ก และยังมีลายที่ทอเฉพาะผ้าผืนใหญ่ คือ ลายราชวัตร ถ้าใช้เป็นผ้าขาวม้าจะทอเป็นผ้าตา การใช้งานผ้าห่ม ทอยยกดอกผืนใหญ่ นิยมใช้สำหรับผู้ชายเป็นผ้าโพกศีรษะ พาดไหล่ รัตพัสเตอร์ (คาดเอว) หากใช้เป็นผ้าขาวม้านุ่งอาบน้ำก็เป็นผ้าตา ส่วนผู้หญิงจะใช้ผืนแคบกว่า สำหรับพาดไหล่สไบเฉียง เท่าที่พบเป็นผ้าทอยกดอกทั้งหมด ผ้าเหล่านี้เก็บไว้ใช้ในโอกาสสำคัญเท่านั้น เช่น ไปวัด ทำบุญ ตักบาตร แต่งงาน บวชนาค ในการใช้เป็นผ้าพาดผู้หญิงพาดจากไหล่ขวา ผู้ชายพาดจากไหล่ซ้าย

ผ้าเช็ดหน้า มักทอหลายขนาดใช้สำหรับกราบพระ ห่อขันหมากและเป็นผ้าติดตัวยามไปไหนมาไหนตลอดเวลา มักเรียกกันว่าลูกผ้าหรือผ้าหุ่ย (หุ่ย แปลว่า เล็ก) ขนาดกว้าง 14-20 นิ้ว เท่ากับผ้าสไบ นิยมลายลูกแก้วมากที่สุด ลายอื่นๆ ได้แก่ ดอกจัน ดาวล้อมเดือน แก้วชิงดวง ซ่อมาลัย ซ่อลอกอ เม็ดแดง ดอกกก ลายประสมเช่นเดียวกับผ้าห่ม ถ้าใช้เป็นผ้าเช็ดปากนิยมเป็น

ผ้าพื้นหรือผ้าตาสีแดง ถ้าเป็นลวดลายใช้ยืนแดงยกดอกด้วยสีเหลืองหรือสีขาว โดยทั่วไปใช้ เช็ดปาก (เช็ดน้ำหมาก) ปูกราบพระ กราบขอขมา ห่อชันหมาก หรือเหน็บเอาอวดกัน ผ้าเช็ดหน้า เหน็บเอวนิยมกันทั้งหญิงชาย

ผ้าทอด้วยวัตถุดิบพิเศษ เท่าที่พบมีผ้าพานช้าง ผ้าถวายพระ และผ้าตั้ง

ผ้าพานช้าง เป็นผ้าทอผืนยาว เกิดจากการทอผ้าเช็ดหน้าต่อกันหลายผืน เดิมใช้ 12 ผืน หรือน้อยกว่า แต่เป็นจำนวนคู่ การกำหนดสีและลายเช่นเดียวกับผ้าเช็ดหน้า ใช้สำหรับพาดบน โลงศพ หลังจากเสร็จงานศพแล้วตัดแบ่งเป็นผืน ๆ เพื่อถวายพระหรือแจกลูกหลานเก็บไว้เป็นที่ ระลึก การทอผ้าพานช้างนั้นไม่ได้ทอทั่วไป ผู้ทอมีเจตนาเฉพาะว่าเก็บไว้เฉพาะงานศพของตนเอง หรือทอให้แก่ผู้ที่รักใคร่นับถือกัน

ผ้าถวายพระ เท่าที่พบเป็นผ้าทอถวายพระมี 2 ขนาด คือ ขนาดผ้าเช็ดหน้า และขนาด อาสนะ ผู้ทอจะใช้ลายตัวหนังสือเพื่อบอกความประสงค์ อุดมคติ หรือศรัทธาไว้ในผืนผ้า และ ประสมลายอื่น ๆ ลงไปเพื่อความสวยงาม

ผ้าตั้ง อันที่จริงผ้าตั้งมาจากผ้าถุงและผ้าห่ม แต่เป็นผ้าที่ทอขึ้นเพื่อใช้ในพิธีแต่งงาน เริ่ม จากเมื่อฝ่ายชายไปเจรจาขอหมั้น ฝ่ายหญิงจะเรียกสินสอดเป็นเงิน ในสมัยก่อนเรียกเป็นจำนวน มาก เช่น 9 บาท 19 บาท 29 บาท ฝ่ายหญิงเรียกสินสอดไปเท่าไร ก็ต้องเตรียมทอผ้าไว้ให้ฝ่าย ชายให้เหมาะสมกับที่ตกลงกันไว้ เช่น เรียก 9 บาท ผ้า 1 สำรับ เรียก 19 บาท ผ้า 2 สำรับ เรียก 29 บาท ผ้า 3 สำรับ ในสำรับนั้นประกอบด้วย ผ้าถุง 1 ผืน และผ้าห่ม 1 ผืน เมื่อเจ้าบ่าว ยกชันหมากมาถึงบ้านเจ้าสาว ก็จะเปลี่ยนผ้าสำรับใหม่ที่เจ้าสาวเตรียมไว้ให้

เอกลักษณ์ผ้าทอนาหมื่นศรี

สุนทรี สังข์อยู่ทธ์ (2548) ได้กล่าวว่าผ้าห่มและผ้าเช็ดหน้ามีลักษณะพิเศษอันนับว่า เป็นลักษณะของนาหมื่นศรี เมื่อเปรียบเทียบกับผ้าแหล่งอื่น ๆ ในภาคใต้ พบว่าส่วนใหญ่มี พิถีพิถันกับลวดลายผ้าถุง เช่น ผ้ายกเมืองนครศรีธรรมราช ส่วนผ้าห่มนั้นมักจะเป็นขนาด ผ้าขาวม้า มีลายราชวัตรเป็นพื้น แต่ที่นาหมื่นศรีนั้นพบว่าผ้าห่มทอลายยกดอกเป็นผ้าสำคัญ ซึ่ง ในสมัยก่อนทุกบ้านจะต้องมีไว้เพื่อใช้ในโอกาสพิเศษ ในผืนผ้าแสดงถึงลักษณะพิเศษของนาหมื่นศรี ได้ชัดเจน ทั้งสี โครงสร้างของผืนผ้า และลวดลาย

1) สี

ผ้าถุงรุ่นเก่าที่พบทั้งหมดจะยืนสีแดง ส่วนด้ายพุ่งจะทำให้เกิดลวดลาย นิยมใช้สีเหลือง เป็นส่วนใหญ่ รองลงมาเป็นสีขาว มีบ้างที่ใช้สีเขียว ถ้าเห็นผ้าสีแดงเหลืองทุกคนบอกได้ว่าเป็น ผ้าทอนาหมื่นศรี ปัจจุบันมีการแปรเปลี่ยนสีไปบ้างตามความต้องการของตลาด แต่ในกรณี ทอใช้เองยังคงเป็นสีแดงเหลืองไม่เปลี่ยนแปลง

2) โครงสร้างของผืนผ้า

ลักษณะพิเศษอีกอย่างหนึ่งของผ้าห่มและผ้าเช็ดหน้าของนาหมื่นศรี คือ การถักทอ ส่วนประกอบของผืนผ้า สังเกตได้จากริมผ้าทั้ง 2 ข้าง จะมีขอบเป็นชั้น ๆ ทั้งสองด้านก็ถึงตัวลาย

มีชื่อเรียกเฉพาะแต่ละชั้น เรียงลำดับตามแนวเส้นยืน ได้แก่ ริมตีน แม่แครง ลูกเกียบ ริมผ้า ตามแนวเส้นพุ่ง นับรวมทั้งหมดเป็นชายผ้า มีส่วนประกอบย่อยๆ เป็นชายครุย ชายบัด (ทอพื้น) หน้าผ้า ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ริมตีน ได้แก่ ริมนอกสุดของผ้า ใช้ด้ายยืนสีขาว ริมตีนของผ้าห่มและผ้าเช็ดหน้าของนาหมื่นศรีรุ่นก่อนเป็นสีขาวเสมอ

แม่แครง คือ ส่วนถัดจากริมตีนเข้ามา ใช้ด้ายยืนสีพื้น ทำให้เนื้อผ้าเป็นสีพื้นสีเดียว ส่วนจะกว้างเท่าไรนั้นต้องคำนวณโดยหักเนื้อลายและลูกเกียบออกไปก่อน

ลูกเกียบ มีลักษณะเป็นเส้นคู่ที่มีลายหรือพื้นอยู่ระหว่างกลาง เหมือนลูกศับไว้ด้วยตะเกียบ มีทั้งแนวเส้นด้ายยืนและแนวเส้นด้ายพุ่ง ในแนวเส้นด้ายยืน คือ ส่วนถัดจากแม่แครงใช้ด้ายสีขาวสลับกับสีพื้นเป็น ขาว 4 - พื้น 4 - ขาว 4 ทอแล้วจะเห็นเป็นเส้นสีขาวคู่มีสีแดงคั่นกลางขนานกันไปกับแม่แครง ส่วนที่เป็นแนวเส้นด้ายพุ่งมีลักษณะเป็นริ้วคาด 2 เส้น มีพื้นหรือลายอยู่ตรงกลางเช่นเดียวกัน บางผืนพบว่าใช้เส้นลูกเกียบเพียงเส้นเดียว

ริมผ้า คือ ส่วนที่เริ่มเส้นด้ายสีกดอก อยู่ถัดเข้าไปจากลูกเกียบ เพื่อเป็นแนวหลักให้เส้นด้ายพุ่งยกดอกได้เกาะก่อนวนกลับครั้งต่อไป

ชายผ้า คือ ส่วนแรกเริ่มทอก่อนขึ้นยกดอกและส่วนปิดท้าย ความยาวเท่ากันทั้งหัวท้าย ประกอบด้วยชายรุ่งริ่ง (ชายครุย) ชายบัด ชายผ้า ลูกเกียบ และหน้าผา

ชายรุ่งริ่ง หรือชายครุย เป็นส่วนแรกเริ่มของผืนผ้าที่เว้นเส้นด้ายไว้วาวประมาณนิ้วชี้ ต่อเมื่อเริ่มทอจะใช้ด้ายพุ่งสีขาวทอเป็นขอบประมาณ 1-2 เซนติเมตร เรียกว่าชายบัด แล้วจึงทอพื้นด้ายพุ่งสีแดงซึ่งเป็นสีเดียวกับด้ายยืนความยาวอย่างน้อย 1 คืบ เป็นตัวชายผ้า ต่อไปสีขาวเป็นริ้ว แล้วทอยกดอกโดยเลือกนิตหนึ่ง หรือ 2-3 นิต เป็นอย่างมาก ทอประมาณ 1 เซนติเมตร ปิดด้วยริ้วอีกครั้ง เรียกหน้าผ้า ทอพื้นคั่น ทอริ้วเดียวหรือริ้วคู่อีกครั้งจึงจะเริ่มลายยกดอกจนกว่าจะได้ความยาวที่ต้องการ แล้วทอส่วนต่างๆ ของชายผ้าย้อนกลับแบบเดิมอีกครั้งจนถึงชายครุย ส่วนที่เป็นริ้วทุกตอนเรียกลูกเกียบ เช่นเดียวกับที่ปรากฏในความยาวของผืนผ้า

ชายผ้าของผ้าเช็ดหน้าจะต่างกับชายผ้าห่มเล็กน้อย คือ ไม่มีชายรุ่งริ่ง แต่จะเริ่มจากส่วนที่เหมือนชายบัดของผ้าห่ม นิยมใช้แถบขาวความกว้างประมาณ 2 เท่าของริมตีน เพื่อพับริมต่อด้วยแถบสีพื้นความยาวเท่ากับแม่แครง คั่นด้วยลูกเกียบแล้วขึ้นลาย เมื่อทอลายได้ความยาวที่ต้องการแล้ว ทอลูกเกียบและแถบสีพื้นย้อนกลับจากตอนขึ้นต้น จะทำให้ลักษณะขอบผ้าทั้งสี่ด้านเป็นแบบเดียวกัน

ผ้าของภาคอื่นที่เป็นผ้าห่มหรือผ้าพาดแถบเล็ก ๆ ส่วนใหญ่มีแต่ริมตีนไม่มีส่วนประกอบที่ปรากฏในผ้านาหมื่นศรี แต่ในผ้าห่มหรือผ้าขาวม้ายกดอกของแหล่งอื่นๆ ในภาคใต้ พบว่ามีริมตีน แม่แครง และเส้นคั่น 1 แถบ ไม่มีลูกเกียบและริมผ้า ลักษณะเฉพาะเช่นนี้เห็นได้ในผ้านาหมื่นศรีรุ่นเก่าทุกผืน และพบบ้างในชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียง ผ้าทุกผืน มีประวัติแสดงถึงการสืบทอดมายาวนาน โครงสร้างผืนผ้าลักษณะนี้จึงถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

ลายทอผ่านาหมื่นศรีทั้งหมด มี 72 ลาย แบ่งลายออกเป็น 2 ประเภท (ตามเครื่องมือที่ใช้ทอ)

- 1) กี่กระทุก
- 2) กี่โบราณ (ภาษาถิ่นใต้ มักจะเรียกว่า โฮก หรือฮูก)

ลายที่เกิดจากการทอของกี่กระทุกมี 50 ลาย ดังนี้

- 1) ลายสี่ทิศ
- 2) ลายเกลียวมาลัย
- 3) ลายสตางค์
- 4) ลายกระดุมทอง
- 5) กลีบบัว
- 6) เม็ดสาคร
- 7) ชบา
- 8) เพชรตาแมว
- 9) พวงแสด
- 10) พวงชมพู
- 11) เกสรบัว
- 12) พิกุลแก้ว
- 13) พิกุลดลอง
- 14) ผีเสื้อ
- 15) ลูกหวาย
- 16) เสาวรส
- 17) หยดน้ำ
- 18) โบว์ลิง
- 19) ลูกไม้
- 20) เสาวรสห้อง
- 21) หมากrukย่าน
- 22) ดอกชี่เหล็ก
- 23) มะลิซ้อน
- 24) ก้างปลา
- 25) ดอกชี่เหล็กบัง
- 26) สร้อยไก่
- 27) ข้าวหลามตัด

- 28) ดอกพุดซ้อน
- 29) ผกามาส
- 30) พริกหยวก
- 31) หิงห้อย
- 32) ลายลูกแก้วเล็ก
- 33) ลายลูกแก้วร้อยชั้น
- 34) บัวตูม
- 35) พริกไทย
- 36) ลูกแก้วเพชร
- 37) ลาย 5
- 38) ลาย 3
- 39) ลายลูกศร
- 40) ลายลูกแก้วแฝด
- 41) ดอกกก
- 42) ฝ้ายทอง
- 43) ดอกจิก
- 44) ดอกซี่เหล็กเหลี่ยม
- 45) พวงซี่เหล็ก
- 46) ดวงแก้ว
- 47) พิกุล
- 48) ช่อม่วง
- 49) บัวดิน
- 50) ลายสามมิติ

ลายที่เกิดจากการทอของกีโบราณ มี 22 ลายดังนี้

- 1) ลายลูกแก้ว
- 2) ลายลูกแก้วฝูง
- 3) เม็ดแดง
- 4) ตู้กตา
- 5) ลูกแก้วย่าน
- 6) ดอกจัน
- 7) แก้วกุหลาบ
- 8) ช่อมาลัย

- 9) ช่อมะละกอ
- 10) ราชวัตร
- 11) ราชวัตรห้อง
- 12) ครุฑ
- 13) นกการเวก (นกเหวก)
- 14) หงส์
- 15) ชี้นอน
- 16) ดอกมะพร้าว
- 17) ดาวล้อมเดือน
- 18) แก้วชิงดวง
- 19) หางกระรอก
- 20) หัวพลู
- 21) ลูกแก้วผสม
- 22) ท้ายมั่งคุด

นอกจากนั้นในการทอผ้าของผ้าทอนาหมื่นศรีจะมีแม่ลาย แม่ลายเป็นเสมือนต้นแบบของการคิดต่อลายในการทอให้เกิดลายที่แตกต่าง ให้เกิดลายที่แปลกใหม่ไปจากลายเดิมได้มากมาย แม่ลายมี 8 ลาย ดังนี้

- 1) แม่ลายเกลียวมัลลย์
- 2) แม่ลายพิกุลแก้ว
- 3) แม่ลายพิกุล
- 4) แม่ลายกลีบบัว
- 5) แม่ลายเสาวรส
- 6) แม่ลายข้าวหลามตัด
- 7) แม่ลายพริกหยวก
- 8) แม่ลายลูกไม้

ลวดลายผ้าทอนาหมื่นศรีเท่าที่พบสามารถแบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ ผ้าพื้น ผ้าตา และผ้ายกดอก

1) ผ้าพื้น

เป็นผ้าที่ใช้เส้นด้ายยืนสีเดียวและก่อเขาลายขัดเท่านั้น สามารถทำให้เกิดลวดลายในเนื้อผ้าได้ด้วยเทคนิคการใช้เส้นด้าย ในกลุ่มผ้าพื้นแบ่งเป็น 3 จำพวก ได้แก่ ผ้าพื้นธรรมดา ผ้าหางกระรอกและผ้าล่อง

1.1) ผ้าพื้นธรรมดา แบ่งเป็น 2 ชนิด คือ ใช้ด้ายยืนและด้ายพุ่งสีเดียวกัน จะได้ผ้าสีเรียบ แต่ถ้าใช้ด้ายพุ่งต่างสี ตัวหรือไหมจะได้ผ้าสีเหลือบ สมัยก่อนนิยมยีนแดงพุ่งสีกดได้สีส้มเหลือบ ยีนน้ำเงินพุ่งเหลืองหรือเขียวตองได้สีเขียวเหลือบ

1.2) ผ้าหางกระรอก หรือผ้าลายหางกระรอก เกิดจากการนำด้ายพุ่งไปประกบกับเส้นไหมสีขาวพันกันให้เป็นเกลียว เรียกว่า คบ เมื่อทอแล้วจะเกิดลายตัวเหมือนหางกระรอก

1.3) ผ้าล่อง คือ ผ้าริ้ว หรือผ้าลายทาง เกิดจากการนำด้ายพุ่งเป็นตอน ๆ ไป หากจะทำลายหางกระรอกให้เป็นหางกระรอกล่องให้สลับสีด้ายพุ่งแต่คงคอบไหมสีขาวเช่นเดิม ในที่สุดผ้าล่องนี้หากมีการสลับเส้นด้ายพุ่งเป็นจังหวะเท่า ๆ กันไปตลอด ก็จะมีชื่อเรียกเป็นลายเช่นกัน มีหลากหลาย เช่น ลายหัวพลู ลายดอกเข็ม และลายดอกข่อย ซึ่งมีวิธีทำต่างกันเล็กน้อย

1.3.1) ลายหัวพลู ใช้ด้ายยืนสีเดียว ด้ายพุ่งสลับสี 2 ตรน โดยใช้สีเหมือนด้ายยืน 4 ครั้ง และสีอื่น 2 ครั้ง ลายหัวพลูนี้ไม่ได้กำหนดสี ส่วนใหญ่จะยีนน้ำเงินหรือเขียวพุ่งด้วยสียืนสลับขาวเห็นเป็นริ้วเล็ก ๆ

1.3.2) ลายดอกเข็ม ใช้ด้ายยืนและด้ายพุ่งลักษณะเดียวกันกับลายหัวพลู แต่จะกำหนดสีด้ายยืนเป็นสีดำ ด้ายพุ่งเป็นสีสีกดกับขาว โดยพุ่งสีกด 4 ครั้ง พุ่งขาว 2 ครั้ง ทำให้นเนื้อผ้าเป็นประกายสีเหลือบระหว่างสีกด ขาวและดำ ซึ่งจะเห็นสีสีกดเด่นชัดที่สุดจึงเรียกว่าลายดอกเข็มตามสีที่ปรากฏ

1.3.3) ลายดอกข่อย ใช้ด้ายยืนสีเดียว ด้ายพุ่งสลับสี 4 สี หรือ 4 ตรน แต่ละสีพุ่ง 2 ครั้ง เป็นผ้าริ้วสลับสี แต่เนื่องจากทอเพียงทีละ 2 เส้น จึงไม่เห็นเส้นชัดจนจะเป็นริ้วลายประกายเหลือบ ๆ กันไปทั้งผืน เหมือนดอกข่อยซึ่งเป็นดอกเล็ก ๆ

2) ผ้ายืด

เป็นผ้าทอที่กำหนดสีด้ายยืนมากกว่า 1 สี ส่วนด้ายพุ่งมีตั้งแต่ 2 สีขึ้นไป เพื่อให้เกิดตาสีเหลี่ยมขึ้นตามต้องการ เก็บตะกอคล้ายขัดอย่างเดียวกับผ้าพื้น ส่วนใหญ่ทอเป็นผ้าโสร่งชายและผ้าขาวม้า มีบ้างที่แต่เดิมทอเป็นผ้ายาว เช่น ตาสมุก การกำหนดลวดลายของผ้ายืดทำได้ด้วยการเรียงด้ายยืนสลับสี และด้ายพุ่งสลับสีเช่นกัน ซึ่งมีลายต่าง ๆ ดังนี้

ตาสมุก ใช้ด้ายยืนสลับสี 4 คู่ สีเดียว 1 คู่ เป็นธงหรือตัวคั่น การใช้ด้ายพุ่งก็เช่นกัน คือ สลับสี 4 คู่ สีเดียว 1 คู่ เดิมนิยมใช้สีเขียวเหลือง สามารถดัดแปลงเพิ่มเติมเป็นตาสมุกห้องได้ด้วยการเพิ่มสีด้ายยืนเป็นระยะ และเพิ่มสีด้ายพุ่งในลักษณะเดียวกันด้วยจำนวนเส้นที่เท่ากัน เพื่อให้เกิดเป็นตาราง แต่ถ้าจะให้เป็นลวดลายตาประสม จะใช้ด้ายยืนตาสมุกไปชุดหนึ่งกับด้ายยืนสีเดียวในจำนวนเส้นที่เท่ากันสลับกันไป ส่วนด้ายพุ่งเช่นกัน ด้ายพุ่งตอนแรกจะสลับกระสวย 2 สี เพื่อทำให้เกิดเป็นลวดลายตาสมุกในช่องที่ด้ายยืนสลับสี และลายลูกโซ่แนวนอนในช่องที่ด้ายยืนสีเดียว เมื่อได้ขนาดที่ต้องการ คือ เกิดเป็นตาสีเหลี่ยมจัตุรัสแล้วจะเปลี่ยนด้ายพุ่งตอนใหม่เป็นสีเดียวตลอด ซึ่งจะทำให้เกิดเป็นลายลูกโซ่แนวตั้งในช่องที่ด้ายยืนสลับสี และเป็นผ้าพื้นในช่องที่

ด้ายยืนสีเดียว ลักษณะสีในช่องผ้าพื้นขึ้นอยู่กับสีด้ายพุ่ง ถ้าสีเดียวกับด้ายยืนจะเป็นพื้นเรียบ แต่ถ้าใช้ด้ายพุ่งต่างสีกับด้ายยืนจะเกิดสีเหลือบ รวมแล้วในแต่ละชุดลายจะได้ตามสีชนิด

ลูกโซ่ ลายนี้ใช้ด้ายยืนสลับสีเช่นเดียวกับตาสมุก สลับสี 4 คู่ สีเดียว 1 คู่ ส่วนด้ายพุ่งสีเดียวตลอด ทำให้เกิดลายริ้วในแนวตั้ง นิยมทอเป็นผ้าโสร่งชาย

ตาราง ออกเสียง “ตาหราง” เป็นลายเล็กๆ ด้ายยืน 2 สี เส้นกรอบที่เรียกว่าลูกเกียบ หรือธง 2 เส้นในกรอบ 4 เส้น หรือ 6 เส้น ด้ายพุ่ง 2 ตรน สลับสี 4:2 หรือ 6:2 แบบเดียวกับด้ายยืน นิยมทอเป็นผ้านุ่ง

ตานก เป็นลายคล้ายตาราง กำหนดด้ายยืนเหมือนกัน คือ 2 สลับ 4 หรือ 6 ใช้ด้ายพุ่ง 2 ตรน แต่สลับสีจำนวนเท่ากัน เช่น 4:4 หรือ 6:6

ตาเท่ากัน เป็นผ้าตาที่ใช้ด้ายยืนและด้ายพุ่งสลับสีเท่ากันไปตลอดจะใช้ 4:4 เกิดเป็นตาเล็กๆ ใช้ทอผ้านุ่ง ถ้าทอผ้าขาวมักก็ขยายตาให้ใหญ่ขึ้น โดยเพิ่มจำนวนเส้นด้ายในแต่ละช่อง

ดอกมุด (มะมุด ผลไม้พื้นเมืองภาคใต้ ใบและต้นคล้ายมะม่วง) เป็นผ้าตาที่ลายละเอียดจนเกือบจะมองไม่เห็น เพราะเรียงด้ายยืนสลับแบบชิดกันมาก คือ แดง 2 ขาว 2 ดำ 4 และพุ่งสลับแดง 2 ขาว 2 ดำ 4 แบบเดียวกันด้วย ลายนี้ไม่มีผ้าตัวอย่าง

3) ผ้ายกดอก

เป็นผ้าที่มีลวดลายนูนสูงขึ้นไปในเนื้อผ้า เกิดจากการใช้ด้ายพุ่ง 2 ชนิด ชนิดที่ 1 เรียกด้ายตี คือ เส้นด้ายที่ทำให้ปรากฏดอกเป็นตัวนูนกว่าสีพื้น ทอตามลายแต่ละนัด ชนิดที่ 2 เรียกด้ายโสร ใช้ทอลายขัดสลับด้ายตีทุกครั้งเพื่อเป็นโครงร่างผืนผ้าและหนุนยกดอกให้นูนเด่น หากเส้นด้ายตีหลุดออกไปผืนผ้าจะยังคงอยู่ในลักษณะผ้าพื้น ผ้ายกดอกมีลวดลายต่างๆ ดังต่อไปนี้

ลายลูกแก้ว

ลายลูกแก้วถือเป็นลายพื้นฐานของผ้าทอหลายแหล่ง แต่ละแหล่งจะมีลักษณะเฉพาะตัว และความนิยมใช้แตกต่างกันออกไป ส่วนลักษณะลูกแก้วในลายผ้า เป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนเหมือนกับลูกแก้วของลูกกรงระเบียงบ้าน

ผ้าลายลูกแก้วของนาหมื่นศรีทุกลายจะยกดอก 4 นัด (ตะกอ) ยกเว้นลายลูกแก้ว 4 หน่วย ในแต่ละลายมีชื่อเรียกต่างๆ กันไป โดยใช้คำว่าลายลูกแก้ว เป็นคำเรียกรวมๆ ของลายที่มีลูกแก้วตรงใจกลาง และเส้นขอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนรวมเป็นชั้นๆ ถ้ารวมเป็น 3 ชั้น เรียกลูกแก้วสามยอด แปลงเป็น 2 ชั้น หรือ 4 ชั้นก็มี แต่เรียกชื่อลูกแก้วเฉยๆ ไม่เรียกตามจำนวนยอด ตัวลูกแก้วแต่ละลูกจะขาดจากกัน ไม่ต่อเนื่อง ถ้าลายต่อกันคนแต่ก่อนจะบอกว่าทอ ผิด ส่วนลูกแก้วอื่นๆ ได้แก่

ลูกแก้วย่าน เป็นลูกแก้วเล็กๆ ไม่มีเส้นขอบเรียงเป็นแถวยาวตามแนวยืนและมีเส้นหยักคั่น ลักษณะการเก็บลายเหมือนลายลูกแก้วสามยอด แต่ทอไม่เต็มดอกหรือไม่ครบสามยอด คือ ทอเพียงให้ได้ลูกแก้วใจกลางแล้วขึ้นต้นใหม่

ลูกแก้วฝูง เป็นลูกแก้วเล็ก ๆ ไม่มีเส้นขอบ กระจายห่าง ๆ ใช้ประสมกับสายอื่น ๆ ให้เกิดเป็นลายใหม่ได้หลายลาย

ลูกแก้ว 4 หน่วยใน เป็นลูกแก้วเล็ก 4 ลูกอยู่ในเส้นขอบสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน จะเป็นขอบชั้นเดียวหรือสองชั้นก็ได้

ลายดอกจัน

ลักษณะลวดลายเป็นรูปดอกจันอยู่ในสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน มีทั้งดอกจันล้วนและประสมกับลายอื่น ถ้ามีแต่ดอกจันมักสลับกันเป็นดอกจันคว่ำและดอกจันหงาย ถ้าประสมกับลายอื่นมักจะเป็นดอกจันคว่ำ

ลายดาวล้อมเดือน

เป็นลายที่สามารถประสมกันระหว่างลายลูกแก้วหลาย ๆ ชนิดรวมทั้งลายดอกจันด้วย ตัวหลักมีลูกแก้วฝูงเป็นดาว เรียงแถวตัดกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน และมีเดือนอยู่ภายใน เป็นลวดลายต่าง ๆ เช่น ลูกแก้ว 4 หน่วยในดอกจัน หรือจะประสมทุกลายสลับกันลงไปก็ได้

ลายแก้วชิงดวง

ลักษณะลวดลายเป็นวงกลมหรือรูปไข่เกี่ยวร้อยทับกัน ภายในช่องที่เป็นใจกลางมีลูกแก้วฝูง 4 เม็ด ส่วนช่องที่เกี่ยวข้องทับกัน 4 ช่องในหนึ่งวง จะมีลูกแก้วฝูงช่องละ 2 เม็ด ซึ่งจะอยู่ในเขตของวงกลม 2 วงเหมือนแก้ว 2 ดวงแย้งชิงกันอยู่ จึงเรียกแก้ว

ลายช่อลอกอ (ช่อมะละกอ)

ลักษณะคล้ายช่อดอกมะละกอตัวผู้ ที่เรียกว่ามะละกอมาลัย ต่างกับลายช่อมาลัยเล็กน้อย ตรงที่ตัวลายแน่นชิดกว่า

ลายช่อมาลัย

เป็นลวดลายดอกไม้ก้านแย่ง

ลายดอกกก

ลักษณะลายเป็นดอกไม้บาน 4 กลีบ มีแกนกลาง ดอกโปรยห่างกัน

ลายดอกมะพร้าว

ลักษณะเป็นลายดอกไม้ 6 กลีบ เป็นเถาต่อเนื่องกันไปตลอด ส่วนลายดอกมะพร้าวอีกแบบหนึ่งเป็นของยายเป็อน ขุนทอง แปลงจากลายลูกแก้ว ลายเป็นหยัก ๆ เหมือนก้านดอกมะพร้าว

ลายดอกเทียน

เป็นฝ้ายกดอกนัดเดียว ด้ายยืนสีเดียว ยก 2 ช่ม 4

ลายลูกหวาย

เป็นฝ้ายกดอกนัดเดียว การจัดเรียงเส้นด้ายยืนสลับสีเหมือนตาสมุก เพิ่มยกดอก โดยยก 4 ช่ม 4 ด้ายพุ่ง 2 สีสลับกัน

ลายท้ายม้งคุด

ลักษณะเป็นดอกไม้ตูมเล็ก ๆ 4 กลีบ ยกดอก 3 นิ้ว

ลายเกสร

ลักษณะลายเหมือนเกสรดอกไม้ จึงตั้งชื่อว่าลายเกสร

ลายเม็ดแตง

ลักษณะเป็นลายเล็ก ๆ รูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ยกดอก 3 นิ้ว

ลายทีนัต

เป็นผ้ายกดอก 2 นิ้ว สลับชั้นลง เรียงด้ายสีเดียว ช่ม 8 ยก 6 ทอนัตละ 3 รอบ คั่นด้วยทอพื้นหรือลายขัด 3 ครั้ง ก่อนจะขึ้นนัตต่อไป ทำให้เกิดเป็นร่องเล็ก ๆ ระหว่างยกดอก

ลายข้าวหลามตัด

ลายเป็นรูปข้าวหลามตัดเล็ก ๆ 4 ดอก เหมือนเม็ดแตง อยู่ในกรอบข้าวหลามตัด ระหว่างแต่ละดอกคั่นด้วยลายดอกไม้สลับกันไป

ลายราชวัตร

เป็นผ้าทอที่เล่นลายด้วยการสลับสีเส้นด้าย ทั้งด้ายยืนและด้ายพุ่ง ทำให้เกิดเป็น ลวดลายหนูถี่ ๆ เป็นตาเล็ก ๆ ขึ้นในเนื้อผ้า

ลายราชวัตรห้อง

เป็นผ้าทอที่สลับสีเส้นด้ายตามลักษณะของลายราชวัตร ลวดลายเป็นตารางสี่เหลี่ยม เป็นห้อง ๆ มีลายดอกไม้อยู่ตรงกลาง

ลายครุฑ

เป็นรูปครุฑหน้าตรง กางปีก มักพบประสมกับลายอื่น

ลายนกเหวก (นกการเวก)

เป็นรูปนกกางปีก เเท่าที่พบไม่มีลายนกเหวกเดี่ยวมักพบประสมกับลายครุฑ บางแห่ง เรียกลายนกยูง ชื่อนกการเวกเป็นนกวรรณคดี

ลายหงส์

เป็นรูปนกหงส์เห็นด้านข้าง ปากคาบพู่ ประสมกับลายครุฑ ไม่พบลายเดี่ยว

ลายรูปคนหรือตุ๊กตาดึงดอกบัว

มี 2 แบบ แบบแรกเป็นรูปตุ๊กตาดึงหน้าตรง ยืนเรียงแถวติดต่อกัน ระหว่างตัวตุ๊กตาดึง มีดอกบัว 1 ดอก อยู่ในมือตุ๊กตาทั้ง 2 ตัว แบบที่ 2 เป็นแบบตุ๊กตาดึงตัวเดียว สองมือถือดอกบัวข้าง ละดอก

ลายชู้หนอน (กินรี)

เป็นรูปนางยืนหน้าตรง มักใช้ประสมกับลายอื่น เเท่าที่พบเป็นลายประสมครุฑและ นกเหวก

ลายตัวหนังสือ

เป็นลายพิเศษ ข้อความส่วนใหญ่บอกชื่อเสียงเรียงนามของผู้ทอ บอกจุดประสงค์ การทอผ้า เช่น ทอถวายพระ ทอให้ผู้ใดผู้หนึ่ง บางทีก็เป็นถ้อยคำที่เป็นคติเตือนใจ ซึ่งส่วนใหญ่ สะท้อนความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

ลายประสม

ลักษณะเป็นการประสมระหว่างลายต่าง ๆ เช่น ลายลูกแก้ว ลายดอกจัน บางทีก็ จัดเป็นแถวตามแนวยืน จะยกดอกก้นด้นขึ้นอยู่กับความซับซ้อนของลายที่ประสมกัน

กระบวนการทอผ้าไหมตีนศรี

กระบวนการทอผ้าไหมตีนศรีมีลำดับขั้นตอนดังนี้ (สุนทรี สังข์อยู่ทธ์, 2548)

1) การกรอเส้นด้าย

ลักษณะของการใช้หลอดเส้นด้ายยืนของกี่กระตุก จะต้องอยู่ในลักษณะหลอด ตั้งอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้นการกรอจะต้องกรอใส่เส้นด้ายเข้าไปอยู่หัว-ท้ายของหลอดก่อนแล้วจึง กรอใส่เส้นด้ายเข้าไปในตอนกลางของหลอดเป็นช่วงสุดท้าย ทั้งนี้จะทำให้สะดวกการตั้งหลอด เวลาเดินเน้นด้ายจะได้ไม่ต้องกังวลว่าข้างไหนจะเป็นข้างบน และข้างล่างเพราะตั้งข้างไหนก็ได้

2) การหิวเส้นด้าย

ให้นำเส้นด้ายที่ร้อยพันหิวเสร็จแล้วไปเข้ากับก้อปี่ของเครื่องหิวด้วย แล้วดึงเอา พันหิวมาทางม้าหิวด้วย โดยดึงไม้คั่นน็ดแหลมไปคล้องกับใบพัดหิวด้วย และนำไม้คั่นน็ดแบน ไปสอดแทนเชือกที่ผูกมาจากหลักไม้คั่นน็ด หลังจากนั้นก็ลงมือตรวจดูการเรียงตัวของเส้นด้ายไป ถึงก้อปี่ แล้วทำการม้วนเส้นด้ายเข้าไปในใบพัด การม้วนครั้งหนึ่ง ๆ จะต้องคอยเอาก้านมะพร้าว หรือกระดาษรองไว้เป็นตอน ๆ ให้เต็มแนวตามความกว้างของเส้นด้ายในใบพัด เพื่อกันเส้นด้าย จมจากข้างบนไปเบียดและตกลงไปจมกับม้วนชั้นล่าง จะทำให้เส้นด้ายหย่อนตัวเวลาทอดและ ขาดง่าย ส่วนริมเส้นด้ายในใบพัดนั้น ถ้าความกว้างของด้ายไม่เต็มใบพัดให้ใช้ตะปูยาวตอกกัน ริมด้ายแทนใบพัดเท่ากับความกว้างของหน้าผ้าในพันหิว หรือจะเผื่อหัดตัวบ้างเล็กน้อย และตะปู ที่ตอกกันไว้นี้หัวตะปูจะยื่นล้ำเข้ามาเกี่ยวเส้นด้ายภายในใบพัด จึงต้องงอเอาตะปูที่ตอกออกไป ข้างนอกทั้งสองข้างทุกตัว เวลาม้วนด้ายตอนหิวเส้นด้ายเข้าไปในพัดและเวลาคลายด้ายขณะทำการ ทอจะได้ไม่เกี่ยวกับหัวตะปู

3) การคัดเส้นด้าย

การคัดเส้นด้ายเพื่อจะทำผ้าที่เป็นดอกซึ่งจะใช้ตะกอมมากกว่า 2 ตับ ถ้าเป็น ผ้าลายขัดซึ่งใช้ตะกอเพียง 2 ตับ ก็ไม่ต้องคัดเส้นด้าย เพราะไม้คั่นน็ดแบ่งเส้นเรียงไขว้กันไว้ให้ แล้ว ฉะนั้นความหมายหรือประโยชน์ของการคัดตะกอก็เพื่อจะจัดตำแหน่งตะกอไว้สำหรับ ผูกตะกอบแบบเชือกได้สะดวก ถ้าที่กระตุกจะใช้ตะกอนลวดของเครื่องจักรก็ไม่ต้องคัดเส้นด้าย

เพียงแต่นับเส้นด้ายร้อยเข้ากับตะกอดตามตำแหน่งที่กำหนดเช่นเดียวกับการร้อยตะกอบแบบเครื่องจักรก็จะใช้การได้เลย

4) การจัดทำลายผ้า

การจัดทำลายผ้า จะมีการออกแบบเนื้อผ้าลงไปในกระดาษกราฟในอันดับแรกต่อไปจึงแยกออกเป็นารคิดเส้นด้าย การกำหนดการทอ การผูกทำเหยียบ และการผูกโยงตะกอด

5) ตำแหน่งตะกอด

การหาตำแหน่งตะกอดใช้ขีดโยงเส้นในช่องแรกของกราฟไปหาเส้นตะกอดตัวที่ 1 ก่อนแล้วหาดูว่าช่องไหนที่มีขีดเครื่องหมายลายผ้าเหมือนช่องที่ 1 ก็ให้ขีดโยงเส้นไปหาตะกอดตัวที่ 1 เหมือนกันหมดจนครบช่องในกราฟ แล้วจึงขีดเส้นตะกอดตัวที่ 2 ต่อไป โดยเริ่มต้นจากช่องกราฟช่องที่ 2 ขีดโยงไปหาตะกอดตัวที่ 2 และหาในช่องกราฟอื่นๆ ว่ามีช่องไหนเหมือนกับช่องที่ 2 บ้าง ก็ขีดโยงขึ้นไปหาตะกอดตัวที่ 2 ให้หมด ส่วนในช่องกราฟต่อไปก็ให้ปฏิบัติเหมือนกับช่องที่ 1 และช่องที่ 2 ที่แนะนำไว้จนครบทุกช่องแล้ว ผลที่ออกมาเราสามารถรู้ว่าใช้ตะกอดกี่ตัวจึงจะทำผ้าชนิดนี้ได้ และตามตัวอย่างนี้ก็เห็นชัดแล้วว่ามี 4 ตะกอด

6) การเก็บตะกอด

การเก็บตะกอดก็กระตุกจะต้องกลับม้วนด้ายขึ้นระยะช่วงตอนปลายที่ติดกับพื้นหวีให้อยู่ในลักษณะด้านล่างขึ้นมาอยู่ข้างบน โดยดึงพื้นหวีให้เลยไม้ม้วนผ้าแล้วเอาไม้ม้วนผ้ากับบนเส้นด้ายขึ้น และนำเอาพื้นหวีพร้อมกับไม้รองหน้าผ้าซึ่งผูกปลายเส้นด้ายขึ้นไว้พับกลับไปคล้องกับเชือก ด้านหน้าที่เป็นไม้รองหน้าเส้นด้ายทั้งสองข้าง และตั้งคั่นนิตแบบลงมือคัดเส้นด้ายต่อไป

เมื่อคัดเส้นด้ายเสร็จแล้ว จึงทำการเก็บตะกอดตามไม้เรียวที่ถูกเก็บเส้นด้ายตอนคัดไว้แทนดับตะกอด และการเก็บตะกอดหลายๆ ดับก็ควรเก็บตะกอดดับที่อยู่ห่างตัวก่อนแล้วจึงเลื่อนมาเก็บตะกอดที่อยู่ใกล้ตัวตามลำดับจนหมดทุกดับ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นการเก็บตะกอดดับล่างก่อนด้านบน ถ้าจะเก็บด้านบนก่อนด้านล่าง จะไม่สะดวกตอนจะเก็บตะกอดด้านล่าง ทำให้ตะกอดดึงหย่อนไม่เท่ากัน เพราะลักษณะการเก็บตะกอดก็กระตุกจะต้องคล้องเส้นด้ายขึ้นและพันกับไม้เรียว เรียงลำดับเส้นด้ายเรื่อยไปจนหมดดับ โดยใช้ไม้ก้ำมปูเป็นตัวถ่ายเส้นตะกอดให้มีระยะความกว้างข้างละ 5.5 สองข้างจะเป็น 11 นิ้ว เท่ากับตะกอดลด 11 นิ้ว และการเก็บตะกอด (พื้นตะกอด) ให้ทำจากด้ายซ้ายไปด้านขวา

เมื่อเก็บตะกอดหมดดับแล้ว ใช้ไม้คั่นนิตเหลี่ยมสอดไปแทนไม้ก้ำมปูเพื่อผูกติดกับไม้เรียวเป็นเอ็นหรือโครงไม้ของดับตะกอดสำหรับนำไปคล้องกับหว่งเชือก เพื่อทำการผูกโยงได้สะดวกต่อไป ก่อนที่จะผูกคั่นนิตเหลี่ยมติดกับไม้เรียวเป็นโครงดับตะกอดนี้ ควรจะใช้เชือกผูกแขวนไม้คั่นนิตเหลี่ยมไว้ทั้งสองข้างก่อน แล้วนำเอาคั่นนิตกลมสอดเข้าไปในช่องคั่นนิตเหลี่ยมอีกหนึ่งอันสำหรับกระตุกตะกอดให้ยัดตัวสม่ำเสมอ และให้ตะกอดกระจายเรียงต้นกันดีขึ้นเสร็จ แล้วจึงมัดไม้เรียวกั้ดกับไม้คั่นนิตเหลี่ยมด้านหัว-ท้าย และกลางอีก 2 แห่ง รวมเป็น 4 แห่ง ในตะกอดหนึ่งดับเมื่อเก็บตะกอดครบทุกดับ แล้วจึงกลับเส้นด้ายขึ้นไว้ในลักษณะเดิม (เส้นด้ายขึ้นพาดจาก

ไม้รองหน้าด้ายแล้วก็ตรงไปพาดกับรองหน้าผา) โดยเอาไม้ม้วนผ้าออกและนำเอาไม้รองหน้าผ้าไปวางในตำแหน่งที่จะใช้งาน ลักษณะตะกอกที่ถูกเก็บครั้งแรกก็จะตกลงไปอยู่ด้านล่าง จะเป็นตะกอดับล่างทุกดับ แล้วจึงทำการเก็บตะกอดับบนจนหมดทุกดับ วิธีการเก็บก็เหมือนกับการเก็บแบบครั้งแรก โดยเก็บตะกอดับที่อยู่ห่างตัวก่อนเสมอไป

เมื่อทำการเก็บตะกอกเสร็จแล้ว ลักษณะตำแหน่งคั่นนัตแบบจะอยู่ระหว่างหน้าตะกอก 1 ตัว และหลังตะกอกอีก 1 ตัว แล้วให้นำเอาคั่นนัตกลมสอดเข้าแทนคั่นนัตแบบตัวหน้าและตั้งคั่นนัตแบบตัวหลัง เลื่อนให้ติดกับตะกอกเพื่อรับช่องคั่นนัตออกไปให้พ้นตะกอกตัวหน้า แล้วนำเอาไว้คั่นนัตกลมสอดแทนช่องคั่นแบบตัวหนึ่ง จะได้คั่นนัตกลมอยู่หน้าตะกอกทั้ง 2 ตัว แล้วชักคั่นนัตแบบออก และเริ่มผูกโยงเท้าเหยียบและโยงตะกอกกับลูกกลิ้งสำหรับแขวนดับตะกอกเพื่อการทอผ้าต่อไป

7) การผูกโยงตะกอก

การผูกโยงตะกอก เพื่อต้องการให้ดับตะกอกแขวนให้อยู่ในระดับที่เส้นยืนจะต้องได้แนวระหว่างไม้รองหน้าด้ายกับไม้รองหน้าผ้า และเวลาเหยียบเท้าตะกอกที่ถูกผูกกับเท้าเหยียบจะลดระดับต่ำไปแนบกับรางกระสวย ส่วนตะกอกที่ว่างจะต้องลอยขึ้นสูง เพื่อเปิดช่องเส้นด้ายยืนให้กระสวยพาเส้นด้ายพุ่งผ่านช่องเส้นยืนไปและจะเป็นตัวขัดให้เป็นเนื้อผ้าขึ้นมา

การที่ตะกอกตัวหนึ่งถูกดึงและจุดเอาอีกตัวหนึ่งขึ้นนั้นเป็นของไม่ยาก โดยโยงตะกอกผ่านลูกกลิ้งข้างละหนึ่งดับก็จะขึ้นลงได้สะดวก แต่ถ้าข้างหนึ่งลงเพียงหนึ่งดับ และต้องการให้จุดขึ้นถึง 3 ดับ ทุกเท้าเหยียบ ก็จะทำให้การผูกโยงลำบากขึ้น การที่เป็นเช่นนี้ขึ้นอยู่กับดอกผ้าที่ออกแบบไว้ในกระดาษกราฟ ฉะนั้นผู้ออกแบบจึงต้องกำหนดการผูกโยงไว้ในแบบด้วยว่าจะต้องผูกโยงอย่างไรจึงจะใช้งานได้

8) การผูกโยงเท้าเหยียบ

การผูกโยงเท้าเหยียบเพื่อต้องการให้ดับตะกอกถึงเส้นยืนลงตามที่กำหนดไว้ในแบบเนื้อผ้าว่าต้องการเอาเส้นไหนลงบ้างและมีตะกอกอะไรที่จะดึงเส้นด้ายยืนนั้น ๆ ลง วิธีโยงก็ใช้ห่วงผูกที่ดับตะกอกและที่เท้าเหยียบ โดยใช้เชือกโยงไปผูกกระหว่างห่วงตะกอกกับเท้าเหยียบอีกที่หนึ่ง

9) การติดตั้งรางกระสวย

ขั้นต้นต้องแขวนรางกระสวยให้ระดับเส้นยืนได้กึ่งกลางของฟันหูก่อน แล้วดึงฝาคกรอบฟันหูกเข้ามาหาไม้รองหน้าผ้าให้รางกระสวยทั้งสองข้างแตะติดกับไม้รองหน้าผ้า ถ้าข้างหนึ่งข้างใดห่างอยู่ใช้มือผลักเสารางกระสวยออกไป รางกระสวยก็จะติดกับไม้รองหน้าผ้าได้เท่ากันเสร็จแล้วปล่อยรางกระสวยให้แขวนในระดับที่ได้ฉากกับโครงบน เราจะได้จุดตะปูแขวนรางกระสวยไว้ 2 จุด คือ ข้างละจุดและจากจุดนี้เอง ถ้าต้องการเลื่อนรางกระสวยเข้าหรือออกจะต้องวัดจากจุดแรกนี้เข้าหรือออกให้เท่ากันทั้งสองข้าง แต่ส่วนมากนักทอผ้าไม่อยากจะม้วนผ้าบ่อย ซึ่ง

ต้องการทอเป็นเนื้อผ้ายาวแล้วค่อยม้วนครั้งหนึ่ง ถ้าเป็นเช่นนี้เราจะต้องหาหลักวางตะปูแขวนราง กระสวยไว้ให้ห่างจากจุดลูกกลิ้งโยงตะกอ 10 ซม. จะได้ทอผ้าได้ยาวและกระสวยจะไม่ตกราง

10) การติดข้อเสื่อ

การติดข้อเสื่อกับรางกระสวย จะต้องโยกรางกระสวยออกมาอยู่ในจังหวะห่างสุด คือ จังหวะที่รางกระสวยใกล้ตะกอที่สุด ข้อเสื่อจะทำมุมออกไปข้างหน้าเล็กน้อย อย่าให้หงายมาข้างหลัง ต้องอยู่ในลักษณะยื่นรางกระสวยไว้ และเมื่อโยกไปกระทบกับเนื้อผ้า ข้อเสื่อจะมีมุมป้าน แต่อย่าให้ถึงกับเป็นเส้นตรง ควรจะเป็นมุมประมาณ 140 องศา เพื่อต้องการช่วงประคองรางกระสวยไม่ให้สั่นหรือสะบัดเวลกระทบเร็วและแรง กระสวยจะได้ไม่ตกรางง่าย

11) การผูกเชือกกระตุก

ก่อนอื่นให้วัดความยาวของรางกระสวยทั้งหมด ซึ่งวิธีที่รวดเร็ว คือ นำเชือกที่จะผูกโยงมาวัดกับรางกระสวย และคัตยาวกว่ารางกระสวยประมาณ 10 ซม. แล้วขมวดมัดเป็นห่วงไว้ จากนั้นนำเอาปลายเชือกทั้งสองไปผูกกับห่วงหูกกระสวยไว้ข้างละตัว เชือกผูกห่วงไว้ จากนั้นนำเอาปลายเชือกทั้งสองไปผูกกับห่วงหูกกระสวยไว้ข้างละตัว เชือกผูกห่วงหูกกระสวยใช้ยาว 25 ซม. เมื่อผูกเป็นห่วงแล้ว จะเหลือความยาวจากหูกกระสวยประมาณ 12 ซม. ต่อจากนั้นเชือกที่ผูกโยงหูกกระสวย จะต้องนำไปผูกโยงกับเชือกคั่นกระตุก คั่นกระตุกจะต้องผูกไว้สองข้างเช่นเดียวกัน ส่วนข้างที่จะดึงมาผูกโยงกับหูกกระสวยจะต้องให้อยู่กึ่งกลางกับกึ่งพอดี แล้วดึงหูกกระสวยด้านซ้ายมือให้สุดรางกระสวย และผูกเชือกคั่นกระตุกเข้าห่วงเชือก ผูกโยงหูกกระสวยลงมาแต่ที่กึ่งกลางฝาดครอบพื้นหวี จะรู้ได้ทันทีว่าเชือกผูกโยงกับหูกกระสวยข้างไหนจะสั้นหรือยาวกว่ากัน แล้วต้องเลื่อนผูกให้ได้กึ่งพอดีความยาวทั้งของคั่นกระตุก กระสวยจะได้ส่วนพอดีกันหมด ส่วนความยาวของเชือกด้านที่ใช้มือกระตุกนั้น วิธีการที่จะจัดว่าให้ยาวเท่าใด คือ ต้องดึงลงให้ดึงเมื่อหูกกระสวยเลื่อนมาแต่อยู่ภายในทั้งสองข้าง ก็วัดระยะสูงของเชือกที่จะใช้ให้อยู่สูงกว่าแนวเส้นผ้าหรือแนวเส้นด้ายยืนสัก 5 ซม. ถ้าสูงเกินไปจะต้องยกมือขึ้นสูงในเวลาทอ

12) การทอ

การกำหนดเท้าเพื่อทำการทอนั้นขึ้นอยู่กับลวดลายหรือดอกผ้า โดยมีหลักการกำหนดเหยียบเท้าจะต้องไม่ให้เท้าไขว้กัน และเท้าข้างไหนถูกเหยียบกระสวยจะต้องอยู่ในรางข้างนั้น เช่น กำหนดให้เหยียบ 1-3-2-4 เท้าซ้ายจะเหยียบ 1 เท้าขวาเหยียบ 3 และต่อไปเท้าซ้ายเลื่อนมาเหยียบ 2 แล้วเท้าขวาก็เหยียบไปเหยียบ 4 จึงจะถูกต้อง การทอเป็นผืนผ้าของกี่กระตุกจะต้องเหยียบเท้าข้างละครั้ง เหยียบข้างซ้ายและโยกพื้นหวีออกไปหาตะกอ เพื่อให้เส้นด้ายยืนช่วงล่างแนบกับรางกระสวย แล้วกระตุกให้กระสวยนำเส้นด้ายพุ่งวิ่งจากข้างหนึ่งไปอีกข้างหนึ่ง แล้วกระทบเข้าหาเนื้อผ้า เสร็จแล้วสลับจากซ้ายไปขวา เหยียบและกระตุกกระสวยให้วิ่งผ่านแบบครั้งแรกสลับกันไป เพื่อให้เส้นด้ายพุ่งไปขัดกับเส้นด้ายยืนเป็นผ้าขึ้นมา

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยนี้ได้ทำการศึกษาจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศดังต่อไปนี้

งานวิจัยภายในประเทศ

วรวิทย์ องค์ครุรักษา (2536) ศึกษาเรื่อง กระบวนการถ่ายทอดศิลปะการปักผ้าของชาวเขาเผ่าเย้า บ้านห้วยแม่ซ้าย จังหวัดเชียงราย ผลการวิจัยพบว่า

- 1) ด้านวัสดุอุปกรณ์ ในการหัดปักชาวเย้าใช้เข็มเย็บผ้าขนาดใหญ่ ด้ายที่ปักที่นิยมใช้ คือไหมพรม เพราะปักง่าย ราคาถูกและสีไม่ตก ผ้าที่ใช้ปักเป็นผ้าทอมือย้อมสีดำ
- 2) ด้านขั้นตอนวิธีปัก โดยเริ่มจากการหัดจับเข็ม การสนเข็ม การจับผ้า และการนับเส้นด้ายตามลำดับ

3) ด้านรูปแบบลวดลายการปัก เริ่มด้วยการหัดปักลาย “โหลงเกียม” ส่วนลายที่นิยมปักคือ ลาย “โหลงดับยัด” ที่เหลือได้แก่ ลาย “โหลงทิว” และลาย “กิว กิว”

4) ด้านค่านิยมความเชื่อในการปัก ชาวเย้าเชื่อว่าผู้หญิงเย้าทุกคนต้องปักผ้า เพื่อให้มีเครื่องนุ่งห่มในชีวิตประจำวัน และมีชุดสวมใส่ไปร่วมงานพิธีเย้า และเชื่อว่าผู้หญิงเย้าทุกคนต้องปักผ้าได้ หากปักไม่ได้บุคคลอื่นจะดูถูก ซึ่งการปักผ้าแสดงถึงความขยันของสตรี ซึ่งจะทำให้บุรุษเย้าให้ความสนใจตน และเชื่อว่าการปักผ้าเป็นสิ่งจำเป็นของผู้หญิงเย้าทุกคนต้องทำสืบต่อไป

กระบวนการสืบทอดการปักผ้าของชาวเย้าทำโดยมารดาสอนให้แก่บุตรสาว เมื่ออายุระหว่าง 6-12 ปี ตามความพร้อมของแต่ละบุคคล และเมื่ออย่างเข้าอายุ 15 ปี ก็สามารถปักผ้าได้ โดยการสังเกตและได้ถามผู้รู้ แล้วฝึกด้วยตนเอง มีการแลกเปลี่ยนลวดลายกับผู้อื่นทำให้เกิดลายใหม่ ๆ การปักผ้าของชาวเย้าจึงนับว่าเป็นกระบวนการสืบทอดทางศิลปะที่ผู้สอนใช้วิธีสอนแบบปากเปล่าและการสาธิต ผู้เรียนใช้วิธีการสังเกตและฝึกประสบการณ์ด้วยตนเอง จนเกิดความชำนาญ โดยไม่มีการจดบันทึกเป็นหลักฐาน การถ่ายทอดจึงขึ้นอยู่กับความแม่นยำของผู้สอนและผู้เรียนในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

อัครเดช อยู่ผาสุข (2537) ศึกษาเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบการถ่ายทอดงานแกะสลักไม้ด้วยวิธีการแบบพื้นบ้านในจังหวัดลำปางและการสอนงานแกะสลักไม้ในวิทยาเขตเพาะช่างสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ผลการวิจัยพบว่า

1) ด้านสถานภาพที่มีการนับถือศาสนา เชื้อชาติ และสัญชาติเหมือนกัน แต่มีความแตกต่างกันในเรื่องอายุและพื้นฐานการศึกษา ผู้ถ่ายทอดมีรายได้ต่ำกว่าผู้สอน และผู้รับการถ่ายทอดได้รับรายได้จากผลงาน ผู้ถ่ายทอดและผู้สอนมีทักษะและความชำนาญเช่นเดียวกัน ผู้รับการถ่ายทอดมีประสบการณ์แกะสลักไม้ แต่ผู้เรียนไม่มีประสบการณ์

2) ด้านวัตถุประสงค์การถ่ายทอดและวิธีสอนแกะสลักไม้ มีความเหมือนกัน คือ ต้องการให้มีความสามารถใช้เครื่องมือในการแกะสลักไม้ได้

3) ด้านขั้นตอนในการถ่ายทอดและวิธีสอนแกะสลักไม้ มีขั้นตอนการแกะสลักและการฝึกปฏิบัติเหมือนกัน แต่มีความแตกต่างกันในเรื่องขั้นตอนการสอนบางขั้นตอน คือ ผู้ถ่ายทอดจะเน้นการใช้ทักษะปฏิบัติ ส่วนผู้สอนจะใช้เกณฑ์พุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย ของหลักสูตรเป็นกรอบการสอน

4) ด้านวัสดุอุปกรณ์และวัตถุดิบที่ใช้ปฏิบัติ พบว่าประเภท ชื่อของเครื่องมือ และความสามารถในการใช้มีความเหมือนกัน แต่มีความแตกต่างกันในเรื่องขนาดและรูปร่างของเครื่องมือ ไม้ที่ใช้ในการแกะสลักมีความแตกต่างกันทั้งในเรื่องคุณสมบัติ ชนิด ขนาด ปริมาณ และวิธีการจัดหาไม้

ผู้ถ่ายทอดเสนอให้ส่วนราชการช่วยพัฒนาในด้านรูปแบบของงานแกะสลักไม้ การจัดการด้านการตลาด ตลอดจนการวางแผน เตรียมการแก้ปัญหาในเรื่องการขาดแคลนไม้ ส่วนผู้สอนเสนอให้รัฐช่วยเหลือส่งเสริมในเรื่องงบประมาณด้านเครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ และบุคลากร และการให้ความสำคัญของวิชาชีพ

นิยม ออไอศูรย์ (2538) ศึกษาเรื่อง การศึกษาการสืบทอดงานศิลปะผ้าทอของกลุ่มไทยทรงดำในจังหวัดเพชรบุรี ผลการวิจัยพบว่า

1) ทางด้านการสืบทอดงานศิลปะผ้าทอของไทยทรงดำ มารดาเป็นผู้สอนให้แก่บุตรที่มีอายุระหว่าง 13-18 ปี ผู้เรียนจะเรียนรู้ด้วยวิธีการฝึกหัดทำ ด้วยการสังเกตจากของจริงที่เป็นตัวอย่างหรือซักถามจากผู้รู้ มีการเปลี่ยนแปลง การทดลองลวดลายกับเพื่อนบ้าน ซึ่งทำให้ได้ลวดลายแปลกใหม่ การสืบทอดการทอผ้าจึงเป็นสิ่งที่บรรพบุรุษสืบทอดสู่คนรุ่นต่อไป

2) ทางด้านอื่น ๆ

ด้านประวัติความเป็นมา: การทอผ้าและการใช้ผ้าเป็นการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ

ด้านสภาพปัจจุบัน: ผู้ทอส่วนใหญ่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป และยังใช้วิธีการแบบโบราณ

ด้านคติความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่น: เชื่อว่าการทอผ้าเป็นหน้าที่ของสตรี สตรีใดทอผ้าไม่เป็น หรือไม่ทอผ้าเก็บไว้ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ จะได้รับการดูถูกจากเพื่อนบ้าน และคนส่วนใหญ่มีความเชื่อเรื่องผีและขวัญ โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษซึ่งมีความสัมพันธ์กับการใช้ผ้าในพิธีกรรมต่าง ๆ

ด้านเทคนิคกรรมวิธี: การทำลวดลายใช้วิธีการทอ การปะผ้า และการปักผ้า

ด้านคุณค่าทางศิลปะ และประโยชน์ใช้สอย: การออกแบบและวิธีการใช้สีของผ้าทอ อยู่บนพื้นฐานของหลักองค์ประกอบศิลปะ ผ้าทอได้มีการนำมาใช้ในชีวิตประจำวันและในพิธีกรรมต่าง ๆ

พยุ่ง ไตรรัตน์สิงกุล (2538) ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษากระบวนการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านหนองป่าตอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา” ครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพื้นฐานการกำเนิดการดำรงอยู่ และถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านหนองป่าตอง อำเภอพนมสารคาม

จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยวิธีการสัมภาษณ์ด้วยวิธีการของประวัติศาสตร์ การบอกเล่า แบบสังเกต และแบบสัมภาษณ์ ผลการวิจัยพบว่า หัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานของบ้านหนองป่าตอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้ นำความรู้ที่ติดตัวมาทำเครื่องจักสาน เพื่อการดำรงชีวิตโดยนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ใกล้ตัวมา ใช้ให้เกิดประโยชน์ อาจกล่าวได้ว่าสาเหตุการเกิดหัตถกรรมเครื่องจักสานของบ้านหนองป่าตองมี 3 ประการ คือ ความจำเป็นในการดำเนินชีวิต สิ่งแวดล้อมตามสภาพภูมิศาสตร์ และความเชื่อใน ขนบประเพณีและศาสนา และจากแรงงานผลักดันเหล่านี้ ทำให้หัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน ของบ้านหนองป่าตอง มีการดำรงอยู่มาจนทุกวันนี้ เพื่อให้มีการถ่ายทอดวิธีทำเครื่องจักสาน สืบต่อกันมาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง กระบวนการถ่ายทอดจะต้องประกอบไปด้วย 1. แหล่ง ความรู้ ได้แก่ แหล่งความรู้จากครอบครัว โรงเรียน และหน่วยราชการต่างๆ เช่น ศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนจังหวัดฉะเชิงเทรา กรมพัฒนาชุมชน เกษตรตำบล 2. ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการ ถ่ายทอด ได้แก่ ครอบครัว เพื่อนบ้าน และบุคคลต่างหมู่บ้าน ที่เป็นผู้ถ่ายทอดและผู้รับการ ถ่ายทอด 3. วิธีการถ่ายทอด ได้แก่ 1) การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ เป็นวิธีการถ่ายทอดจากการ สังเกต การทดลอง การบอกเล่าด้วยปาก การปฏิบัติจริง และการฝึกหัด 2) การฝึกฝนด้วยตนเอง เกิดจากความเคยชินที่พบเห็นทุกวันจนสามารถทำได้เอง โดยไม่ต้องมีคนสอนแต่ในบางครั้งก็ใช้ วิธีการเลียนแบบ 3) การถ่ายทอดจากเพื่อนบ้าน เป็นการบอกเล่าด้วยปาก ผู้เรียนนำอุปกรณ์ไป เองและสอนโดยการปฏิบัติจริง 4) การถ่ายทอดจากหน่วยราชการ โดยการพาไปเรียน นอกสถานที่ ผู้สอนอธิบายวิธีการทำแล้วให้ผู้เรียนทำไปพร้อมกัน

อุษณีย์ เสือดี (2549) ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำ กระเบื้องดินเผาในจังหวัดสงขลา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการ ทำกระเบื้องดินเผาในจังหวัดสงขลา ในด้าน 1. ความเป็นมาของการถ่ายทอด 2. กระบวนการ ถ่ายทอด 3. ผลที่เกิดจากการถ่ายทอด และ 4. ปัญหาและอุปสรรคในการถ่ายทอด กลุ่มประชากร ที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ช่างพื้นบ้าน จำนวน 4 คน และครูศิลปศึกษา ในจังหวัดสงขลา จำนวน 44 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง แบบสอบถาม และแบบสังเกต ผู้วิจัยเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ มัชฌิมเลขคณิต และส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน วิเคราะห์เนื้อหา สรุปผลการวิจัยและอภิปรายในรูปความเรียง และแสดงค่าความถี่ ค่าร้อยละ ด้วยตารางประกอบความเรียง ผลการวิจัยพบว่า 1. ความเป็นมาของการถ่ายทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำกระเบื้องดินเผาในจังหวัดสงขลาเกิดจากช่างพื้นบ้านมีความใกล้ชิดกับ สภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม การได้คลุกคลีคุ้นเคย ทำให้เกิดการเรียนรู้ซึมซับไปใน ตัว ช่างต้องการสืบทอดงานอันเป็นมรดกของท้องถิ่น และครอบครัวมีความภาคภูมิใจในวิชาชีพ ของบรรพบุรุษ และมีความต้องการปัจจัยในการดำเนินชีวิตอันเป็นแรงผลักดันให้มีความต้องการ ที่จะถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำกระเบื้องดินเผา 2. กระบวนการถ่ายทอด มีวัตถุประสงค์ให้ผู้เรียน

เกิดความรู้ ปฏิบัติได้จริง และรู้คุณค่าของงาน รูปแบบการเรียนรู้ คือ การลงมือกระทำจริง การฝึกฝนด้วยตนเอง การฝึกจากผู้รู้ ผู้ชำนาญ และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสืบทอดความรู้ ภายในชุมชน ผ่านการบอกเล่า สำนึกและผ่านสื่อมวลชน ขั้นตอนการถ่ายทอด ผู้สอนและผู้เรียน ต้องมีความพร้อมทางด้านจิตใจที่ดี เรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ สถานที่สะดวกต่อการเรียนรู้ ผู้เรียนต้องฝึกฝนจนเกิดความชำนาญโดยใช้ระยะเวลาเป็นปี เทคนิคการถ่ายทอด คือ การทำให้ผู้เรียนมีความศรัทธาต่อวิชาชีพ การจูงใจให้เกิดความสนใจ การให้กำลังใจ การชี้แนะ ข้อผิดพลาด และการปลูกฝังคุณธรรมในการทำงาน บรรยากาศในการถ่ายทอดเป็นไปในแบบ ครอบครัว สื่อการสอน คือ วัสดุ อุปกรณ์ ซึ่งต้องมีความพร้อม มีการประเมินผลการจากผลงานที่มีคุณภาพ และพฤติกรรมขณะปฏิบัติงาน 3. ผลที่เกิดจากการถ่ายทอด คือ ช่างมีความรู้ ความชำนาญ มีความภาคภูมิใจ และผูกพันกับชุมชนและครอบครัว สามารถสืบทอดการทำงานต่อบรรพบุรุษ ชุมชนกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ของท้องถิ่น สังคมภายนอกให้การยอมรับและยกย่องช่างมีคุณธรรมและมีหลักการในการดำเนินชีวิตที่ดี 4. ปัญหาและอุปสรรคในการถ่ายทอด คือ ผู้ถ่ายทอดส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ผู้รับการถ่ายทอดขาดความสนใจและไม่เห็นคุณค่า เนื่องจากความเจริญทางด้านเทคโนโลยีมากขึ้น วัตถุดิบในการผลิตขาดแคลนและราคาแพง และการส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่มีความต่อเนื่องและจริงจัง

ปรีวิทย์ ไวทยาชีวะ (2551) ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของช่างพื้นเมืองเชียงใหม่ ในการทำตุ๊กต่านาด้วยวิธีการฉลุสายกระดาษ วิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของช่างพื้นเมืองเชียงใหม่ ในการทำตุ๊กต่านาด้วยวิธีการฉลุสายกระดาษ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการวิจัย ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยเลือกสัมภาษณ์จากช่างพื้นเมืองที่มีความรู้ในการทำตุ๊กต่านาโดยตรง 7 คน สังเกตขั้นตอนกระบวนการในการถ่ายทอดความรู้ ของกลุ่มปราชญ์ท้องถิ่นและกลุ่มศิษย์ในแต่ละบุคคลมาวิเคราะห์ตีความ และนำเสนอข้อมูลแบบพรรณนาความ

ผลการวิจัยพบว่า 1. สาเหตุของการถ่ายทอดเกิดจากการได้คลุกคลีในสิ่งแวดล้อมทางศิลปะจนคุ้นเคย มีความสนใจในงานศิลปะพื้นบ้าน จนเกิดการซึมซับ สามารถฝึกฝนค้นคว้าได้ด้วยตนเอง เกิดความรักและหวงแหน จนเกิดความต้องการสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาการทำตุ๊กต่านาให้กับผู้สนใจที่จะรับการถ่ายทอด 2. กระบวนการถ่ายทอดมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้โดยตรง ซึ่งการถ่ายทอดความรู้นี้ ถือเป็นกระบวนการเรียนการสอนอย่างหนึ่ง โดยเลือกวิธีการถ่ายทอดที่เหมาะสม ด้วยการสอนแบบปฏิบัติ ช่วยให้ผู้รับการถ่ายทอดเกิดพัฒนาการด้านทักษะทางศิลปะในการเรียนรู้ การทำตุ๊กต่านา ด้วยวิธีฉลุสายกระดาษ ซึ่งกระบวนการถ่ายทอดนั้นยังจะต้องประกอบไปด้วย ความพร้อมของผู้ถ่ายทอด ผู้รับการถ่ายทอด วัสดุอุปกรณ์ เนื้อหาสาระในการถ่ายทอด ภูมิปัญญาการเลือกวัสดุเพื่อมาใช้งานภูมิปัญญาเชิงช่าง คติความเชื่อของช่าง พื้นฐานจิตใจของช่าง และยังพบว่าการเตรียมพิธีกรรมของกลุ่มช่างผู้ทำงานศิลปะพื้นบ้านเพื่อเป็นบูชาครูผู้ถ่ายทอดความรู้การทำตุ๊กต่านา 3. ผลที่เกิดขึ้น

จากการถ่ายทอด ซึ่งจากการประเมินโดยปราชญ์ท้องถิ่นผู้ถ่ายทอดความรู้ พบว่าช่างพื้นเมืองผู้รับ การถ่ายทอดความรู้ มีความสามารถในการตุงกระดาษฉลุด้วยกระบวนการถ่ายทอด ที่มีการ ขัดเกลาจากปราชญ์ท้องถิ่น โดยนอกเหนือไปจากการสอนให้ทำงานช่างแล้ว ยังเป็นการสอดแทรก จริยธรรมไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งรูปแบบการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมในสังคม มักมีการเรียนรู้อยู่ ตลอดเวลา และยังสามารถถ่ายทอดความรู้ ค่านิยมทางสังคม ให้กับคนอีกรุ่นหนึ่งได้ ด้วยการเกิด ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อมในการเรียนรู้ และยังทำให้ปราชญ์ท้องถิ่นเกิดความ ภาคภูมิใจในวิชาชีพและผลงานของศิษย์อีกด้วย

งานวิจัยต่างประเทศ

Kovach, Sally Anne (1988) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “An artisan’s tale original story tang dynasty china pottery” การศึกษาพบว่า ช่างทำเครื่องปั้นดินเผาราชวงศ์ถังในอดีต มีความสามารถที่ได้รับการสั่งสมความรู้จากผู้เชี่ยวชาญ การทำงานเป็นการสร้างเพื่อขาย ลักษณะ งานที่ทำความงามที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมประเพณี คติความเชื่อ ความพึงพอใจในความงาม ความภาคภูมิใจ การสอนของช่างแบบดั้งเดิมเป็นการสอนโดยให้ทำตาม การถ่ายทอดเกิดโดย ผู้สอนให้ความรู้ความชำนาญในกรรมวิธี การทำเป็นลักษณะการสืบทอดและรู้คุณค่า ส่วนการทำ เพื่อการค้า ลักษณะงานจะมีความงาม ความคงทน ความภาคภูมิใจ การสอนมีการฝึกหัดโดยตรง จากครูผู้ฝึกฝน โดยวิธีการเลียนแบบให้เหมือนของเดิมในท้องถิ่นและวัสดุท้องถิ่น ซึ่งงาน ศิลปหัตถกรรมแสดงให้เห็นถึงลักษณะภูมิหลัง รูปร่างสีสันทัน เรื่องราว ลวดลาย การใช้งานมี ความสัมพันธ์กับศาสนา เทศกาล และพิธีกรรมต่าง ๆ การถ่ายทอดเทคนิคฝีมือจากคนรุ่นหนึ่งไป ยังคนอีกรุ่นหนึ่งโดยเกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิต ในปัจจุบันการศึกษาหัตถกรรมพื้นบ้านในวิทยาลัยมี เนื้อหาที่เป็นประเด็นสำคัญ คือเน้นเรื่องเกี่ยวกับความภาคภูมิใจ

De barcza. Gladys Mary Arice (1989) ได้ศึกษาเรื่อง Art heritage in contemporary Fijian culture จากการศึกษาพบว่า ศิลปะพื้นเมืองของชาวฟิจิเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวฟิจิ อันประกอบด้วยสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ เพลง การเต้นรำ ละคร วรรณคดีที่เล่าด้วยปากเปล่า และ ค้นพบว่าวิธีการและวัสดุของงานหัตถกรรมได้รับการสืบทอดมาจากสมัยโบราณ การสร้างงาน ศิลปะพื้นเมืองเป็นไปตามความต้องการของชุมชนที่นำไปแลกเปลี่ยนให้เป็นรายได้ของชุมชน ความเปลี่ยนแปลงของการสืบทอดงานศิลปะของชาวฟิจิเป็นไปตามความเจริญของสังคม การผลิต งานจึงมีการทำเป็นรูปแบบที่มีการค้นคว้า และพัฒนาเทคโนโลยีในการทำงาน การศึกษา งาน ศิลปะของชาวฟิจิขาดแคลนคนสอน ไม่มีทุนในการศึกษา สิ่งที่สนับสนุนให้ดำรงอยู่ได้คือ การทำ ในลักษณะอุตสาหกรรมหมู่บ้าน จึงทำให้มีการดำรงอยู่และการสืบทอดเพื่อเป็นการฟื้นฟู วัฒนธรรมด้วย

Stowe Dong (2006) ได้ทำการศึกษาเรื่อง The wisdom of the hands จากการศึกษา พบว่า การจัดทำโครงการการทำงานไม้ ที่ผู้วิจัยเรียกว่า “ภูมิปัญญาจากงานที่ทำด้วยมือ” ผู้วิจัย

ได้ทดลองในโรงเรียนเคลียร์สปริง ในแมรี่แลนด์ การวิจัยนี้มีจุดประสงค์ในการหาหลักฐานและข้อยืนยันที่มารองรับถึงคุณค่า และประสบการณ์ในงานไม้ ซึ่งงานไม้ดังกล่าวได้จัดประสบการณ์ให้กับผู้เรียนด้วยการผสมผสานเทคนิคแบบดั้งเดิมเข้ากับกิจกรรมในชั้นเรียน มีการให้ช่างที่เป็นช่างผู้ชำนาญงานในท้องถิ่น ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวได้สร้างความประหลาดใจแก่เด็ก ๆ ที่ร่วมในชั้นเรียนงานไม้ และยังเกิดการคิดค้นในทางด้านความคิดสร้างสรรค์ การวิจัยพบว่า กรอบทางสังคม ประเพณี เป็นตัวกำหนดการแสดงออกในงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในชุมชน โครงสร้างทางสังคมที่มีความมั่นคงจะมีผลในการทำงานศิลปะพื้นบ้าน การมุ่งเน้นถึงความสำคัญในการรักษาวัฒนธรรมและความเป็นท้องถิ่นในงานศิลปะพื้นบ้าน รวมทั้งการจัดการศึกษาให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น

Jie Sam Foek, Herman (2003 อ้างถึงใน อุษณีย์ เสือดี, 2549) ได้ศึกษาเรื่อง “งานศิลปะของกลุ่มนิโกร” ผลกระทบที่ต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชุมชนในหมู่บ้าน และงานศิลปะที่สืบทอดกันมา โดยทำการศึกษาถึงแม่แบบวัฒนธรรมในงานศิลปะของกลุ่มนิโกร ในการปฏิบัติงานศิลปะที่สืบทอดกันมา โดยทำการศึกษาถึงแม่แบบทางวัฒนธรรมในงานศิลปะของกลุ่มนิโกร ในการปฏิบัติงานศิลปะซึ่งมีรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เป็นกระบวนการทางสังคมและมีคุณลักษณะที่ต่อเนื่องกัน ความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมศึกษาโดยการสัมภาษณ์ การสังเกต การศึกษาเอกสาร และการศึกษาผลงานศิลปะของกลุ่มนิโกร ผลการศึกษาพบว่า กรอบทางสังคม ประเพณี เป็นตัวกำหนดการแสดงออกในงานศิลปะ รวมถึงวัฒนธรรมอื่นที่ส่วนมากจะโดนดูถูกกลายเป็นของตนเอง โครงสร้างทางสังคมที่มีความมั่นคงจะมีผลในการทำงานศิลปะ การมุ่งเน้นถึงความสำคัญในการรักษาวัฒนธรรมและความเป็นท้องถิ่นในงานศิลปะ รวมถึงการจัดการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่นและเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จัก

พระราชบัญญัติการศึกษาปี พ.ศ. 2542 ได้ให้ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยให้หลักสูตรการศึกษาทุกระดับและทุกประเภทต้องมีความหลากหลาย โดยส่วนกลางต้องจัดทำหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐานเน้นความเป็นไทย โดยสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในชุมชน สังคม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งใกล้ตัวซึ่งเรียนรู้ได้ตลอดเวลา สามารถเข้าถึงได้ง่าย ทั้งการศึกษานอกระบบ โรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย สามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาบูรณาการในการศึกษาได้ไม่ยาก ทั้งนี้วัฒนธรรม ศิลปะ ประเพณี ความเชื่อ และข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิตต่างๆ จะไม่สามารถกำเนิดขึ้นมาในชุมชนนั้น ๆ ได้ หากไม่มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ว่าจะโดยวิธีการใดก็ตาม สำหรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในไทยนั้นจะเกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดวิชาช่างศิลปะไทย ซึ่งมีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ดังนั้นวิจัยนี้จึงมีแนวทางเพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าเกาะยอ จ.สงขลา และการทอผ้านาหมื่นศรี จ.ตรัง อีกทั้งศึกษาว่ากลุ่มทอผ้าทั้งสองแหล่งนั้นประสบความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจจนได้รับการยอมรับได้อย่างไร มี

ความเหมือนและแตกต่างในการดำเนินธุรกิจอย่างไรบ้าง ซึ่งผลการวิจัยนี้เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในชุมชนต่อไป

Prince of Songkla University
Pattani Campus